

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İKTİSADİ GELİŞME VE
ULUSLARARASI İKTİSAT ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS

TARIMSAL FİNANSALLAŞMA FINDIK
ÜRETİCİLERİNİN KREDİ KULLANIMI:
GİRESUN İLİ ÖRNEĞİ

Çağlar Orak

2501190297

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Emine TAHSİN

İSTANBUL – 2022

ÖZ

TARIMSAL FİNANSALLAŞMA FINDIK ÜRETİCİLERİNİN KREDİ KULLANIMI: GİRESUN İLİ ÖRNEĞİ

Çağlar Orak

Çalışmada tarımsal finansallaşma çerçevesinde Giresun ilindeki fındık üreticilerinin kredi kullanımı ve söz konusu kullanımı etkileyen faktörler araştırılmaktadır. Türkiye’de tarım sektöründe yaşanan reformlar neticesinde tarımsal desteklerin düşük seviyelere inmesi üreticileri alternatif finansal destek arama yoluna itmiş bu süreç üreticilerin finansal sektör ile entegre olmalarına neden olmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde finansallaşma literatürü farklı yaklaşımlar dikkate alınarak tartışılmaktadır. Bu bölümde, tarımsal finansallaşmanın tarihçesi hakkında bilgi verilmekte ve finansallaşmanın küresel boyutları genel hatları ile açıklanmaya çalışılmaktadır. İkinci bölümde ise Türkiye’de tarihsel süreç içerisinde tarımın finansallaşması açıklanmakta, finansallaşmanın araçları olan krediler, tarım borsaları, tarımsal sigortalar ve tarımsal mikro kredilere yer verilmektedir. Üçüncü bölümde ise, bir tarımsal ürün olarak fındık hakkında veriler aktarılmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın konusu Giresun ilinde temel alınan araştırma sonuçlarına yer verilmektedir.

Sonuç olarak, Giresun ilinde bulunan fındık üreticilerinin kredi kullanımları ile eğitim, yaş ve mülk durumu arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Uygulanan çoklu regresyon analizi sonucunda kredi kullanımının en çok modele dahil edilen bağımsız değişkenlerden olan fındık üretiminden elde edilen gelirler ve üretim masrafları en az etkileyen faktör ise üretim dışı elde edilen gelirler olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansallaşma, Tarımsal Finansallaşma, Tarımsal Kredi, Fındık Üreticileri ve Finansallaşma, Türkiye’de Tarımsal Finansallaşma, Ki-Kare Testi, Spearman Testi, Çoklu Regresyon Analizi.

ABSTRACT

**AGRICULTURAL FINANCIALIZATION CREDIT USAGE
AMONG HAZELNUT FARMERS IN GİRESUN PROVINCE**

Çağlar Orak

In this study, credit usage and its determinants among hazelnut farmers in Giresun province are investigated. The reforms which were carried out in Turkey pertaining to the agricultural sector resulted in the integration of farmers into the financial sector, the reduction of agrarian incentives and the prompting of farmers to seek financial alternatives.

The first section of this study consists of literature review on financialization considering various economical schools of thought. In this section, chronological view on agrarian financialization and global outlook of financialization is outlined. The second section composed of historical review of Turkish agricultural transformation and its drivers such as agricultural credit, agricultural insurance , agricultural markets and agricultural micro-credits. Last chapter of this study comprises the outcome of emprical analysis. Furthermore data regarding to hazelnut as an agricultural product is provided in the third chapter.

Hence, results of emprical study indicates that credit usage and age, education, land ownership is statistically unrelated. The results of multiple regression analysis, on the other hand, demonstrated explicit correlation between agricultural income which obtained through producing hazelnuts and production cost whereas non-agricultural income marginally influenced credit usage of hazelnut farmers in Giresun province.

Keywords: Financialization, Agricultural Financialization, Agricultural Credit, Hazelnut Farmers and Financialization, Agricultural Financialization in Turkey, Chi-Square Test, Spearman Test, Multiple Regression Analysis.

ÖNSÖZ

Finansallaşma hayatın her alanını etkisi altına alan ve bu alanlarda keskin bir dönüşüme sebep olan bir olgudur. Ülkeler, toplumlar, toplumlar oluşturan bireyler finansallaşmanın yaygınlaşması ile finans sektörünün ve bu sektörün birçok aracına entegre olmuştur. Bu bütünleşme, aşırı bağımlılık beraberinde ekonomik, sosyal, siyasal krizler getirmiştir. Tüm bu krizlere rağmen, finans ve finansallaşma olgusu varlığını korumaya ve yaygınlaşmaya devam etmektedir.

Hayatın en önemli parçalarından biri olan tarım sektörü de diğer alanlarda olduğu gibi finansallaşmanın etki alanına girmiş ve birçok değişim geçirmiştir. Finansın şartlarından biri olan deregülasyon tarımsal destekleri de etkilemiş ve üreticileri dış finansörlere karşı eşitsiz bir ilişki içine itmiştir. Bunun sonucu olarak finansallaşmanın araçlarından biri olan krediler, tarım sektöründe üreticilerin sisteme dahil olmasının bir başlangıcı olarak etkisini göstermiştir. Çalışmada, üreticilerin finansal sektöre entegre olmasının en ulaşılabilir ve göreceli olarak en kolay yolu olan kredilerin kullanımının belirleyicileri incelenmektedir. Buradan da finans sektörü ve yalnız bırakılan üreticiler arasındaki eşitsiz ilişki ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen tez danışmanım Sayın Doç.Dr. Emine Tahsin'e tecrübeleri, yol göstericiliği, bilgi birikimi ve sabrı için teşekkürlerimi iletmekteyim. Ayrıca aileme bu süreçte yardımlarını ve desteklerini esirgemedikleri için sonsuz teşekkürü borç bilirim.

Çağlar Orak

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSALLAŞMANIN TANIMINA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

1.1. Marksist Yaklaşım	6
1.2. Keynesyen Yaklaşım.....	9
1.3. Neo-Klasik Yaklaşım.....	12
1.4. Finansallaşmanın Temel Göstergeleri.....	15
1.5. Tarımsal Finansallaşma.....	17
1.5.1. 18. Yüzyıl ve Tarımsal Finansallaşmanın Başlangıcı.....	17
1.5.2. 1980-2008 Dönemi	19
1.5.3. 2008 Sonrası Dönem.....	20
1.5.3.1. Toprak Kapma Olgusu ve Finansallaşma.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE TARIMDA FİNANSALLAŞMA

2.1. 1923-1945 Dönemi	25
2.2. 1945-1980 Dönemi	29

2.3. 1980 Sonrası Dönem	32
2.4. Türkiye’de Tarımda Finansallaşma Araçları	39
2.4.1. Tarımsal Krediler	40
2.4.1.1. Tarımsal Kredilerin Sınıflandırılması	41
2.4.1.2. Türkiye’de Tarımsal Kredi Kaynakları	42
2.4.1.3. Türkiye’de Tarımın Finansallaşmasında Tarımsal Kredilerin Konumu ve Gelişimi	44
2.4.1.3.1. Osmanlı Dönemi.....	44
2.4.1.3.2. Cumhuriyet Dönemi	46
2.4.1.3.3. Kalkınma Planları Çerçevesinde Tarım Kredileri	49
2.4.1.3.4. 2000’li Yıllarda Tarımsal Kredi Politikalarındaki Değişim	51
2.4.1.3.4.1. Kamusal Kredi Kaynaklarındaki Değişim	55
2.4.1.3.4.2. 2001 Sonrasında Ziraat Bankası ve Diğer Kamu Bankaları	57
2.4.1.3.4.3. Tarım Kredi Kooperatifleri	62
2.4.1.3.4.4. Özel Kredi Kaynaklarının Yaygınlaşması.....	64
2.4.1.3.4.4.1 Denizbank ve Diğer Bazı Özel Sermayeli Bankalar	66
2.4.1.3.5. Bölgesel Düzeyde Tarımsal Kredi Dağılımları	71
2.4.1.3.5.1. Giresun İli Tarımsal Kredi Kullanımı	73
2.4.2. Tarımsal Sigortalar.....	74
2.4.2.1. TARSİM Öncesi Türkiye’de Tarım Sigortaları	76
2.4.2.2. TARSİM Sonrası Türkiye’de Tarım Sigortaları	77
2.4.3. Tarımsal Mikro Krediler	83
2.4.3.1. Türkiye’de Mikro Krediler	86
2.4.4. Tarımsal Borsalar	89

2.4.4.1. Türkiye’de Tarım Borsaları.....	90
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FINDIK VERİLERİ VE ANALİZ SONUÇLARI

3.1. Fındık Verileri.....	94
3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	104
3.3. Araştırmanın Verileri ve Örneklemi	106
3.4. Katılımcıların Sosyal ve Demografik Özellikleri	107
3.5. Ankette Elde Edilen Verilerin Çapraz Değerlendirilmesi.....	109
3.5.1. Çapraz Analiz 1.....	109
3.5.2. Çapraz Analiz 2.....	110
3.5.3. Tüm Değişkenler ile Çoklu Regresyon Analizi	111
3.5.3.1. Modelin Anlamlılığının Sınanması	112
3.5.3.2. Çoklu Doğrusal Bağımlılığın Sınanması.....	112
3.5.3.3. Bulguların Yorumlanması	114
SONUÇ	116
KAYNAKÇA	119
EKLER.....	159
EK-1: Anket Soruları	159
ÖZGEÇMİŞ.....	166

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2. 1: GSYİH İçinde Sektör Payları (%)	27
Tablo 2. 2: GSYİH İçinde Sektör Payları (%)	28
Tablo 2. 3: Tarım Büyüme Oranları (1987 Sabit Fiyatlarla)	31
Tablo 2. 4: Türkiye’de Tarımsal KİT Özelleştirmeleri	33
Tablo 2. 5: AB-DTÖ Tarım Reformu Çerçevesi	34
Tablo 2. 6: 1999-2002 Arası Uygulanan Politika Etkileri	36
Tablo 2. 7: Tarımsal Destekleme Ödemeleri (Milyon TL)	38
Tablo 2. 8: Tarımın Toplam İstihdam İçindeki Payı.....	39
Tablo 2. 9: Tarımın GSYİH'deki Payı (%)	39
Tablo 2. 10: 1908 Yılında Banka Tarafından Ziraat İdaresine Aktarılan Tutarlar	46
Tablo 2. 11: 1940-1962 Yılı Arası Verilen Tarım Kredileri.....	47
Tablo 2. 12: 1940-1962 Arası Tarım Kredilerinin Kaynaklarına Göre Dağılımı (Milyon TL)	48
Tablo 2. 13: 1940-1962 Dönemi Tarım Kredisi Sağlayan Kurumlar (%)	49
Tablo 2. 14: Kalkınma Planları Çerçevesinde Verilen Kredi Oranları	50
Tablo 2. 15: Yıllara Göre Tarımsal Kredileri ve Artış Yüzdeleri	52
Tablo 2. 16: Toplam Tarımsal Krediler İçinde Banka Payları (Bin TL)	56
Tablo 2. 17: Ziraat Bankası Tarafından Sağlanan Krediler	58
Tablo 2. 18: Diğer Kamu Bankaları Nakdi Tarım Kredileri (Bin TL).....	61
Tablo 2. 19: Diğer Kamu Bankaları Gayri Nakdi Tarım Kredileri (Bin TL)	62
Tablo 2. 20: TTK Tarafından Sağlanan Kredi Türleri.....	62
Tablo 2. 21: Tarımsal Krediler İçindeki Banka Payları (Bin TL).....	65
Tablo 2. 22: Denizbank Tarafından Sağlanan Tarımsal Krediler	67
Tablo 2. 23: Özel Bankalar Tarımsal Nakdi Krediler Miktarları (Bin TL)	68
Tablo 2. 24: Özel Bankalar Gayri Nakdi Krediler Miktarları (Bin TL).....	69
Tablo 2. 25: Bazı Bankaların Tarımsal Kredi Türleri	70
Tablo 2. 26: Bölgelere Göre Tarımsal Kredi Dağılımı	72
Tablo 2. 27: Doğu Karadeniz İllerine Göre Tarımsal Kredilerin Dağılımı	73
Tablo 2. 28: Tarımsal Riskler.....	75

Tablo 2. 29: Tarımsal Toplam Prim, Tazminat ve Sigorta Şirketi Sayıları	76
Tablo 2. 30: 2020 Yılı İtibari ile TARSİM Havuzu Ortak Şirketleri.....	79
Tablo 2. 31: Sigorta Bedellerinin Branşlara Göre Dağılımı	81
Tablo 2. 32: Prim Üretimlerinin Branşlara Göre Dağılımı	81
Tablo 2. 33: Grameen Bank 2019 Yılı Sağlanan Tarımsal Kredileri.....	85
Tablo 2. 34: KEDV Maya Mikro Kredi Türleri	88
Tablo 2. 35: Giresun Ticaret Borsası 2020 Yılı En Çok İşlem Gören Ürünler.....	93
Tablo 3. 1: Yıllar Göre Devlet Fındık Destekleri (TL/Da)	99
Tablo 3. 2: Katılımcıların Yaş Aralığı	107
Tablo 3. 3: Katılımcıların Mülk Durumu	107
Tablo 3. 4: Katılımcıların Eğitim Durumu.....	108
Tablo 3. 5.: Katılımcıların Kredi Kaynakları	108
Tablo 3. 6.: Kredi Sağlayamama Durumunda Başvurulan Yöntem.....	109
Tablo 3. 7.: Spearman Çapraz Analizi	110
Tablo 3. 8.: Mülk Durumu ve Kullanılan Kredi Çapraz Analizi	110
Tablo 3. 9.: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Tablosu	111
Tablo 3. 10.: Modelin Belirlilik Katsayısı	112
Tablo 3. 11.: Modelin ANOVA Tablosu	112
Tablo 3. 12.: Pearson Katsayısı ve Çoklu Bağıntının Sınanması.....	113
Tablo 3. 13.: VIF Değerleri.....	114
Tablo 3. 14.: Çoklu Regresyon Modeli Bulguları.....	114

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. 1: Dünyada Kredi Büyüklükleri (Milyar \$)	16
Şekil 1. 2: Tezgâh üstü Türev Piyasaları Büyüklükleri (Milyar \$).....	17
Şekil 1. 3: Dünyada 1960-1980 Arası Enerji ve Tahıl Fiyatları	19
Şekil 1. 4: Petrol ve Dünya Gıda Fiyatları Endeksi	21
Şekil 1. 5.: 2012-2022 Yılında Yapılan Toprak Anlaşmaları (Hektar).....	22
Şekil 1. 6: 2012-2022 Yılları Bölgelere Göre Toprak Anlaşmaları (Hektar)	24
Şekil 2. 1: Türkiye’de Tarım, Balıkçılık ve Ormancılık Alanlarına Yabancı Doğrudan Yatırım (Milyon \$).....	51
Şekil 2. 2: Tarımsal Nakdi ve Gayri nakdi Krediler (Bin TL).....	53
Şekil 2. 3: Tarımsal Kredilerin Toplam Krediler İçindeki Payı.....	53
Şekil 2. 4: Tarım İhtisas Kredileri ve Kredilerin Toplam İhtisas Krediler İçindeki Payı	54
Şekil 2. 5: Takipteki Tarımsal Krediler.....	55
Şekil 2. 6: Tarımsal Nakdi Krediler İçinde Kamu Bankaları Payı.....	57
Şekil 2. 7: Ziraat Bankası Tarımsal Kredileri İçinde Yatırım ve İşletme Kredileri (%)	59
Şekil 2. 8: Ziraat Bankası Nakdi ve Gayri Nakdi Tarım Kredileri	60
Şekil 2. 9: Ziraat Bankası Tarım Kredisi Kullanan Müşteri Sayısı.....	60
Şekil 2. 10: Tarım Kredi Kooperatifi (TKK) Tarafından Kullandırılan Krediler	63
Şekil 2. 11: TKK Tarafından Kullandırılan İşletme ve Yatırım Kredileri	64
Şekil 2. 12: Tarımsal Krediler İçindeki Banka Payları (Bin TL).....	66
Şekil 2. 13: Denizbank Tarım Kredisi Kullanan Müşteri Sayısı.....	68
Şekil 2. 14: 2019 Yılı Tarım Kredilerinin Bölgelere Göre Dağılımı (%)	72
Şekil 2. 15: 2019 Yılı Doğu Karadeniz İlleri Tarımsal Kredilerinin Bölgeye Kredileri İçindeki Payı (%).....	74
Şekil 2. 16: Giresun İline Verilen Kredilerin Bölge Kredileri İçindeki Gelişimi	74
Şekil 2. 17: TARSİM Risk Tespiti ve Tazminat Ödemesi.....	79
Şekil 2. 18: TARSİM Toplam Poliçe Sayısı (Adet).....	80
Şekil 2. 19: Prim Ödemeleri ve Devlet Desteği	82

Şekil 2. 20: Ödenen Hasar Miktarları (Bin TL)	82
Şekil 2. 21: Fındık Bazında Yıllara Göre Poliçe Sayısı, Sigorta Bedeli ve Prim Üretimi	83
Şekil 2. 22: TGMFP Mikro Kredilerinin Sektörel Dağılımı	87
Şekil 2. 23: Küresel Borsalarda İşlem Gören Tarımsal Future ve Opsiyon Sayıları (Milyon)	89
Şekil 2. 24: 2019 Yılı Bazı Ticari Borsa Hacimleri (TL) ve Toplam İçindeki Payları (%).....	91
Şekil 2. 25: Giresun Ticaret Borsası Hacmi ve Türkiye Geneli Oranı.....	92
Şekil 3. 1: Dünyada Fındık Üretimi, Üretilen Alan ve Verim	94
Şekil 3. 2: 2000-2019 Yılları Arasında Ülkelerin Üretimleri (Ton)	95
Şekil 3. 3: 2000-2019 Yılları Arasında Ülkelerin Verimlilikleri	95
Şekil 3. 4: 2000-2019 Yılları Ülkelerin Kabuklu Fındık İhracatı (Ton).....	96
Şekil 3. 5: 2000-2019 Yılları Arası Ülkelerin İç Fındık İhracatı (Ton).....	97
Şekil 3. 6: Dünya İhracatı ve Türkiye'nin Payı (Bin \$ ve %).....	97
Şekil 3. 7: Türkiye'de Fındık Üretimi, Alanı ve Verimi.....	98
Şekil 3. 8: 2000-2019 Yılları Türkiye Fındık Üretimi ve Payı (%-Ton)	98
Şekil 3. 9: 2020 Yılı Ülkelere Göre Türkiye Fındık İhraç Hacmi (Kg-\$).....	99
Şekil 3. 10: İllere Göre Fındık Üretim Alanı ve Üretimi	100
Şekil 3. 11: 1990-2019 Yılları Arası Giresun İli Üretim Alanı ve Rekolte	101
Şekil 3. 12: 2000-2019 Yılları Arası Giresun İli Fındık Üretim Verimi.....	102
Şekil 3. 13: 2000-2019 Yılları Arası Fındık ÜFE, Alım Fiyatları ve Borsa Fiyatları Karşılaştırması.....	103
Şekil 3. 14: 2000-2019 Yılları Arası Fındık ÜFE ve Birim İhraç Fiyatı	103
Şekil 3. 15: 2000-2019 Yılları Arası Fındık ÜFE ve TÜFE	104

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ARIP	: Agricultural Reform Implementation Project (Tarım Politikaları Reform Paketi)
BDDK	: Bankacılık Devlet Düzenleme Kurumu
BIS	: Bank for International Settlements (Uluslararası Ödemeler Bankası)
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EBK	: Et Ve Balık Kurumu
FAO	: Food and Agriculture Organization (Gıda ve Tarım Örgütü)
GSMİH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IBC	: Interest Bearing Capital (Faiz İçeren Kapital)
IFC	: International Finance Corporation (Uluslararası Finans Kurumu)
İGSAŞ	: İstanbul Gübre Sanayi
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KEDV	: Kadın Emeği Değerlendirme Vakfı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
LMC	: Loanable Money Capital (Kredi Verilebilir Parasal Sermaye)
MIGA	: Multilateral Investment Guarantee Agency (Çok Taraflı Yatırımı Garantileme Ajansı)

NATO	: The North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OTC	: Over the Counter (Tezgahüstü Piyasalar)
OTP	: Ortak Tarım Politikası
SEK	: Süt Endüstrisi Kurumu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TARSİM	: Tarım Sigortaları Havuzu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEKEL	: Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TGMFP	: Türkiye Grameen Mikro Finans Programı
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKK	: Tarım Kredi Kooperatifleri
TMO	: Tarım Mahsulleri Ofisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TP	: Türk Parası
TRUP	: Tarım Reformu Uygulama Projesi
TSK	: Tarım Satış Kooperatifleri
TSKB	: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜGSAŞ	: Türkiye Gübre Sanayi A.Ş.
TZDK	: Türkiye Zirai Donatım Kurumu

TZOB : Türkiye Ziraat Odalar Birliği

ÜFE : Üretici Fiyat Endeksi

UNCTAD : United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş
Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)

WB : WorldBank (Dünya Bankası)

WTO : World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)

YEMSAN : Yem Sanayii

YP : Yabancı Para

GİRİŞ

Kökleri paranın ve ticaretin başladığı tarihler kadar eski olan finansallaşma günümüze kadar birçok dönüşüm geçirmiştir. Finansallaşma kavramı olarak ilk defa 1993 yılında ortaya atılsa da daha önceki yıllarda finans odaklı birçok tanım ve yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Finansallaşmanın Marksist analizi, Marx'ın öncülük ettiği kapitalin yaratılma denklemleri ile başlamıştır. Hissedar payı merkezli olan ve toplumların nasıl finansın parçası olduğunu açıklamaya çalışan bu görüşler birçok araştırmacı tarafından desteklenmiştir. Finansallaşmayı açıklayan diğer bir okul ise Keynesyen okuldur. Görüşlerini büyüme modelleri, işçi ve ücret ilişkileri üzerine kuran Keynesyen okul, Minsky'nin "Dengesizlik Hipotezi" ile desteklenmiştir. Diğer taraftan, Neo-klasik yaklaşımlar finansallaşma ile ilgili görüşlerini rasyonellik ve piyasalarda sürekli bulunan denge durumuna dayanarak açıklamaktadır.

Finansallaşma olgusu süreç içerisinde baskın rolünü arttırmıştır. Yıllara göre kredi büyüklükleri, borsa büyüklükleri ve takas halinde bulunan emtiaların sayısının giderek artması, finansın çehresinin ve tesirinin giderek arttığını göstermektedir. Finansallaşma sürecinden etkilenen alanlarından biri olan tarım olmuştur. Tarımsal alanda finansallaşma olgusu 18. yy'da İngiltere'de kurulan tarım borsaları ile başlamıştır. Daha sonraki yıllarda ABD, Avusturalya ve Avrupa'nın birçok ülkesinde tarımsal borsalar kurulmuştur. 20.yy'a gelindiğinde ise uluslararası kuruluşların tarımın finansallaşmasında oynadığı aktif rolün sonucunda tarımsal alanda birçok uluslararası anlaşma imzalanmış, tarım uluslararası sermayenin odak noktasında yer almıştır. Tarımsal finansallaşmanın tarım sektörü açısından kırılma noktası 2008 yılında yaşanan finansal kriz olmuştur. Kriz sonucunda alternatif kaynaklar aramaya başlayan sermaye açısından tarımsal alana yönelik yatırımların önemi artmış, gerek ülkelerin varlık fonları gerekse çok uluslu şirketler olsun yüksek oranlı toprak kapma yarışı başlamıştır. Günümüzde daha çok önemi anlaşılan tarım sektörü, söz konusu sermaye girişleri, gıda güvenliği sorunları ile daha da çok önem kazanmıştır.

Türkiye’de tarım sektörünün önemi ise Osmanlı dönemine kadar gitmektedir. Nüfusun çoğunluğunun uğraştığı, gelirini sağladığı, ordunun oluşturulmasında büyük önemi olan, önemli ihraç ve istihdam kalemlerinden biri olan tarımın finansmanı ve düzenlenmesine 19.yy’da başlanmıştır. Bu dönemde kurulan Ziraat Meclisi ve Ziraat Bankası tarım üreticisini desteklemek ve tarımı düzenleme amaçlarını gütmektedir. Aynı zamanda kurulan birçok kuruluş ve oluşturulan birçok kanun ile üreticiler farklı açılardan desteklenmiştir. 1980 yılına gelindiğinde ise devletin tarıma bakışı 24 Ocak 1980 kararları ve uluslararası kuruluşların müdahaleleri ile tamamen değişmiştir. Bu yıldan sonra destekler en az düzeye indirgenerek tarım sektörü ve üreticiler piyasa ekonomisi karşısında kaderine terk edilmiştir. Bu dönüşüm sonucunda tarımsal üretim, ihracat, destek, istihdam oranları ağır darbeler yemiş ve düşüşe geçmiştir ve birçok sosyal ve ekonomik sorun ortaya çıkmıştır.

Finansallaşma süreci, Türkiye’de tarımı krediler, sigortalar, borsalar ve mikro krediler gibi araçları ile çevrelemiş, piyasa ile baş başa kalan üreticinin bu sisteme entegre olması kaçınılmaz olmuştur. Tarımda devletin rolünün farklılaşması, üreticilerin finansal kuruluşlar ve uluslararası kuruluşlar ile eşitsiz ilişki içine zorlanması, üreticiler açısından birçok sorun ortaya çıkarmıştır. Yaşanan bu neo-liberal değişimler neticesinde, Türkiye’de tarımsal alandaki üreticilerin borçlu sayısı, toprak kayıpları, köyden kente göç, istihdam ve gıda güvenliği gibi sorunlar ile yüzleşilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde finansallaşma yazını Marksist, Keynesyen ve Neo-klasik açılardan yaklaşımlar üzerinden değerlendirilmektedir. Daha sonra finansallaşmanın dünyada izlediği trend ve yıllara göre ulaştığı boyutlar “Uluslararası Ödemeler Bankası” (BIS) verileri ışığında açıklanmaya çalışılmaktadır. Tarımsal finansallaşma ise kronolojik olarak incelenmekte, tarımın geçirdiği dönüşüm ortaya konmaya çalışılmaktadır.

İkinci bölümde Türkiye’de tarımsal alanda uygulanan neo-liberal politikalar Osmanlı dönemden başlayarak tarihsel olarak incelenmektedir. Tarımsal finansallaşmanın araçları olan krediler, sigortalar, mikro krediler ve borsalar, tarihsel

süreç içinde Türkiye’deki gelişimini ve uygulanma biçimleri açısından ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde ise öncelikle fındık özelinde temel verilere yer verilmektedir. Giresun ilinde gerçekleştirilen 220 fındık üreticisine yüz yüze anket yöntemi ile yapılan çalışma, fındık üreticilerinin finans piyasasına entegre olma biçimlerin kredi kullanımları üzerinden incelemektedir. Aynı zamanda kredi kullanımını etkileyen faktörler araştırılmaktadır. Bu kapsamda derlenen veriler öncelikle betimlenmektedir. Çalışmanın analizi kapsamında, Ki-Kare testi, Sperman testlerinin uygulanması ile fındık gelirleri, üretim masrafları ve tarım dışı gelirleri bağımsız değişken olarak alan, kredi kullanımının da bağımlı değişken olduğu çoklu regresyon analizi sonuçlarına bu bölümde yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSALLAŞMANIN TANIMINA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

İlk olarak Kevin Philips tarafından 1993 yılında yayınlanan “Boiling Point”¹ isimli kitabında kullanılan finansallaşma kavramı birden fazla kişi ve gruplar tarafından farklı yorumlanmış ve günümüze kadar kavramın tam anlamı ve hangi dönemlere denk geldiği hakkında net bir fikir birliği sağlanamamıştır. Buna rağmen genel görüş finansallaşmanın Fordist sistemin krize girmesi ile yeni birikim rejimi aranması sonucu ortaya çıkan finansal piyasalar ve özellikle finansal borsaların yükselişi ile ilişkilendirilmektedir. Genellikle finansallaşmayla ilgili yapılan çalışmalarda en çok atıf yapılan finansallaşma tanımı Epstein’in finansallaşma tanımıdır. Ona göre; “*Finansallaşma hem ulusal hem de uluslararası ölçekte; borsaların, finansal güdülerin, finansal kuruluşların, finansı yöneten kurumların ve ekonomide söz sahibi olan elitlerin öneminin artmasıdır.*”² (Epstein G. , 2001, s. 1-2)

Greta Krippner, finansallaşmayı kar artışının önceden olduğu gibi ticaret veya üretimden elde edilen artıştan sağlanmasının yerine finansal işlemlerden sağlandığı bir birikim tarzı şeklinde tanımlamaktadır (Krippner, 2005, s. 174). Krippner, aynı zamanda, finansallaşmayı “sektörel” ve “sektörel olmayan” olarak ayırmaktadır. “Sektörel” finansallaşma bankaların ve diğer finansal oyuncuların ekonomi içindeki payının diğer sektörlerle göre daha fazla olması iken, “sektörel olmayan” finansallaşma ise finans sektörü aktörü olmayan firmaların finansal piyasalardan elde ettiği karların firma gelirleri içerisinde önemli yer kaplamaya başlamasıdır. Burandan da anlaşılabacağı üzere finansallaşma, birikim krizi sonrası finansın artan önemi ile finans piyasalarının da öneminin artması ve diğer piyasalar üzerinde söz sahibi olmasıdır. Froud, Johal ve Williams ise mikro açıdan yaklaştıkları finansallaşmayı tanımlamak için “kupon kapitalizmi” (**coupon capitalism**) kavramını ortaya atmışlardır. Onlara göre “kupon” kavramı ekonomide bulunan bütün tahvil, bono gibi finansal varlıkları kapsamaktadır.

¹ 1993 yayınlanan kitabın tam ismi: Kevin Philips, “**Boiling Point: Democrats , Republicans and The Decline of Middle Class Prosperity**” , New York , Random House , 1993 , ss.307.

² Metnin orijinali için: Gerald Epstein, “Financialization, Rentier Interest and Central Bank Policy”, **Financialization of the World Economy**, Metin No: 253, 2001, s. 1-43.

Aynı zamanda bu finansal varlıklar hem hane halkının hem de sermayedarın hareketlerini ve beklentilerini şekillendirmektedir (Froud, Johal, ve Williams, 2002). Orhangazi ise, 1973-2003 yılları arası ABD ekonomisi üzerinde topladığı verilerle yaptığı araştırmada finansal olan ve finansal olmayan kuruluşlar arasındaki ilişkinin değişimi olarak değerlendirdiği finansallaşma ve gerçek yatırımlar arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırmasının sonucuna göre finansallaşma ve gerçek yatırımlar arasındaki ilişkinin negatif olduğu kanısına varmaktadır. Bu ilişkinin sermaye birikimi üzerinde birikimi yavaşlatıcı etki yapacağını savunan Orhangazi (2008a), finansal piyasalar ve finansal olmayan kuruluşlar arasındaki ilişkinin üretken yatırımları desteklemeyeceğini yalnızca engellere sebep olacağı savunmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken kısım Orhangazi'nin de belirttiği üzere üretken yatırımlara karşı olan engellerin ortaya çıkmasında firma boyutunun önemli olduğudur. Bu çalışmada Orhangazi'nin uyarısı gelişmekte olan ülkelere aittir. Ona göre finansal piyasalarda ve hükümetin piyasalardan eline çekmesi konusunda dünyada ABD merkezli finans düzenine doğru bir eğilim söz konusudur. Bu eğilimin dönüm noktası olan 2008 yılı sonrası finansın durdurulamaz ilerlemesi sonucu sadece ekonomik değil aynı zamanda toplumsal dengelerde değişmiştir. Bu değişim sonucu toplum, “portfolyo toplumu” (**portfolio society**) haline gelmiştir. Burada bireyin portfolyosunun çeşitliliği ve getirisi onun toplum içindeki konumuna doğrudan etki etmektedir (Davis, 2009, s. 6).

Finansallaşmanın ekonomi, toplumsal değerler ve sınıfları etkileyecek kadar önemli etkiler olması nedeni ile kavram, analizini kapitalin ve paranın yaratılmasına dayandıran Marksist ve temelde Neo-Kaleckian³ büyüme modeline dayandıran Keynesyen ve Neo-klasik topluluklar açısından nasıl ele alındığı bundan sonraki kısımlarda incelenecektir.

³ Neo-Kaleckian büyüme modeli hakkında daha fazla bilgi almak için: Marc Laovic, “The Kaleckian Model of Growth and Distribution and its Neo-Ricardian and Neo-Marxian Critiques”, **Cambridge Journal of Economics**, Cilt:19, Sayı:6, 1995, ss.30.

1.1. Marksist Yaklaşım

Finansallaşmaya Marksist yaklaşımlar üzerinden geliştirilen tezler öncelikle Karl Marx'ın kapitalin yaratılması, dolaşımı ve kredi sistemi hakkındaki görüşlerini temel alınmaktadır. Marx'ın kapitalin yaratılması konusunda iki adet görüşü bulunmaktadır. Para veya emtia, ya “Para-Emtia-Para” (**M-C-M**) ya da “Emtia-Para-Emtia” (**C-M-C**) sirkülasyonları sonucunda yaratılmaktadır. Burada ortaya çıkan veya dolaşımda olan para daha sonra kapital olarak kullanılmaktadır (Marx, 1887, s. 104-105). Kullanılan para, eğer emtia satın almak dışında bir amaçla kullanıyorsa o zaman bahsedilen döngü ortadan kalkar ve paradan para kazanma olayına dönüşen “Para-Para” (**M-M**) olarak değerlendirilen kredi ve kredi yaratma halini almaktadır. Burada ortaya çıkan parayı Marx, diğer sektörlerde büyümeye olanak veren “kredi verilebilir parasal sermaye” (**Loanable Money Capital, LMC**) ve bunun bir alt türü olarak krizlere, dalgalanmalara sebep olan “faiz içeren kapital” (**Interest Bearing Capital, IBC**) olarak ikiye ayırmaktadır. Ona göre, IBC odaklı birikim süreci, toplumların ve ekonomiklerin yeniden yapılandırılmasına neden olmaktadır (Marx, 1894, s. 231-242). Bu koşullar altında paradan para kazanma güdülü yeni birikim sistemi finansallaşma olarak nitelendirilebilir (Fine, 2013, s. 55-56).

Finansallaşma hakkındaki Marksist yaklaşımlara “Monthly Review” geleneğini üzerinden katkı yapanlar Sweezy ve Magdoff'tur. Onlara göre üretken sermaye ve finans sermayesi arasında bulunan birikim tercihi dengesi finans lehine dönüşmektedir. Sweezy'nin belirttiği üzere finansal sektör ilk başlarda her ne kadar üretken sektörün bir yardımcısı olsa da onu kısıtlayan engellerden kurtulduğu andan itibaren taban yayılan, spekülatif hal alan ve sadece kendi genişlemesi için uğraşan bir sektör haline geldiğini savunmaktadır. Finans sermayesi ona göre İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan refah döneminin sonunda görülen durgunlukla beraber üretim sektöründe bulunan artı değerın yeni yatırım alanları araması ve bunun sonucunda finans sektörünün bu artı değeri emmek için yeni bono, tahvil gibi araçlar ortaya çıkarması finansal sermayenin başlangıcı olarak kaydedilmektedir (Sweezy, 1994).

Finansallaşma analizin öncüleri olarak Magdoff ve Sweezy'yi kabul eden ve kendi çalışmasının onların çalışmalarından esinlenerek ortaya çıkartan John Bellamy Foster'a göre, 1987 yılında meydana gelen borsa çöküşü ve üretimde yaşanan birikim krizleri ile devletin yatırımcıları koruyucu politikalarından bu yana uygulanan sermaye yanlı politikalar sonucu onun kendi terimi ile "tekelci finans kapital" (**monopoly-finance capital**) yükselişe geçmiştir. 1990 yılı sonrası popüler bir terim olan finansallaşma konuşulmaya başlanmış, finans durgunluğa meyilli olan tüm ekonomilerin önemli bir parçası haline gelmiştir. Finansallaşma ilerleyen yıllarda dünyada az gelişmiş, gelişmekte olan ülkelerin dışarıya her açıdan aşırı bağımlı olmasına, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) tarafından alt yapısı sağlanan kontrol edilemez bir finansal sistemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böyle riskli bir sistemin gelişmesi finansal balonun genişlemesine engel olmamıştır. Foster'a göre finans balonun genişlemesinin durması 1987'de, 2000'de görülen bizim de 2008 yılında gördüğümüz krizlere neden olacaktır (Foster, 2006).

Finansallaşma hakkındaki çalışmalara büyük katkıları olan bir diğer isim ise Giovanni Arrighi'dir. Finansallaşmayı Marx'ın sermaye birikimi formülü üzerinden inceleyen Arrighi⁴ , finansallaşmayı aşırı birikim krizinin üstesinden gelinmeye çalışılan bir birikim süreci olarak ele almaktadır. Finansal birikim sürecini dört evre halinde ele almaktadır. Bu evrelerden dördüncü evre olan Amerikan tarzı birikim süreci finansal serbestleşmenin, devletin finansal piyasalar üzerindeki etkisinin en aza indiği ve finansal genişlemenin en üst seviyede olduğu dönemdir ve bu finansal birikim süreci kapitalizmin döngüsünün bir parçasıdır. Dördüncü evre öncesi evreler ise kısaca birinci evre 14.yy. sonlarında İtalya merkezli, ikinci evre Hollanda merkezli 16.yy, üçüncü evre ise 20.yy'ın başlarını kapsayan İngiltere merkezli birikim süreçleridir. Arrighi'ye göre dördüncü birikim sürecinin kendi çapında diğerlerinden ayrılmasının nedeni bir ülkeye bağımlı olmayan ve bir düzenleyicisi olmayan bir

⁴ Arrighi'nin finansallaşmanın dört evresini ele aldığı detaylı çalışması için: Giovanni Arrighi , "The Long Twentieth Century : Money , Power and the Origins of Our Times" ,London , Verso ,1994 , ss.400.

bankacılık sistemini bulundurmasıdır (Arrighi, 1994).

Finansallaşma analizinde sermayenin karlılığından, edilen karların toplumda etkin sınıflar arasında nasıl dağıtıldığını konu alan Dumenil ve Levy, finansallaşmayı neoliberalizm süreci çerçevesinde analiz ederken, üretimdeki kar sıkıntısının problemli ve çözülemez olmasından dolayı sermayenin kar arama uğraşını finansa kaydırıldığından bahsetmektedirler. Dumenil ve Levy'ye göre finans sektörü Büyük Buhran ve İkinci Dünya savaşı sonrası kısıtlanan ve azalan sermayedar gücü ve karlarının yeniden restore edilmesi için ortaya çıktığını iddia etmektedirler (Dumenil ve Levy, 2004). Marksist düşüncenin öncülerinden olan Hilferding ise, üretken sermayenin her zaman yatırım için bankalara aşırı bağımlı olduğu ve bankaların bu yollarla üretken sermaye üzerindeki kontrollerini arttırdığı bu yolla da finans sermayesinin ortaya çıktığını belirtmektedir. Üretken sermaye ve finans sektörünün bir olması ile ortaya çıkan “finans kapital” artık ekonomiye hükmetmeye başlamış ve ortaya çıkacak veya uygulanacak tüm politikaları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmektedir (Hilferding, 1981).

Arrighi'den sonra kapitalizmin evreleri ve dönüşümleri yazınına önemli katkıları olan Paris Düzenleme Okulu yaklaşımı mensubu olan Aglietta, finansallaşmayı İkinci Dünya Savaşı sonrası post-fordist rejime bir alternatif olarak değerlendirmektedir. Burada, hissedar değerinin şirketler üzerinde artan değeri ile finans merkezli bir büyüme ve birikim rejimini genişleme ve kriz dönemleri çerçevesinde incelemektedir (Aglietta, 2000). Paris okulunun bir diğer mensubu olan ve finans öncülüğünde büyümeyi baz alan Robert Boyer, finansallaşmayı ücret-iş gücü merkezli fordist sistem yerine, finans öncülüğünde bir birikim rejimi ve fordist sistemin krize girmesi ile yeni ortaya çıkan finansal rejimin hiyerarşik olarak merkezi bir rol oynadığı bir sistem olarak adlandırmaktadır (Boyer, 2000). Öte yandan Brenner'e göre üretimde yaşanan kar ve birikim sıkıntılarına karşı sistemin sürekliliği için finans ve borçlanma direk bir cevap olarak ortaya çıkmaktadır. Bu cevap olarak ortaya çıkış daha sonradan kendini finansal sektör olarak ve finansallaşma olarak kendini göstermiştir (Brenner, 2003).

Finansal karlılığın finansal yabancılaşma ve el koyma gibi yollardan ortaya çıktığını ortaya koyan Lapavitsas’a göre finansallaşma, 1960’ların sonlarında başlayan ve 1980’lerde Washington Konsensüsü’nü de etkisi altına alan finansal liberalleşmeyle beraber meydana gelen yasal çerçeve ve birikim sürecindeki değişimlerin bir sonucu olarak finansallaşmanın ortaya çıktığını ortaya atmaktadır. Bütün bu değişimler sonucunda toplumsal hayat finansallaşmış, finans tabana yayılmış ve birikim sürecinin temeli olarak emeklilik fonları gibi araçlar aracılığıyla işçilerin ve diğer insanların gelirleri üzerinde etkileri olmaya başlamıştır. Bu olay için Lapavitsas “finansal el koyma” (**financial expropriation**) terimini kullanmaktadır. Ona göre finansal el koyma ve yatırım bankacılığı gibi iki çok önemli etken 2008 krizinin temel nedenleri olmuştur (Lapavitsas, 2009c). Finansallaşma kavramına Marksist pencereden ele aldıktan sonra diğer bölümde, aynı olgu hakkında Keynesyen bakış açısının görüşlerini ele alınacaktır.

1.2.Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen yaklaşımlar finansallaşmayı genel hatları ile:

- Bütün ekonomilerde dalgalanmalara neden olan “Hayvani güdüler” (**animal spirits**) ile hareket eden yatırımcının/hissedarın değeri ve hissedarların kısa dönem aşırı kar arzusu (Keynes, 2018, s. 141),
- Ekonomilerdeki sektör güç dengelerinin reel sektörden finans sektörüne kayması,
- Azalan işçi ücretleri ve artan ücret eşitsizlikleri (**dwindle and distribute**)
- Servet bazlı ve borç merkezli tüketim trendi üzerinden ele almaktadır (Hein, 2010).

Keynesyen bakış açısının önemli ismi olan Minsky finansallaşmayı, finansal kesimin ekonomiyi tamamı ile etkisi altına aldığı “parayı yöneten kapitalizm” (**Money Managing Capitalism**) biçimi olarak tanımlamıştır. Ona göre bu sistem içinde dengesizlikleri ve krizleri barındıran bir sistemdir. Bunu nedeni ile sistemin, her ne kadar hem sektör hem de makro ekonomik büyüme için gerekli gözüксе de borç odaklı

büyümeye yatkınlığı ve bu büyümenin uzun dönemde kırılganlığa, dengesizliğe (**instability hypotesis**)⁵ krizlere dönüştüğü görüşüne sahip olmasıdır. Aynı zamanda yeni finansal sistemin karakteristik yapısı olarak karmaşık ve sürekli değişen yapısı içerisinde sürekli dengesizliğe ve uyumsuzluğa uygun ortam yaratan koşulları doğurmaktadır (Minsky, 2008, s. 1-11). Cordonnier ve Velde ise finans temelli büyüme görüşünden yola çıkarak, finansallaşma ile beraber “yatırım olmadan kar edilen” (**profit without investment**) bir rejim ortaya çıkacağı görüşünü belirtmektedir. Bu görüşte yatırımların ve kârların bir dönem sonra cam tavana ulaşması ve kâr marjı olarak limite ulaşılması sonucu hissedarların artan kar beklentileri sonucu ortaya çıkan finansallaşma ve finansal piyasaların sermayeyi ve hissedarların kar beklentilerini daha önce tahmin edilemeyen reel sektörün erişemediği yer ve boyutlara çıkarmasıdır. Cordonnier ve Velde bunun için “yatırımın ötesinde kâr marjı” (**profit beyond investment**) tabirini kullanmaktadırlar (Cordonnier ve Van de Velde , 2014). Stockhammer ise finansallaşmanın makro ekonomik faktörler üzerinde etkisini araştırırken, finansallaşma ve reel yatırımlar arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmaktadır (Stockhammer, 2013). Stockhammer diğer bir araştırmasında firmalarda artan hissedar önemine değinmiş ve bunun sonucunda firmanın/kuruluşun büyüme hedefi ile hissedarın kar güdüsü arasında negatif ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ona göre, aşırı kâr amacı ile hareket eden hissedarın eylemleri firmaların büyüme oranlarını düşürmektedir (Stockhammer, 2004). Hein ise ücretlerin ekonomi içerisindeki payındaki azalışı finansallaşma faaliyetlerine bağlayarak açıklamaya çalışmaktadır. Ek olarak Hein’e göre finansın artan önemi, hissedar payının/değerinin (**shareholder value**) artan önemi, uzun dönemde hem sermaye birikimi üzerinde hem de büyüme üzerinde baskıcı ve olumsuz bir tablo gösterecektir. Hein bunun nedeni olarak, servet bazlı ve kredi merkezli talep artışını göstermektedir (Hein, 2012).

Öte yandan finansallaşmanın modern analizine katkıda bulunan diğer bir çalışma ise Onaran, Stockhammer ve Grafl’ın (2011) finansallaşmanın gelir dağılımı, yatırımlar ve tüketim üzerindeki etkilerini Amerika örneği üzerinden incelediği çalışmadır. Yapılan çalışma sonucu vardıkları sonuç makro ekonominin veya makro

⁵ Minsky’nin Dengesizlik Hipotezi “Instability Hypotesis” için: Hyman P. Minsky, “The Financial Instability Hypotesis”, **The Levy Economics Institue**, Çalışma Metni No: 74, 1992, s 1-9.

ekonomik göstergelerin (örneğin büyüme) finans sektörü tarafından şekillendirilmiştir. Amerika’da 2008 Mortgage krizi öncesi tüketimin bağımlılığı için ağır bir biçimde borç alımına bağımlılık ekonominin kırılgan bir hal almasına ve krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Onlara göre finansal büyüme ve yaşanan finansal balonun patlaması (**financial bubble burst**) sonucu hem büyüme hem de gelir dağılımı uzun dönemde olumsuz etkilenecektir (Onaran, Stockhammer ve Grafl, 2011).

Finansallaşmaya dönemsel bakış açıdan bakan Dembinski’ye (2008) göre birçok iktisatçı tarafından “kapitalizmin altın yılları” veya kendi tanımıyla “Euphoric years” (**refah yılları**) olarak adlandırdığı 2. Dünya Savaşı’nın sonundan ilk petrol krizine kadar olan dönemde gerçekleşen sürekli ekonomik küreselleşme sonucunda uluslararası ticaret bariyerlerinin kaldırılmasıyla beraber ülkelerin birbirine bağımlı hale gelmesi ve özellikle Berlin Duvarı’nın yıkılması ile birlikte finansın hem Avrupa’nın hem de Dünya’nın geleceğinin inşasında temel yapı taşı olacağı görüşü hakim olmuştur. Bunların sonucunda ortaya çıkan Eurodolar (1963)⁶ piyasası sayesinde tüm ülkelere yatırımları için ucuz likidite fırsatı sağlanmış ve paranın uluslararası hareketliliği artırılmıştır⁷. Ek olarak Bretton Woods sisteminin çökmesi ile birlikte -ki bunda Eurodolar piyasalarının da katkıları olmuştur – sermayenin hareketliliğini kısıtlayan engeller ortadan kaldırılmaya başlanmış, döviz kurları Bretton Woods sisteminde kaynaklı olan kısıtlamalardan kurtulmuş ve sonrasında yerel kurlar spekülasyon amaçlarıyla kullanılan varlıklar haline gelmiştir. Tüm bunların ve gelişen bilgi teknolojileri sayesinde finansın tabana yayılması ve risk konularında gerekli bilgi akışına sahip olması ile finans etkisini her alanda arttırmakla beraber toplumun bütün kesimleri üzerinde etkisini göstermeye başlamış ve sosyal hayatın finansallaşması başlamıştır (Dembinski, 2008).

⁶ 1963 yılını başlangıç yılı olarak verilmesinin nedeni Avrupa Bankaları’ndaki yabancı para hareketliliğine dair ilk verilerin bu yılda bulunmasıdır. Bu konuda hakkında daha detaylı bilgi için: R.B. Johnston, “**The Economics of the Euro-Market: History, Theory and Policy**”, London, Macmillan Press, 1983, ss.321.

⁷ Eurodolar piyasası hakkında daha fazla bilgi için: Edwin T. Dickens, “The Eurodollar Market and the New Era of Global Financialization”, **Financialization and The World Economy**, 2005, s. 210-219

Finansallaşma Palley için, ekonomileri hem mikro hem de makro düzeyde etkileten, borsaların, finansal kurumların ve finansal elitlerin ekonomik politikalar ve bu politikaların sonuçları üzerinde büyük bir etki kazandığı bir süreçtir. Yine Palley'e göre finansallaşmanın etkisini arttırmasında önemli olan bir diğer etmen ise Geleneksel iktisat okuludur. Hem finansallaşmanın ekonominin verimliliğini arttıracığı konusunda hem de finansal işlemlerden doğacak olan spekülasyonların ekonomide stabilize edici bir etki yaratacağını konusundaki görüşleri ile ekonomik düzen üzerinde etkili olmuşlardır. Ona göre finansallaşmanı üç temel özelliği vardır. İlk olarak, gelirin sermayeye aktarımı, ikincisi, sermayenin gelir sepetinde faiz gelirindeki artış, üçüncü olarak, toplam gelirlerde finansal sektörün payının artış göstermesidir (Palley, 2013, s. 3-6).

Keynesyen yaklaşımlar finansallaşmayı, bir bütün şeklinde ele alıp, sosyo-ekonomik ve reel sektör üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir. Finansallaşmanın olumsuz etkilerini sınırlamak için devletlerin bir düzenleyici olarak piyasalarda aktif olarak yer alması ve gerek hissedar değerinin (**shareholder value**) artan önemi gerekse finansal piyasaların kuralsızlaştırılması sonucu belirsizleşen finansal sektörün düzenlenmesi ve reel sektör lehine kararlar verilmesi gerekmektedir.

1.3. Neo-Klasik Yaklaşım

Klasik iktisadın öncüsü Adam Smith finansı, bankalar, spekülasyon eğilimli girişimciler ve faiz oranları açısından ele almıştır. Ona göre, söz konusu girişimcinin yaptığı veya yapacağı tüm yatırımların tamamının spekülasyon temelli geri dönüş vaatleri üzerinedir. Bu olgu ekonomiyi canlandırmadan ziyade çoğu yatırım ters etki yaratıp baskın spekülasyon hareketleri nedeni ile ekonomilerde yavaşlamaya neden olmuştur (Fine ve Saad Filho, 2012, s. 240-246). Bankalar ve faiz konularını birlikte ele alan Smith, sanılanın aksine bankaların denetim altında olması gerektiğini ve faizin düşük seviyelerde tutulması gerektiğini savunmuştur (Toporowski, 2005, s. 13-18). Bunlara neden olarak ise bankaların asli görevi olan ticaretin finanse etme konumunun aksamadan devam etmesini sağlamak, faizi düşük tutarak ekonomideki kırılganlığı ortadan kaldırmak ve kredi kullanıcılarının gelecek hakkında verecekleri kararlarda

daha rasyonel olmasını sağlamaktır. Tüm bunların sonucu olarak kredi kullanmanın kalitesi arttırılacak ve spekülasyon güdülü girişimcilerin yapacak olduğu aşırı, ekonomide dengesizliğe neden olacak finansal faaliyetlerin önüne geçilecektir (Cannan, 1923; Henry, 2011).

Neo-klasik yaklaşım finansallaşmayı, neo-liberalizm ve küreselleşme çerçevesi altında hatta bu iki olgu ile ilintili şekilde değerlendirilmektedir (Bresser-Pereira, 2010, s. 16-17). 1950’li yılların başlarında Markowitz’in “portfolyo optimizasyon teorisi” (**portfolio optimization theory**) ile başlayan ve daha sonra Modigliani, Miller, Sharpe, Lintner gibi isimlerin çalışmaları ile şekillenmiştir (Lawson, 2013; Ross, 2005; Samuels, 1990).

Neo-klasik okulun finansallaşma anlayışının iki yapı taşı bulunmaktadır; “etkin piyasa hipotezi” (**efficient market hypothesis**) ve “finansal varlıkları fiyatlama modeli” (**capital asset pricing model**). Bu iki anlayıştan hareketle neo-klasik finans bakışı şu şekilde özetlenebilir (Ramiah, Xu, ve Moosa, 2015, s. 4-8) :

- Finansal varlıkların borsa fiyatları söz konusu varlığın asıl değerinden sapmamalıdır ve sadece borsada asıl değer yansıtılmaktadır.
- Finansal piyasalar ani bilgilere karşı aşırı elastiktirler.
- “Rastlantısal yürüyüş kuramı” (**random walk hypothesis**) gereği fiyatların, fiyasaya ve varlıklara ait bilgilerinde rastlantısal olarak edinilmesi gereği , rastlantısal olarak oluşması,
- Piyasadaki hiçbir oyuncunun sistematik riski barındıran getiri harici aşırı getiri kazanmaması.

Görüldüğü üzere neo-klasik finans anlayışı sadece insan davranışlarını değil aynı zamanda piyasa hareketlerini de makineleştirmiştir (Moosa ve Ramiah, 2017, s. 2-5). Neo-klasik finans yaklaşımının 1980, 1990 ve 2008(Ibid., s. 22) piyasa krizlerinin nedenlerini açıklamakta zorluk çekmesi takip eden yıllarda etkin piyasa hipotezi ve finansal varlıkları fiyatlama modellerine karşı bir çok antitez çıkarmıştır.

Sonuç olarak, kavrama getirilen tüm bu yaklaşımlara bakıldığında finansallaşma karmaşık, kökeni 18.yy’a dayanan tarihsel kökleri olan ancak 1990’lar ve dünyada yaşanan krizler sonrası adından oldukça söz ettiren bir kavram olarak değerlendirilebilir. Aşırı büyüyen üretim kapasitesi, üretimde ortaya çıkan karlılık sorunları ve birikim sıkıntıları sonucu finans bütün bu sorunlara bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar yaşanan birikim krizi ile birlikte finansın ortaya çıktığını ortaya atılsa da finans, üretken sermayenin yeni yatırımlar söz konusu olduğunda dayanağı olmuş ve yan yana yürümüştür. Devletin finansın üzerindeki baskıcı tutumları – özellikle de Bretton Woods döneminde – finansal hareketi engellemiştir. Öyledir ki bu finansal baskının acilen kaldırılması Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra tartışılan ilk konulardan biri olmuştur (Dickens, 2005, s. 27-34). Halbuki Bretton Woods sisteminin baskıcı tutumu o dönemde Avrupa’da ortaya çıkan spekülasyon para hareketlerinin gerçekleştiği Eurodolar piyasasının (1963) Bretton Woods sistemi içinde varlığını sürdürdüğü unutulmamalıdır.

Şu da belirtilmelidir ki finansallaşma sadece bankaların ekonomi üzerinde egemen olduğu anlamına gelmemelidir. Finansallaşma, deregülasyonlar, serbest sermaye hareketi, devletin finansa üzerindeki kısıtlayıcı etkisi gibi etmeler sonucu finans ve bankacılık sektörü dışındaki sektörlerden de finansal piyasalara giriş gerçekleşmiştir. Bugün gıda, imalat sanayi gibi birçok sanayi kolunda faaliyet gösteren kuruluşlar dünyanın birçok ülkesindeki borsalardan büyük karlar elde etmektedirler.

Finansallaşma olgusunun bir diğer ayağını bireysel (hane halkı) düzeyinde ortaya çıkan etkiler oluşturmaktadır. Bankaların, sisteme finans dışı yeni oyuncular girmesi ile yönlerini, finansın tabana yayılması uygulaması ile beraber, ücretli kesime çevirmeleridir. Lapavitsas’ın “finansal el koyma” olarak adlandırdığı bu sistemde karlılık için çalışan gelirleri ve onların borçluluğunu baz alan bankalar, risk yönetim mekanizmaları ve teknoloji sayesinde tüketici hakkında birçok bilgiye sahip olmuşlardır. Bu sistem çalışanların sürekli borçlanması ancak buna rağmen ücretlerinin durgun kalması nedeni ile borçlarını ödeyememe durumuna düşmeleri sonucu 2008 Konut (**Mortgage**) krizi ile patlak vermiştir. Bireylerin borçlandırması bir yana, devletlerde – özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler – dışarıya aşırı

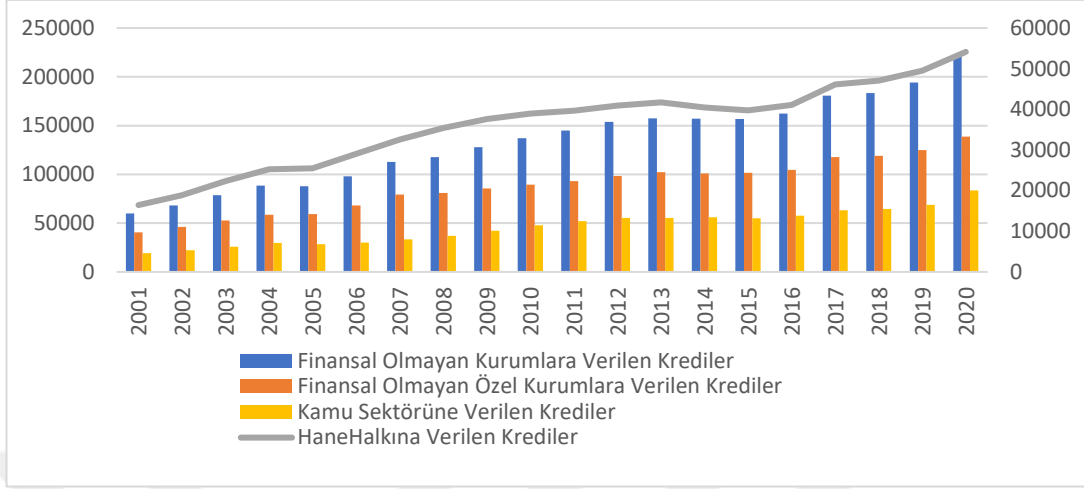
bağımlı hale gelmiş ve inanılmaz borç yükü ve bu borç yüküne ek olarak IMF, WTO, DB'nin politika baskıları ağır bir şekilde hissedilmektedir. Bireylerin borçlanmasında devletlerin elini tamamen sağlık, eğitim, konaklama gibi temel ihtiyaçlardan da çekmesi ve bu alanların finansallaşmasına göz yumması da unutulmamalıdır.

Sonuç olarak, devletlerden, kamusal veya özel firmalara, bireylere kadar modern toplumun her kesimi finansallaşmanın etkisi altına olup gerek borçlanmayla gerekse spekülasyon hareketiyle katkılarıyla finansal döngünün parçası olmuşlardır.

1.4. Finansallaşmanın Temel Göstergeleri

Çalışmanın bu bölümünde finansallaşmanın temel göstergeleri olarak, küresel kredi büyüklükleri ve tezgâh-üstü piyasa büyüklükleri incelenmektedir. Yukarıda değinilen yaklaşımlardan yola çıkarak en yaygın kullanılan temel verilen üzerinden küresel ölçekte finansallaşma ile ilgili temel göstergeler değerlendirilmektedir. Finansallaşmanın boyutlarının ele alındığı Şekil 1.1 ve 1.2'de dünyada finansın büyüklüğünün boyutları ortaya konmaktadır. Şekil 1.1'de finansal olmayan özel ve diğer kurumların kredilendirilmesi en üst seviyedeysen, en düşük seviye ise hane halkı kredi kullanımı olmuştur. Fakat, her ne kadar düşük oranlarda olsa da 2001 yılında başlayan hane halkı kredi kullanımı sürekli artış göstermiş ve son olarak 2020 yılında 54,146 Milyar dolar olarak kaydedilmiştir. Burada dikkat çeken trend ise Şekil 1.1'de tüm etmenlerin artış ve azalışlarının neredeyse aynı olduğudur. Örneğin 2013 ve 2017 yılları arası yaşanan kredi miktarı düşüşü tüm etmenler üzerinde gerçekleşmiştir. Bu da tüm etmenlerin konjonktürden etkilendiklerini ve taleplerini bu durumlara uygun olacak şekilde gerçekleştirdiklerini göstermektedir.

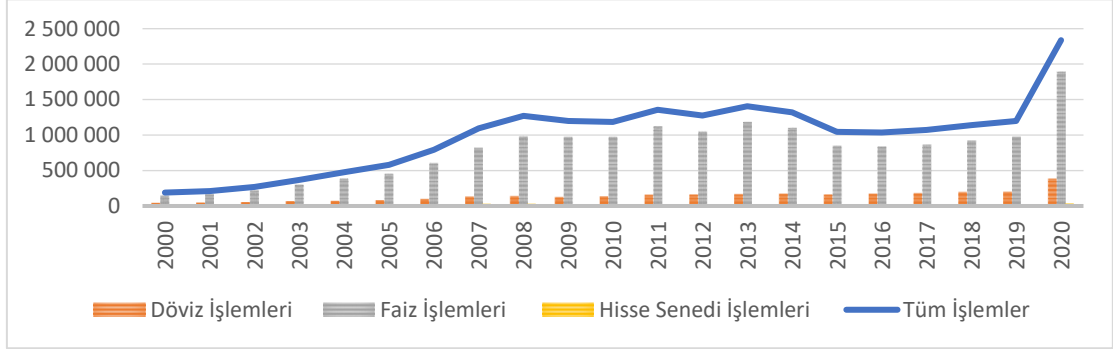
Şekil 1. 1: Dünyada Kredi Büyüklükleri (Milyar \$)



Kaynak: Bank for International Settlements (BIS) verilerinden derlenmiştir

Şekil 1.2’de Tezgâh üstü piyasalardaki işlem büyüklüklerine bakıldığında ise belirleyici faktörün piyasalarda işlem gören faiz bazlı işlemler olduğu göze çarpmaktadır. Onu ise sırasıyla döviz işlemleri ve hisse senedi işlemleri izlemektedir. 2001 yılında başlayan artış trendi 2008 yılında yaşanan kriz ile durağanlaşmıştır. Buradan finansal krizin yarattığı belirsizlik durumu piyasada işlem yapan aktörlerin pozisyonları üzerinde oldukça etkili olduğu çıkarılabilir. 2014 yılında gerçekleşen Rusya-Ukrayna krizinin ise bu yıldan sonra başlayan işlem büyüklük düşüşünün nedenlerinden olduğu söylenebilir. 2019 yılından sonra yaşanan büyük artışın ise COVID-19 pandemisinin piyasada ve finansal aktörlerde yarattığı güvensizlik sonucunda kendilerini *hedge etmek* (koruma altına almak) için piyasalarda işlemlerini sıklaştırdığı söylenebilir. Sonuç olarak 2020 yılında toplam işlem hacmi 2,338,080 Milyar \$ iken, en büyük katkıyı faiz işlemleri 1,890,844 Milyar \$, döviz işlemleri 377,197 Milyar \$ ve son olarak hisse senedi işlemleri 27,410 Milyar \$ ile izlemektedir.

Şekil 1. 2: Tezgâh üstü Türev Piyasaları Büyüklükleri (Milyar \$)



Kaynak: Bank of International Settlements (BIS) verilerinden derlenmiştir.

İncelenen bu iki grafikte dünya ekonomisinde finansın artan ağırlığını kanıtlar niteliktedir. Aynı zamanda içinde bulunulan belirsizlik dönemi gereği bu oranların gelecekte daha da artacağı tahmin edilebilir. Finansallaşma kavramını ele alan bu bölümün ertesi bölümlerinde dünyada tarımsal finansallaşmaya değinilecektir.

1.5. Tarımsal Finansallaşma

Finansallaşma, her ne kadar farklı kişiler tarafından farklı farklı tanımlanmış olsa da genel olarak finansın, finansal faktör ve aktörlerin günlük hayat başta olmak üzere birçok alanda belirleyici olması olarak tanımlanabilir. Finansallaşmanın etkisi altında kalan bir diğer temel alan, belki de insan hayatını en çok etkileyen alan tarımdır. Finansın her alanda baskın faktör olarak kendini göstermeye başlaması tarımında tek amacı daha fazla kar etmek olan finansın emelleri doğrultusunda dönüşüm geçirdiği ve geçirmeye devam ettiği görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde dünyada meydana gelen tarımsal finansallaşmanın boyutlarını belirli dönemler çerçevesinde incelenecektir.

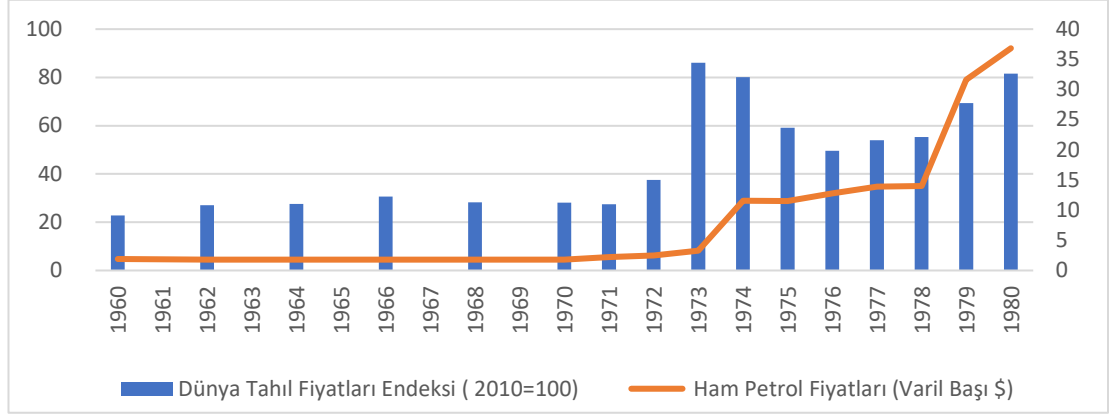
1.5.1. 18. Yüzyıl ve Tarımsal Finansallaşmanın Başlangıcı

Tarımsal finans odaklı dönüşümün kökleri günümüzden çok önceki yıllara 18. yüzyıla kadar gitmektedir. Finans ve tarım ilişkisinin ilk örneği Londra’da kurulan ve tarım ürünleri üzerine “future” işlemleri yapılan emtia borsalarıdır. 1800’lü yılların ortalarına Amerika’da tarım ürünleri alım satımı amacı ile kurulan emtia borsaları

İngiltere'deki uygulamanın bir uzantısıdır (Clapp, 2014). Bu dönemlerde tarım konusunda çekingen olan bankalar, tarıma devlet getiri garantisi olmadan veya kendi kazançları sigortalanmadan destek sağlamaya, kredi vermeye yanaşmamışlardır (Wolff, 1910, s. 1-16). Bunun sonucu olarak Avrupa ülkeleri 19. Yüzyılın başlarında tarımı ve tarımda çalışanları desteklemek amaçlı kredi kuruluşları kurmuşlardır. Bu kuruluşlar daha sonra ABD, Avusturalya ve Kanada'da da kurulmuş ve tarım gelir destekleri kredi destekleri, telafi ücretleri başta olmak üzere birçok uygulamalarda bulunmuşlardır (Clapp, 2015). Emtia piyasalarında spekülasyon amaçlı alışveriş 1936 yılına kadar gerek devlet gerek tarımda çalışanlar tarafından olsun hoş görülmemiştir. 1936 yılına Amerika'da hayata geçirilen "Commodity Exchange Act" isimli yasa sonrası Amerika emtia piyasalarında belirli oranlarla spekülasyon güdülü işlem yapmaya izin verilmeye başlanmıştır⁸ (Fuchs, Meyer-Eppler, ve Hamenstädt, 2013). Kanada ve Avusturalya'da ise, öte yandan, tahıl ihracatının artması üzerine pazarlama kurulları kurulmuş, borsalar genişletilip modernleştirilmiş hatta ithalatçı ülke üreticilerine kredi verecek seviyelerde kurumlar kurulmuştur. Fakat, bu kurumlar, spekülasyona izin vermek değil aksine önüne geçip, sabit tutarlı tarımsal fiyatların gerçekleşmesini amaçlamışlardır (Martin ve Clapp, 2015). 20.yy'a damgasını vuran diğer bir olay ise 1973-1974 yıllarında gerçekleşen ve tarımsal fiyatlarla doğrudan alakası olan petrol krizidir. Tüm sektörlerde doğrudan fiyat artışı olarak yansıyan kriz Şekil 1.3'te incelenen tahıl fiyatları ile ilişkisine bakıldığında ise tarımda da etkisini göstermiştir. 1973 yılında 3,29 dolar olarak ham petrol varil fiyatı, 1974 yılında 11,28 dolara çıkmıştır. Buna karşılık olarak dünya tahıl fiyatları endeksi 1972 yılında 37,48 iken 1973 ve 1974 yıllarında, sırasıyla, 86,05 ve 80,05 olarak kaydedilmiştir. Enerji fiyatları ile tarımsal fiyatları arasında doğrudan ilişki olduğu sonucuna ulaşılabilir.

⁸ S. Ryan Isakson, "Food and Finance: The Financial Transformation of Agro-food Supply Chains", **Journal of Peasant Studies**, Cilt: 41, Sayı:5 , 2014 , s.749-775

Şekil 1. 3: Dünyada 1960-1980 Arası Enerji ve Tahıl Fiyatları



Kaynak: FAO ve Statista verilerinden derlenmiştir.

1.5.2. 1980-2008 Dönemi

Devlet destekli tarım olgusu, neo-liberalizmin genişlemeye ve gelişmeye başladığı yıllar olan 1970-1980 yıllarında gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen yapısal dönüşüm politikaları ile değişim geçirmeye başlamıştır. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşlar tarafından yapılan reform önerileri ve koşullu kredi politikaları sonucunda devletlerin bütçe dengesinin sağlama amaçlı bütün tarımsal desteklerin kademeli hatta bazı ülkelerde direkt olarak ortadan kaldırılması istenilmiştir. Bütün bunların sonucu olarak tarımsal sübvansiyonların kaldırılması ile birlikte gelişmekte olan ülkelerdeki “small-holders” ismi verilen küçük işletmeciler veya üreticiler bundan olumsuz etkilenmiş ve ithal ürünlerle aslında politikalarla beklenen rekabeti sağlayamamışlardır. Aksine daha da olumsuz etkilenmişler ve bunun sonucu olarak diğer bir beklenen gelişme olan özel sektörün, bankaların tarım konusunda aktif tavır takınması gerçekleşmemiştir. Öte yandan sübvansiyonların, tarım ürünlerindeki tarifelerin kaldırılmasını barındıran “Tarım Anlaşması” (**Agreement on Agriculture**) gibi anlaşmaya rağmen, Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olarak ülkelere izlenmemiştir. Bunun neticesinde az gelişmiş ülkelerin üreticileri gelişmiş OECD ülkelerinin tarım pazarlarına halen süregelen sübvansiyonlar ve tarımı koruyucu politikalar nedeniyle girememişlerdir (Schutter, 2011).

1980-1990'lı yıllara kadar ülkeler tarım sektörünün birçok açıdan korusa da bu korumacı politikalara bu yıllardan sonra terkedilmek zorunda kalınmıştır. Uluslararası kurumlar ve diğer şirketler tarafından uygulanan baskılar sonucunda 1990 yılında önerilen “liberal piyasa modeli” (**Market Liberal Model**) yöntemi ile birlikte devletin tarım başta olmak üzere birçok sektördeki rolü kademeli olarak sona erdirilmiştir (Coleman ve Grant, 1998). Bütün bunların üzerine 2000 yılında, ABD’de gerçekleşen “Commodity Futures Modernization Act” daha önceden 1936 yılında imzalan anlaşmanın aksine emtia borsalarında gerçekleşen “future” işlemlerinin tamamen tezgâh-üstü (kontROLSÜZ) olmasına karar verilmiştir. Bu kararın ardından ABD tarımsal emtia piyasaları bakımından, bütün varlık fonları, yatırım fonları, emeklilik fonları gibi fonların piyasalarda spekülasyon amaçlı aktif olarak rol almasıyla beraber, spekülasyon güdümlü borsa hareketinin bileşeni haline gelmiştir. Bu gelişme Avrupa başta olmak üzere diğer birçok bölge ve ülkede tarımsal emtia piyasaları açısından bir dönüm noktası olmuş, ABD ile aynı ölçüde de-regülasyonlar yapılmıştır. Burada sonra birçok tarım dışı kuruluşun, başta ABCD olarak nitelendirilen Archer Daniels Midland, Bunge, Cargill, Louis Dreyfus , gibi çok uluslu şirketler tarımsal piyasalarda alıcı olmanın ötesine geçen roller almaya başlamışlardır (Burch ve Lawrence, 2006; Williams, 2014). Diğer bütün fonların yanında bu şirketler tarımsal girdilerden, tarım borsalarına, tarımsal alan kiralamalarından, arsa satın almalara kadar birçok tarımı ilgilendiren alanda faaliyet göstermektedirler. Bütün bunlar tarım ve finans arasındaki “olağan dışı birleşme” (**unnatural coupling**) nin başlangıcı olmuştur (Ghosh, 2010). Bu noktadan sonra özellikle 2008 yılındaki hem finansal kriz hem de tarımsal fiyat krizi nedeni ile bu ilişki tamamen farklı bir görüntü aldığı değerlendirilmektedir.

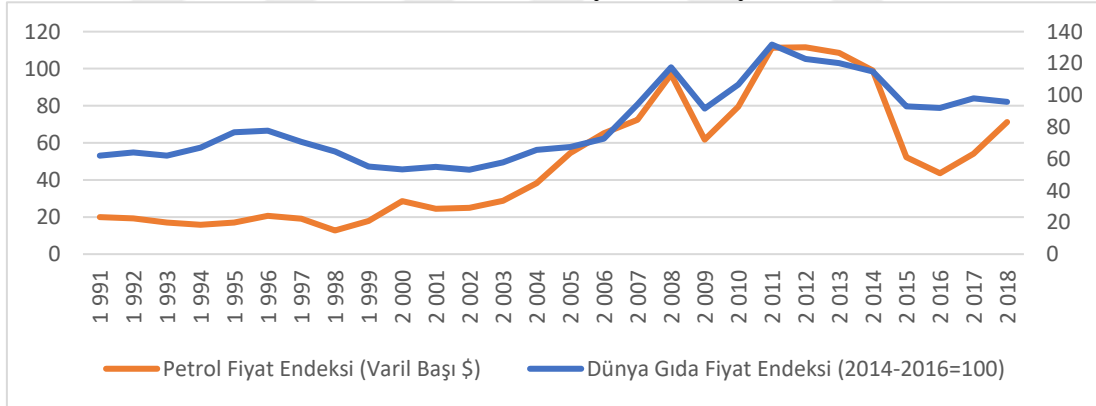
1.5.3. 2008 Sonrası Dönem

Arrighi’ ye göre finansallaşmanın “nihai krizi” (**terminal crisis**) olan 2008 yılında ABD’de patlak veren konut krizi finansın tarım üzerinde oynadığı oyunda yeni bir perde açılmasına neden olmuştur (Arrighi, 2009, s. 21-24). Bu dönemde yaşanan tarımsal fiyat krizinin nedenleri arasında 1) Birçok tarımsal ürünün bio-yakıt amaçlı kullanılması, 2) mevsimsel dönüşümler ve küresel ısınma, 3) saf petrol fiyatlarında meydana gelen artış 4) Çin ve Hindistan’daki tüketim alışkanlığı değişikliği ve son

olarak 5) Daha önce bahsedilen finansal aktörlerin tarım üzerindeki spekülasyon etkilerinin artmasıdır (Chand, 2008, s. 115; Conceição ve Mendoza, 2009). Ghosh (2010), yaşanan bu krizin tamamen finansal aktörler kaynaklı olduğunu vurgulamıştır. Genel algının yaşanan krizin arz ve talep eksikleri kaynaklı olmasına karşın, ilerleyen yıllarda artan talebin arz tarafından karşılanamaması durumu ortadan kalktığı halde çoğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede tarımsal gıda fiyatlarının halen artan trend gösterdiğini gözlemlemiştir

Şekil 1.4’te incelenen dünya enerji fiyatları ve dünya gıda fiyatları endeksinin aynı trende sahip olduğu görülmektedir. Bahsedilen 2008 krizi ile dünyada meydana gelen ticaret ve üretimdeki gerilemeler petrol fiyatlarında gerilemeye yol açmıştır. Bunun üzerinde gıda fiyatları da aynı oranda gerilemiştir. Bu da enerji fiyatları ile gıda fiyatı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu destekler niteliktedir.

Şekil 1. 4: Petrol ve Dünya Gıda Fiyatları Endeksi



Kaynak: FAO ve Statista verilerinden derlenmiştir.

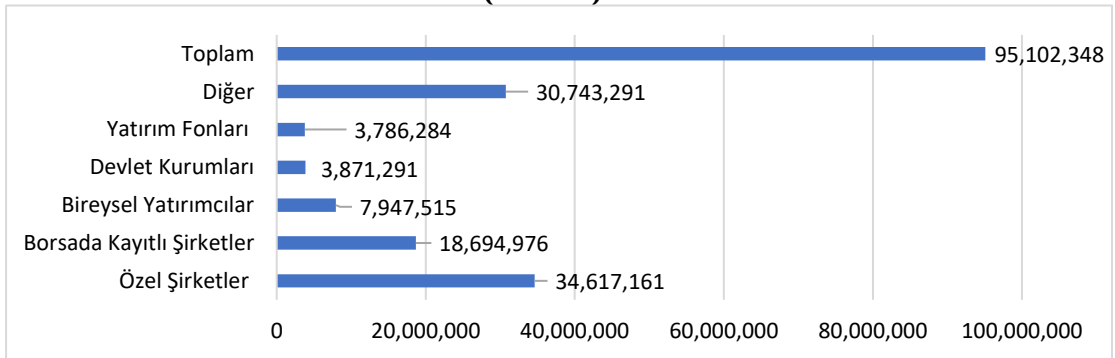
2008 yılında gerçekleşen finansal kriz sonrası iç piyasaların gereken verimi verememesi sonucu yeni olanaklar arayan neo-liberal aktörler bir “mekânsal düzeltme” (**spatial fix**) yoluna başvurmuşlardır (Harvey, 2007; Fairbairn, 2013). Bunun sonucunda eğilim finansal aktörlerin güvenli liman olarak gördükleri, “reel sektör” olan ve enflasyon kaynaklı hareketler karşısında kendilerini “hedge” etme amaçlı tarımsal alanlara yönelik olmuştur (Deininger, ve diğerleri, 2011). Oysaki tek amaç finansal değildir. Belki de en önemli neden bazı ülkelerin ve bu ülkelerin çok uluslu şirketlerinin artan nüfus, azalan su kaynakları gibi birçok doğal nedenden dolayı

tarımsal yatırıma yönelmişlerdir (McMichael, 2012). Öte yandan bu “kıtlığın güdülediği” (Williams, 2014) yatırım olanakları finansal aktörlerin eğilimini farklılaştırmaktadır. Bu eğilimler, Malthus’un nüfus teorisi ve Ricardo’nun kıtlık rantı kapsamında ele alınmaktadır. Fairbairn’a (2014) göre finansal aktörler açısından tarım alanları “kara altın” olarak değerlendirilmektedir. “Kıtlık” olgusu finansal aktörlerin “toprak kapma” (Visser, 2015a) yarışına girmelerine neden olmuştur.

1.5.3.1. Toprak Kapma Olgusu ve Finansallaşma

“Toprak kapma” olgusunun temel amacı artan nüfus sonucu kıt olan toprakların ve bu toprakların mahsullerinin fiyatlarının her zaman artış içinde olacağı, bunun sonucunda büyük karlar getireceği olgusuna dayanmaktadır. Gıda ve Tarım Organizasyonu (FAO)’nun 2003 yılındaki raporunda belirttiği 2030 yılına kadar artan nüfusu doyurmak için 120 Milyon hektar alana daha ihtiyaç olduğu tarımsal alanlara olan artan talebin ve yönelimin temelini oluşturan gerçeklerden biridir (Food and Agriculture Organization (FAO), 2003). Bundan dolayı, tarımsal alanlar artık yatırımcıların portföylerinde aktif olarak yer verdikleri önemli bir “varlık sınıfı” olarak yerini almıştır (Cotula, 2012; Ouma, 2014).

Şekil 1. 5.: 2012-2022 Yılında Yapılan Toprak Anlaşmaları (Hektar)



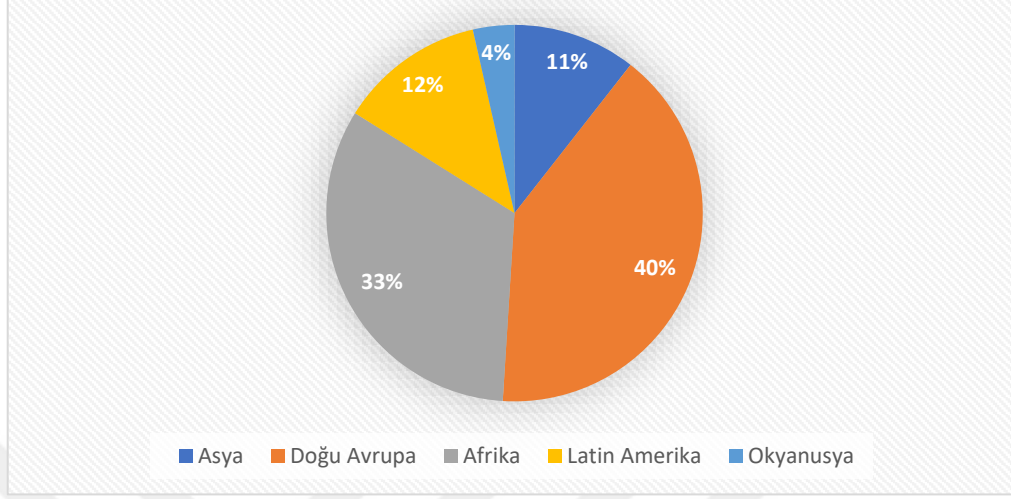
Kaynak: GRAIN ve LandMatrix verilerinden derlenmiştir.

Şekil 1.5’te görüldüğü üzere anlaşma konusu olan toplam 95,102,348 Hektar toprağın 34,617,161’u özel şirketler tarafından yapılmıştır. Özel şirketleri 18,694,976 ile borsada kayıtlı şirketler izlemektedir. Bireysel yatırımcıların gerçekleştirdiği toprak

anlaşmaları 7,947,515 iken yatırım fonları için ise bu oran 3,786,284 olarak kaydedilmiştir. Şekil 1.5’te ele alınan toprak anlaşmalarını hangi bölgelerde yoğunlaştığını inceleyen Şekil 1.6’da görülmektedir ki, Doğu Avrupa yüzde 40 ile en üst sırada iken onu yüzde 33 ile Afrika bölgesi izlemektedir.

Dünya Bankası ve FAO raporlarında legal hale getirilen ve bu uluslararası kurumların alt kurumları tarafından teşvik ettirilen “toprak kapma” trendi sağlam temeller üzerine yerleştirilmiştir (Borras ve Franco, 2014). Bu legal tabana oturmada bu kurumların alt kuruluşu olan Uluslararası Finans Kurumu (IFC) “toprak kapma” yarışında bir aktör olurken bir diğer kol olan Çok Taraflı Yatırım Garantileme Ajansı (MIGA), diğer finansal aktörlerin yaptığı “toprak kapma” yatırımlarını sigortalama alanına odaklanmıştır (GRAIN, 2010). Kar peşinde olan finansal kuruluşları ele geçirdikleri topraklarda, toprağa sahip oldukları ülkelerde değişmekle beraber üç yöntem uygulamaktadırlar. Bunlar; satın alıp işletme, satın alıp kiralama ve son olarak genellikle Afrika kıtasındaki ülkelerde uyguladıkları kirala-işlet modelleridir (International Finance Corporation (IFC), 2011). Aynı yöntemi izleyen Hindistan, Çin, İskandinav Ülkeler, Körfez Ülkeleri ve ABD gibi birçok ülke Afrika başta olmak üzere Ukrayna, Kazakistan, Özbekistan, Paraguay gibi hukuki açıdan zayıf ve kırılgan olan birçok yerde yatırımlar yapmaya başlamışlardır. Buradaki amaç kendi ülkelerindeki toprakları arttıramamaları ve bunun sonucu olarak kendi gıda talebine cevap arama için diğer ülkelerde yatırımlar yapmaya başlamalarıdır. Özellikle Çin, 2008 yılında Afrika-Çin Tarım Fonu ile birlikte 50 yıl içinde 50 Milyar dolarlık tarımsal alan yatırımı yapmayı amaçlamaktadır (GRAIN, 2008, s. 3).

Şekil 1. 6: 2012-2022 Yılları Bölgelere Göre Toprak Anlaşmaları (Hektar)



Kaynak: GRAIN ve LandMatrix verilerinden derlenmiştir.

Tüm bunlardan ortaya çıkan sonuç ise , tarımsal üretimimin barındırdığı riskleri daha önceden o toprağın sahibi olan ve artık bir sözleşmeli tarım işçisi haline gelmiş olan çiftçilerin üzerine yıkılması ve onların kendi topraklarına yabancılaştırmaları , doğaya verilecek zararlar , toplumsal sınıflar üzerine etkileri , gıda güvenliği ve ortaya çıkan spekülasyon hareketleri sonucu oluşan enflasyonist baskılar gibi sayılabilecek birçok etken ileride ağır sorunlar olarak kendilerini belli edecek ve finansal çıkarlarında önüne geçecektir. Devletlerin ise , tüm bu “toprak kapma” yarışına ve yatırımcıların ve gelişmiş ülkelerin gerek “ilk olma” avantajından yararlanmak amaçlı gerekse daha önce bahsedilen toprağın durduğu yerden her gün değer kazanmasından kaynaklı olarak “kara altın” sıfatının verilmesi ve son olarak bencil bir şekilde kendi tarımsal üretimlerini korumayı ve vatandaşlarını doyurmak amacıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere olan kaynak akışına gereken hukuksal kılıfları uydurmak yerine , bu olayın toplum ve ülkenin geleceği üzerindeki etkisini iyice değerlendirip gereken düzenlemeleri yapmalı ve bu sorunu kendi lehine çevirip , bütün bunlar sonucu toprağa yabancılaşan ve küsen çiftçiye toprağa geri döndürüp sadece toplum için değil ekonomi için tartışılmaz ve hayati bir kaynak olan tarımsal üretimi yeniden canlandırılmalıdırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE TARIMDA FİNANSALLAŞMA

Türkiye için tarım, Osmanlı’dan günümüze kadar büyük bir öneme sahiptir. Gerek mikro gerekse makro düzeyde ekonomiye katkıları olan tarım sektörü ülkenin kalkınmasına büyük katkı payına sahip olmuştur. Osmanlı’dan günümüze kadar gelen dönemde ekonominin lokomotifı olan tarım, savaşlar, barış anlaşmaları, iktidar değişiklikleri, kuraklık ve dışardan gelen müdahaleler gibi birçok etmenden etkilenip birçok değişim geçirmiştir. Cumhuriyet döneminden 1980’lere kadar olan yıllarda ülkede geçirilen savaş ve kuraklık dönemleri devletin nüfusun çoğunluğunun ilgilendiği ve ihracatın önemli bir kalemi olan tarımda aktif rol almasına tanık olunmuştur. Öte yandan yaşanan rejim değişiklikleri sadece tarımda makineleşme konusunda değil aynı zamanda ülkeye uluslararası kurumlardan müdahalenin başlaması da bu dönemlerde gerçekleşmiştir. 1960’lardan 1980’lere kadar gelen dönem ise kalkınma planlarına konu olan yıllar olarak ele alınmıştır. 1980 sonrası ise Türkiye ekonomisinde meydana gelen liberal reformların ortaya çıkardığı değişimlerin tarım ve tarımsal kuruluşlar üzerine olan etkisini ele alınmaktadır.

2.1. 1923-1945 Dönemi

Osmanlı Döneminde tarım, küçük üreticilerden oluşan, nüfusun %80-90’ının gelirlerini edindiği ve toplam ihracatın %40-50’sine sahip olan bir sektör konumundaydı (Quataert, 2005, s. 111-119). Osmanlı’da tarım sadece ihracat kalemi açısından değil aynı zamanda halkın, ordunun ihtiyacını karşılamak açısından da önemliydi. Bunun yanında tarımdan alınan vergileri devlet gelirlerinin büyük çoğunluğunu kapsamaktaydı. Osmanlı’da dile getirilen genel klasik iktisadi görüş, bir ülkenin daha çok avantajlı olduğu ürünü üreterek kalkınmasını, İngiltere örneğini göstererek, sağlayacağını savunuyordu (Erdoğan, 2019). Bu görüşler ışığında tarımın ülke için bu kadar önemli arz etmesi bu konuda birçok iyileştirilmeler yapılmasına sebep olmuştur. 1843 yılında Ziraat Meclisi kurulmuş ve bu meclisin görevi çerçevesinde tarımsal üreticilerin varlıkları ve talepleri araştırılmıştır. Daha sonra bu

kurum 1869 yılında kurulan Ticaret ve Tarım Bakanlığına bağlanmıştır. 1858 yılında yayınlanan Arazi Kanunnamesi ile birlikte tarımsal alanlar üzerinde, bu zamana kadar devlete ait olan tarımsal araziler üzerinde, özel mülkiyet hakları garanti altında alınmıştır. 1867 yılında kırsal kesimine kredi sağlamak amacıyla Memleket sandıkları kurulmuş ve bu sandıklar sayesinde üreticilerin düşük faiz ile kredi bulmaları sağlanmıştır (Quataert, 2008, s. 72-122). Tarımsal krediler bakımından en önemli atılım olan, 1888 yılında kurulan Ziraat Bankası küçük-orta-büyük tarımsal işletmelere kredi kolaylığı sağlamak amacı ile kurulmuş, daha sonradan yetki alanları genişletilmiştir.

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen Osmanlı tarımının ve üreticisinin karşılaştığı büyük sorunlar bulunmaktadır. Tarımsal üretimin üretim küçük ölçekli olması ve o dönemde Osmanlı'da yerleşmiş olan provizyonizm anlayışı nedeni ile bölgeler arası gümrükler, her ne kadar 1838 Balta Limanı anlaşması ile kaldırılmış olsa da söz konusu olmuştur. Bu gümrüklerden dolayı Anadolu'dan İstanbul'a tahıl nakliyatı New York'tan tahıl ithal etmekten %75 daha pahalı konumdaydı (Boratav, 1988, s. 19). İaşecilik anlayışı nedeni ile, demir yoluna yakın üreticiler, tüccarlar ve kıyı kesimindeki üreticiler hariç, üreticiler pazara dönük üretim yapamamış aksine tüccarların ürünleri ucuza satın alması ve var olan imkanları sayesinde tarımsal ürün fiyatlarında spekülatif hareketler görülmüştür. Aynı zamanda, küçük topraklara sahip olan üreticiler yeteri kadar gelir elde edinemediklerinden hem büyük toprak sahiplerinin topraklarında çalışmak zorunda kalmış hem de şartlar gereği tefeciye (aynı zamanda ya tüccar ya da büyük toprak sahibi) başvurup borç yükü altında ezilmiş ve topraklarını kaybetmek zorunda kalmışlardı (Köymen, 2008, s. 109-112).

Yaşanan Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş savaşları, Osmanlı döneminden Lozan ile yeni hükümete kalan büyük borçlar gibi etmenlerin etkisi altında girilen 1923 yılı ile başlayan Cumhuriyet dönemi, sadece ekonomik açıdan değil aynı zamanda sosyal açıdan ağır yaralar almış bir imparatorluktan kalanları devralmıştır. Yenilenme yapılanma çabaları çerçevesinde ilk icraat 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi olmuştur. Bu kongreden çıkan en önemli karar 1925 yılında devletin gelirlerinin çoğunluğunu oluşturduğu halde tarımsal üretimi yeniden canlandırmak amaçlı aşar

vergisinin kaldırılması olmuştur. Ardından 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile özel mülkiyet meşrulaştırılıp bu toprakların satışı kolaylaştırılmıştır. Yine tarımsal destek amaçlı traktör gibi motorlu tarım aracı sahiplerinin kullandığı yakıtlar gümrükten muaf tutulmuş ve ilk başlarda Ziraat Bankası çiftçilere 50 adet traktör dağıtmış ve toplam 2000 traktör Ziraat Bankası aracılığı ile ülkeye getirilmiştir (İbid., s. 118-121). Yine iç piyasayı canlandırma amaçlı tarım borsaları kurulmaya başlanmış, kurulan her ilde kendi ürünlerinin fiyatları bu borsalarda belirlenmeye başlanmıştır. Bunun yanında 1923 yılında ilk Kooperatifçilik mevzuatı ile ürün alımı, satımı ve fiyatları kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Toprak, 1988, s. 16-17). Devletin yaptığı bu girişimler ve bunlara ek olarak ulaşım ağlarının demir yolları ile genişletilmesi sonucu tarımda üretim artışları ve dış pazarlara yönelik üretim başlamıştır. Tablo 2.1’de bu çalışmaların sonuçları açık bir şekilde görülebilir.

Tablo 2. 1: GSYİH İçinde Sektör Payları (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
1923	42.7	10,40	46,9
1924	47.4	8,50	44,1
1925	44.4	8,90	46,9
1926	49.6	8,60	41,8
1927	39.3	11,80	48,9
1928	42.2	10,60	47,2
1929	49.5	9,00	41

Kaynak: TOBB, *Türkiye’de Ekonomik Yapı Değişimleri (1923-1988)*, Ankara, 1989, s. 13’ten alınmıştır.

1923 yılından itibaren başlayan Cumhuriyet dönemi yenilikleri sonucunda tarımın GSYİH içerisinde artarak devam eden payı sadece 1927 senesinde %10 bir düşüş yaşamıştır. Bunun haricinde Büyük Burhan öncesi olan 1929 yılında tarımın payı %49,5 olarak kayıtlara geçmiştir. Görüldüğü üzere Osmanlı’dan gelen tarımın baskın olduğu ekonomik yapı, Cumhuriyet döneminde bahsedilen reformlarla beraber kendisini daha da göstermiştir.

Tüm bunlara rağmen, 1929 yılında dünyada yaşanan büyük buhran yükselmekte olan tarıma ağır darbeler vurmuştur. 1923 yılından 1929 yılına kadar olan kısım Lozan anlaşmasının da etkisi ile göreceli liberal yıllar olarak adlandırılırken, 1930 sonrası dönem hem büyük buhranın hem de yaşanan kuraklığın ekonomik etkileri

nedeni ile devletçi veya korumacı yıllar olarak adlandırılmaktadır. Bu yıllarda dünya ekonomisinde olduğu gibi Türkiye’de de Buhran neden ile içe kapanık, devlet yönelimli bir ekonomi modeli izlenmiştir. Bu dönemde yaşanan tarımsal ürün fiyatlarındaki aşırı düşüş devleti buğday fiyatını korumaya yönelik bir kanun çıkarmaya itmiştir. Çiftçinin borçlanırken belirlenen fiyatlar önceki dönemde gerçekleşen yüksek fiyatlar üzerinden olduğundan, bu yıllarda düşen fiyatlar çiftçiyi tefeciye veya büyük toprak sahiplerine karşı zor duruma sokmuştur. Sadece tefeci ve büyü toprak sahipleri değil aynı zamanda Ziraat Bankası başta olmak üzere birçok banka çiftçi daha tarladan ürününü kaldırmadan icra memurları ile alacaklarını talep etmeye başlamışlardır. Buhrandan ve kuraklıktan büyük darbeler alan üreticiler şehirlere göç etmeye başlamış, sanayiye ucuz işgücü kaynağı sağlamaya başlamışlardır.

Tablo 2. 2: GSYİH İçinde Sektör Payları (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
1930	46.5	9,90	43,6
1931	49.1	10,50	40,4
1932	39.1	13,80	47,1
1933	41.4	14,20	44,4
1934	40	15,20	44,8
1935	38.7	15,70	45,6
1936	48.5	12,30	39,2
1937	46.1	13,40	40,5
1938	44.4	14,10	41,5
1939	43.1	15,40	41,5
1940	44.7	14,60	40,7

Kaynak: TOBB, *Türkiye’de Ekonomik Yapı Değişimleri (1923-1988)*, Ankara, 1989, s.16’dan alınmıştır.

Bunun yanında 1935 yılında tarımsal kredileri desteklemek amaçlı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, Tarım Kredi Kooperatifleri kanunu çıkarıldı. Ek olarak, bu durum devlet tarafından 1938 yılında Tarım Mahsulleri Ofisinin kurulmasına neden olmuştur. TMO’nun amacı, yasa tarafından belirlenmiş ve tahıl fiyatlarını koruma, düzenleme görevi verilmiştir (Oyan, 2004, s. 45-47). Tablo 2.2’de görüldüğü üzere önceki dönemin aksine tarımın ekonomideki payı 1930’dan itibaren keskin bir şekilde azalmıştır. 1935 ve 1936 yıllarında TMO ve diğer kooperatiflerin sektörde düzenleyici

olarak görevler alması 1935 yılında %38,7 olan payının 1936 yılında %48,5 gibi yüksek paylara çıkmasında büyük paya sahiptir.

Tarım sektöründe meydana gelen toparlanma İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı ile kesintiye uğramıştır. Her ne kadar Türkiye savaşın bir tarafı olmamış olsa da ülkede savaş hali ilan edilmiş ve 1 milyona yakın kişi askere çağırılmıştır (T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004, s. 18). Bu durumun sonucunda tarımsal üretim aksamıştır. Buna karşılık devlet savaşın ilk yıllarında mevcut stok üzerinden ordunun ihtiyaçlarını karşılama yöntemine başvurmuştur. Fakat, devletin belirlediği düşük fiyatlar sonucu, ürünler karaborsadan satılmaya başlanmıştır. Bunun neticesinde devlet 1940 yılında Milli Korunma Kanunu ile ekonomi üzerinde tam hâkim konuma gelmiştir. Bu kanun ile devlet ekonomide neyin ne kadar üretileceğini ve hangi fiyatla satılacağı üzerinde karar verici konuma gelmiştir. Bu alım-satım, fiyat belirlenme işlerini devletin verdiği yetki ile TMO üstlenmiştir. Beklenin aksine, zamanla, TMO'nun belirlediği fiyatlar ve aynı ürünler için belirlenen piyasa fiyatları arasında büyük farklar ortaya çıkınca, tekrar ürünlerin karaborsaya düşmesi gerçekleşmiştir (Pamuk, 1991, s. 132-134). 1943 yılında tarıma getirilen Tarım Mahsulleri Vergisi ile potansiyel savaş durumunda ordunun artan ve artacak olan maliyetlerinin devlet harcamaları üzerindeki baskısı hafifletilmeye çalışılmıştır. Bu dönemin belki de en önemli gelişmesi 1945 yılında çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu olmuştur. Bu kanunun amacı, isminden de anlaşılacağı gibi, kamuya ait tarım arazilerinin topraksız ve az topraklı çiftçiye dağıtılmasıdır. İlk olarak 1936 yılında İsmet İnönü tarafından dile getirilen çiftçiyi topraklandırma çalışmaları, 1945 yılında hayata geçirilmiştir. Bu kanun çiftçi ve savaş döneminde ağır darbeler almış tarım, tarımsal üretim için faydalı görünse de büyük toprak sahipleri tarafından büyük tepkilerle karşılanmıştır. Bu tepkilerin sonucunda ortaya çıkan Demokrat Parti'nin kurulması hem tarım hem de Türkiye siyasi tarih büyük bir dönüşüm içine girmesine neden olmuştur.

2.2. 1945-1980 Dönemi

Çok partili hayata geçişle birlikte Türkiye ekonomisi, liberal uygulamaları gündemine almıştır. İkinci Dünya Savaşı ardından Uluslararası Para Fonu (IMF)' e

1947 yılında üye olunmuş, 1948 yılında Marshall Yardımları alınmış, 1952 yılında ise NATO'ya üye olunmuştur. Yaşanan bu değişim sürecinde tarım açısından en önemli olan 1948 yılında alınan Marshall yardımlarıdır. Marshall yardımları sonucu ortaya çıkan makineleşme, yeni hükümet tarafından yapılan sulama ve alt-yapı yatırımları ve meydana gelen verimli tohum teknikleri sonucu tarımsal üretim artış göstermiştir (D. Yenal ve N.Z. Yenal, 1993 , s. 30-31). 1957 yılında çiftçiler arası koordinasyonu, eğitimi arttırmak amaçlı Ziraat Odaları kurulmuştur. Tüm bunların yanında, tarımda makineleşmeden beklenenin aksine, makineleşme sadece büyük toprak sahiplerinin varlıklarını daha da arttırmasına ve kırdaki zaten var olan eşitsizliğin artmasına neden olmuştur (Keyder, 1983, s. 43). Türkiye Sınai Bankasının 1950-1960 arası dönemde izlediği tarımsal politikaların genel olarak Marmara bölgesinde yoğunlaşması makineleşme ile ortaya çıkan eşitsizliği daha da arttırmıştır (Jacoby, 2008, s. 257). Yaşanan bu olumsuzluklar, bu dönemde biriken dış borç, makineleşme sonucu artan iç göç, artan ithalat talebi sonucu döviz açığı, 1946 yılında uygulanan devalüasyon sonucu artan enflasyon, tarımsal üretimin azalması gibi birçok etmen sonucu 4 Ağustos 1958 istikrar kararları alınmıştır. Çok partili hayata geçişle başlayan bu liberal dönem, gerçekleştirilen politikalarla rağmen istenilen etkiyi gösterememiş, yaşanan bunalım sonrası askeri darbe ile sonuçlanmıştır. 1960 yılında meydana gelen darbe sonucu, hükümet politikalarında sıklıkla görülen popülizm eğilimi tarım alanına da yansımıştır. Bu dönemde, tarımsal açıdan, ilk iş olarak üzerinde tarım yapılabilecek bütün topraklar devlet mülkiyete altına alınmıştır. Yine bu dönemde çıkan 1961 Anayasasının 37. Maddesinde açıkça belirtilmiştir ki: *“Devlet, toprağın verimli işlettilmesini gerçekleştirmek ve topraksız kalan veya yeter toprağı olmayan köylüye toprak sağlamak amaçlarıyla gerekli tedbirleri alır. Devlet çiftçinin işletme araçlarına sahip olmasını kolaylaştırır.”*¹

Buradan da anlaşılacağı üzere devlet tarım sektörünü tekrar kalkınmanın lokomotifini olan görmüş ve bu sektörde aktif olarak rol oynamıştır. Tarım alış fiyatları piyasa fiyatlarının üzerinde belirlenmiş ve alış işlemi ÇAYKUR, TMO, Tekel gibi devlet kurumları tarafından yapılmıştır (Ibid.). Bu dönemde yoğun tarımsal üretime

¹ T.C. Anayasası. (1961, 31 Mayıs). Resmi Gazete: Sayı: 10816, Madde: 37. (Çevrimiçi) <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10816.pdf>, 21.04.2021.

geçilmiş ve destelenen ürün sayısı arttırılmıştır. Kalkınma planlarının yapıldığı 1963 sonrası dönemden 1980 öncesi döneme kadar dört plan uygulanmıştır. Tüm bu planlarda tarım ile sanayileşme arasındaki denge önemli olmuştur. Gerek gelir eşitsizliği, çiftçiyi topraklandırma, tarımsal girdi sağlanması gerekse tarımsal sigortaların önemi gibi konulara bu zamanda uygulanan dört planda yer verilmiştir. Bütün bu olumlu gelişmelerin aksine, hükümet Ziraat Bankası'ndan verilen tarımsal krediler üzerine denetim gelmesi ve bunun sonucu olarak kredilerin azalması, tarımın tekrar vergi altına alınması gibi uygulamalar sonucunda tarımsal üretim azalış göstermiştir (Kırkpınar, 2019, s. 131-138). Tablo 2.3'te görülmektedir ki Dördüncü plan yılları olan 1979-1983 yıllarına kadar ve hatta bu dönemden sonra gelen üç planda da hedeflenen büyüme oranları hiçbir zaman sağlanamamıştır. Aksine hedeflenen ve gerçekleşen arası fark giderek artmıştır.

Tablo 2. 3: Tarım Büyüme Oranları (1987 Sabit Fiyatlarla)

Yıllar	Hedef	Gerçekleşen
1963-1967	4,2	3,2
1968-1972	4,1	3,1
1973-1978	3,7	2,2
1979-1983	5,3	0,3
1983-1989	3,1	1
1990-1995	4,1	1,6
1995-2000	2,9-3,7	1,7

Kaynak: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, **Osmanlı'dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri**, 2004. s.30'dan alınmıştır.

Uluslararası gelişmelerde Türk tarımı ve ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. 1974 meydana gelen Petrol krizi, Dördüncü plan (1979-1983) döneminde meydana gelen Kıbrıs Savaşı gibi etmenler neticesinde hükümet kısa dönemli borçlanma yöntemine başvurmuştur. Bu kısa dönemli borçlanma çabaları sadece yaşanacak olan krizi ertelemiştir. 1978 yılında İstikrar Programı kabul edilmiş, 1979 yılında Türk lirası tekrar devalüe edilmiştir. Bütün bu önlemlere rağmen enflasyon ve istikrarsızlık engellenememiş bunun sonucu 12 Eylül müdahalesi ve 24 Ocak Kararları olmuştur. Bu kararlar Türkiye tarımı ve ekonomisi için liberal dönüşümün başlangıcı olacaktır.

2.3. 1980 Sonrası Dönem

Türkiye'nin 1970'lerde yaşadığı ekonomik, siyasal ve sosyal sıkıntıların ardından 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi meydana gelmiştir. Gerçekleşen müdahale ile kapitalizm Türkiye ekonomisinin neo-liberal dönüşüm geçirmesini beklememiş Rosa Luxemburg'un deyiimiyle şiddet yoluyla (Luxemburg, 1951, s. 432-433) Türkiye ekonomisini kesin bir dönüşüm sürecine sokmuştur. Askeri müdahale ile 1980 öncesi devlet ekonomideki baskın ve aktif rolü tasfiye etme çalışmaları başlamış ve böylelikle devlet "reaktif" (Öniş ve Şenses, 2007, s. 4-5) görüntüsüne bürünmeye başlamıştır. Devletin ekonomideki bu yeni konumu gereği, yapılan ve yapılacak olan politikaların çoğu uluslararası kuruluşların etkisi altında gerçekleşmiştir. Uluslararası kurumların etkisinin tartışılmaz derecede olduğu bu planların amacı Türkiye'nin uluslararası iş bölümüne göre biçilen rol sonucu hareket etmesi ve rekabet etmesinin istenmediği alanlarda işlevsizleştirmeye, özelleştirmeye ve serbestleşmeye gidilmesi olmuştur.

Tüm bu reform sürecinden etkilenen sektörlerden biri de diğer bütün sektörler gibi, tarımdır. Yapılan politikalar sonucu 1980'lerde hem Avrupa'da hem de Orta Doğu'da "tarımın ve köylülüğün kalesi" (Hobsbawm, 1995, s. 291) olarak adlandırılan Türkiye artık tarımın ve köylüğün tasfiyesi konusunun bir parçası olacaktır.

Tasfiyenin başlangıcı olarak görülen 24 Ocak 1980 kararlarında tarım politikalarında artık devletin rolünün "edilgenlik" üzerine olacağı yaklaşımının temelleri atılmıştır. 1980'lerin başında 24 olan tarımsal destekleme kapsamındaki ürün sayısı 1985 yılında 18, 1980'lerin sonlarına doğru ise 10'a kadar düşürülmüştür. 1984 yılında tohum ithalatı serbest bırakılmış ve bunun sonucu olarak yabancı özel sektör kuruluşları tohum alanında büyük pay sahibi olmaya başlamıştır. Bu dönemde tohum konusunda araştırma ve geliştirme lisansına sahip olan 20 adet firmanın 18 tanesi Cargill, Sumitomo gibi yabancı firmalar olmuştur (D.Yenal ve N.Z. Yenal, 1993 , s. 36). Tohum konusundaki bu gelişmelerin ardından üreticinin dayanağı olan Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT), ABD merkezli Morgan Guaranty Bank'ın önerdiği "Özelleştirme Ana Planı" ile 1986 yılından başlanarak özelleştirme sürecine sokulmuştur.

Tablo 2. 4: Türkiye’de Tarımsal KİT Özelleştirmeleri

Tarımsal KİT	Etkinlik Alanı	Özelleştirme Tarihi
YEMSAN	Yem Üretimi	1993-1995
SEK	Süt ve Mamülleri Üretimi	1993-1998
EBK	Et ve Mamülleri Üretimi	1995-2000
TZDK	Tarımsal Girdi Dağıtımı	1998-2003
TMO	Hububat Alım ve Depolama	2001-2002 Küçültüldü
TİGEM	Tohum Üretimi	2003-
TEKEL	Tütün Alım, Tütün/İçki Üretimi	2003-2008

Kaynak: Necdet Oral, **Türkiye’de Tarımın Ekonomik Politikası**, 2015, s.301’den derlenmiştir.

1989 yılında 32 Sayılı sermaye hareketlerini serbestleştirme kanunu birlikte beklenenin aksine ekonomi daha da kırılgan bir hal almıştır. Bu kırılganlık sonucu artan spekülasyon sermaye hareketleri ile 1994 krizi kaçınılmaz olmuş ve 5 Nisan 1994 kararları alınmıştır. 5 Nisan kararlarının tarımsal açıdan en önemli kısmı, tarımsal ürünlerde, özellikle fındık, tütün, şeker pancarı, alım garantisinin ve verilen desteklerin kaldırılması kararı olmuştur. Öte yandan tarım sektörünü serbestleşmesi 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile imzalanan Tarım Anlaşması ile başlamıştır. Bu dönemde Gümrük Birliğine 1 Ocak 1996 yılında girilmesi de tarım politikaları açısından belirleyici olmuştur. Tüm bu dışa entegre olma çabaları sonucu tarım politikaları da bu dış faktörler etkisinde dönüşüm geçirmiştir. Ek olarak Dünya Bankası (DB) ile 1990’larda yapılan 17 adet kredi anlaşması ile devamlı olarak ödünler verilmiş ve bu krediler tarımı daha çok piyasa ekonomisine sürükleyen krediler olmuştur (Aysu, 2008). Görüldüğü üzere yapılan tüm bu anlaşmalar Türkiye’yi tarım alanında birçok düzenleme ve reform yapmaya itmiştir.

Tablo 2. 5: AB-DTÖ Tarım Reformu Çerçevesi

DTÖ	- İhracat sübvansiyonlarının azaltılması - Doğrudan fiyata etki eden fiyat garantilerinin ve alımların kaldırılması - İthalat vergilerinde indirim taahhütleri belirlenmesi
AB	-Fiyat ve Pazar Mekanizmalarının yakınlaştırılması - Yapısal politikaların uyumlaştırılması - Mevzuatın yakınlaştırılması - Tek bir ulusal tarım formu oluşturulması - Uygulanmayan destek ödemelerinin kaldırılması - Prim sisteminin uygulanması

Kaynak: Oral (2015) , Aysu (2008), Keyder ve Yenil (2013)'dan derlenmiştir.

Tablo 2.5'te görüleceği gibi Türkiye AB Ortak Tarım Politikası ve DTÖ Tarım Anlaşması çerçevesinde birçok reformu uygulamaya koymuştur. Yürürlüğe konulan bu uygulamaların sosyal ve ekonomik olarak birçok sonucu olmuştur. 1996 yılında AB ile yapılan anlaşma sebebi ile 20 milyon TL'ye varan dış açığın 12 milyonu AB ile yapılan ticaretten kaynaklanmaktadır (Doğan S. , 2002, s. 13). Her ne kadar DTÖ ve AB Türkiye'ye iç desteklerin ve ihracat sübvansiyonların kaldırılması yönünde uygulamalar yapmaya teşvik etse de anlaşmaların imzalandığı yıllar olan 1995-1996 yıllarında dünyada verilen ihracat sübvansiyonlarının %83'ü AB tarafından verilmiştir (Kasnakoğlu, Akder, ve Çakmak, 1999, s. 87).

5 Nisan kararları ile aslında bir geçiş süreci olması bakımından 1999 yılından başlayarak IMF'e verilecek olan niyet mektuplarına Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı bir köprü görevi görmüştür. Bu planda tarımsal destekleme politikaları ve genel olarak tarımda meydana gelecek olan reformların DB ve IMF, AB gibi kuruluşların beklentileri ışığında gerçekleştirileceği belirtilmektedir.²

9 Aralık 1999'dan başlayıp, 25 Temmuz 2003'e kadar geçen sürede sekiz niyet mektubu ve Yeniden Yapılandırma Politikaları çerçevesinde gerçekleşen değişimlerde tarımsal dönüşümler önemli bir yere sahiptir. Bu mektuplarda tarıma ilişkin

² Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1995, 18 Temmuz). Resmi Gazete, Sayı: 22354, Karar No: 374. (Çevrimiçi), https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22354_1.pdf, 21.04.2021.

uygulamalar şu şekilde sıralanabilir (Günaydın, 2006, s. 16-18) :

- Zengin üreticiyi daha da zengin ettiği düşünölen desteklerin kaldırılması ve yerine göreceli olarak daha fakir olarak üreticilere yönelik bir doğrudan destekleme politikasının getirilmesi,
- Hububat, tütün ve şekerpancarı gibi ürünlerde fiyatların dünya fiyatları düzeyine çekilmesi ve bu ürünlerdeki desteklerin kaldırılması,
- Tütün ve şeker yasalarının çıkartılması,
- Ziraat Bankasının sübvansiyonlu tarım kredi sistemine son verilmesi,
- Gübre ve diğer girdi sübvansiyonlarının 2001 yılına kadar sabit tutulması ve daha sonra tamamen kaldırılması.

Yukarıda bahsedilen politikaların uygulanmasının Dünya Bankası (DB) kredileri ile desteklemesinin verilen mektuplarda yer alması taahhüttü ile DB ile 2001 yılından 2008 yılına kadar sürecelecek olan “Tarım Reformu Uygulama Projesi” (TRUP) imzalanmıştır. TRUP ve 2000 yılında DB’nin hazırladığı tarım politikaları reform paketi (ARIP) ile birlikte finanse edilecek olan değişiklikler dört başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar ise:

- Proje destek hizmetleri
- Doğrudan gelir desteği
- Çiftçi geçiş programı
- Tarım Satış Kooperatiflerinin yeniden yapılandırılması

TRUP ile aslında DB IMF’e niyet mektupları ile verilen sözlerin tutulup tutulmadığını elde etmenin yanında aynı zamanda devletin tarım sektöründen tamamen kaldırılması ve Türk tarımının liberalleşmesi konusunda, ARIP ile birlikte atılan en önemli adımlardan biridir.

Yukarıda bahsedilen reformalar sonucunda tarımsal destekler ve sübvansiyonların Gayri Safi Milli Hasıla (GSMİH)’ya oranı 1999-2002 yılları arasında %3,2’den %0,5’e düşmüştür. Tablo 2.6’dan da göröleceği üzere ARIP, TRUP ve niyet

mektupları gibi gelişmeler sonucu 1999 ve 2002 yılları arasında anlaşmalarla verilen sözlerle birlikte krediler, KİT'lerin özelleştirilmesi sonucu zararlarının karşılanması, tarıma verilen destekler, IMF'ye verilen niyet mektuplarında belirtilen Tarım Satış Kooperatiflerinin yeniden yapılandırılması bakımından keskin dönüşümler yaşanmıştır. Yine Tablo 2.6'da kredi ve gübre desteği gibi çiftçinin ayakta durmasını sağlayan temel destekler tamamen terk edilmiştir.

Tablo 2. 6: 1999-2002 Arası Uygulanan Politika Etkileri

1999-2002 Arası Politika Etkileri (Milyon dolar)		
Destekler	1999	2002
Kredi Desteği	956	0
Gübre Desteği	183	0
Kit Açıkları Karşılama	2213	355
TSKB'ye Destek	450	0
DGD Ödemeleri	0	628

Kaynak: OECD, *Economic Surveys Turkey*, Ekim 2002, s.131.'den derlenmiştir.

Bu destekler yerine ARIP ve TRUP anlaşması sonrası bu anlaşmalar öncesi var olan destekleme sistemine ikame olarak gösterilen Doğrudan Gelir Sistemi (DGD) 2000 yılında yürürlüğe girmiştir (Yükseler, 1999, s. 14-19). Asıl olarak üretim fazlası ürünlerden daha çok alternatif ürünlerin üretimine geçilmesini ve sübvansiyonların devlet üzerindeki yükünü hafifletmeyi hedefleyen bu sistem beraberinde birçok sorunu getirmiştir. Bu sorunlardan belki de en önemlisi destekten yararlananların profilinden kaynaklanmaktadır. İlk başlarda Türkiye'ye verilen sübvansiyonların küçük üreticilere gitmemesi nedeni ile dayatılan bu sistem uygulanmaya başlandıktan sonra yine büyük üreticilere gitmeye devam etmiştir. Büyük üreticiler DGS'den yararlanmak için sisteme kaydolup topraklarını parçalara ayırıp destekten yararlanmaya başlamıştır. Türkiye'nin önceden uyguladığı destek sisteminden direk vazgeçmesi ve tek destek sistemi olarak DGD'yi kullanması, AB ve ABD gibi tarıma desteğin %30-50 arasında olduğu yerlerde görülmemektedir. DGD sistemi bu özelliği ile küçük ve orta işletmeleri piyasalarla baş başa bırakan ve üreticileri sözleşmeli tarıma yönelten bir sistemden öteye geçememiştir (Aydın B. , 2007).

Öte yandan 2006 yılında çıkartılan Tarım Kanunu ile her ne kadar kırsal kalkınmayı sağlamak hedeflenmiş olsa da yasanın diğer maddelerinde piyasanın

düzenini bozmayacak şekilde desteklerin yapılması (5c) ve uluslararası taahhütlere uyum gibi maddelerde (5b) barındırması aslında ana hedefi ile çelişki göstermektedir.

³ Aynı yılda çıkartılan Tohum Yasası⁴ ile, tohum üretimi, ticareti ve sertifikasyonu gibi etmenlerden devletin çekilmesi ve özel sektöre devredilmesi gibi maddeler ile beraber tohumculuk sektörü yerli ve yabancı şirketlere açılmıştır. Bu yıldan itibaren Buğday, Arpa, pamuk, Patates gibi birçok üründe özel sektörün üretim payı giderek artmıştır. Önemli girdilerden biri olan gübre açısından bakıldığında ise, Türkiye Ziraî Donatım Kurumu (TZDK), Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. (TÜGSAŞ) ve İstanbul Gübre Sanayi A.Ş. (İGSAŞ)'nin özelleştirilmesi sonucu gübre üretilmektense ithalatı artmıştır.

Tüm bu gelişmeler, Türkiye’de tarımın ve tarımsal üreticilerin dayanaklarının ortadan kaldırılması ile bir nevi tarımın piyasalaşması rolünü görmüştür. Tablo 2.6 ve 2.7’de görülen desteklerdeki değişimler ve bu desteklerin GSYİH içindeki payının sürekli azalması, özelleştirmeler, çıkarılan yasalar, girdi kalemlerinin özel sektör tarafından kontrol edilebilir hale gelmesi ve DTÖ, IMF, DB, AB gibi topluluklarla yapılan anlaşmalar sonucu üretici piyasalarla eşitsiz ilişkilere girmek zorunda kalmıştır. Üretim yapmak için artık borçlanmanın şart olduğu bir döneme girilmiştir. Borçlanmanın yanında sözleşmeli tarım gibi yeni üretim ilişkileri ortaya çıkmıştır.

³ Tarım Kanunu. (2006, 18 Nisan), Resmi Gazete Kanun No : 5488. (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060425-1.htm>, 21.04.2021.

⁴ Tohumculuk Kanunu. (2006 , 31 Ekim), Resmi Gazete (Sayı:26340), Kanun No : 5553. (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061108-1.htm>, 21.04.2021.

Tablo 2. 7: Tarımsal Destekleme Ödemeleri (Milyon TL)

	Prim Ödemeleri	Tarım Reformu Uygulama Projesi	Tarım Ürünleri Sigortası	Telafi Edici Ödemeler	DGD
1999	98	0	0	-	0
2000	195	0	0	-	0
2001	336	0	0	-	84
2002	200	84	0	40	1877
2003	269	51	0	39	2530
2004	294	31	0	0	2480
2005	622	29	0	56	2352
2006	1085	14	2	67	2653
2007	1270	36	50	79	2465
2008	1848	42	47	80	1140
2009	1870	27	81	85	-

Kaynak: DPT (2008), Günaydın (2009)'dan derlenmiştir.

Ortaya çıkan bu gelişmeler ve tarım sektörünün geçirdiği reformlar sonucu yapılan değişikliklere tarımsal nüfus tarafından reaksiyon gelişmesine neden olmuştur. Bu reaksiyon ise Tablo 2.8 ve 2.9'dan da görüleceği üzere tarımsal istihdam ve tarımın Gayri Safı Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içindeki payının azalması biçiminde gerçekleşmiştir. IMF'ye verilen mektupların başladığı yıl olan 1999 yılından günümüze kadar tarımsal istihdam sürekli bir azalan eğim içinde olmuştur. Toplam istihdamda tarımın payı 1999 yılında %41,42 iken 2020 yılına gelindiğinde ise bu pay %18,02 düzeylerine kadar gerilemiştir. Diğer yandan tarımın GSYİH içindeki payı ise 1980'lerden 2018 yılında kadar %26,15'ten %5,8'e kadar gerilemiştir. Yaşanan bu gelişmeler ve bu gelişmelerin sonuçları ekonomik ve sosyal açıdan birçok sorunu getireceği belirgindir. Örneğin, ekonomik açıdan tarımsal üretimin azalması, sanayiden girdi fiyatları erişimini etkileyecek, sosyal açıdan ise artan göç oranları ile şehirlerde sosyal sıkıntılara neden olacaktır. Tarım ve dolayısıyla gıda sorunu doğrudan toplum sağlığını ilgilendiren bir meseledir. Bu mesele devletin tarım üzerinde yeni bir denetçi ve aktör olması şeklinde çözümlenmelidir. Günümüzde süregelen gıda güvenliği sorununun üst düzeyde önemli olduğu salgın döneminde bir kez daha önemini göstermiştir.

Tablo 2. 8: Tarımın Toplam İstihdam İçindeki Payı

Yıllar	Tarımın Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)
1999	41,42
2000	39,31
2010	23,70
2015	20,40
2016	19,50
2017	19,38
2018	18,43
2019	18,37
2020	18,02

Kaynak: Dünya Bankası veri setinden derlenmiştir.

Bu bölümden sonra Türkiye tarımının 1980 yılından günümüze kadar çehresinin değişmesine neden olan reformların araçlarını irdelenecektir.

Tablo 2. 9: Tarımın GSYİH'deki Payı (%)

Tarımın GSYİH'deki Payı (%)	
Yıllar	Paylar (%)
1980	26,15
1990	17,48
2000	10,08
2010	9,23
2015	6,9
2016	6,19
2017	6,08
2018	5,8

Kaynak: TOÇ Bir-Sen (2019) , TZOB Ziraî İktisadî Raporlarından derlenmiştir.

2.4. Türkiye’de Tarımda Finansallaşma Araçları

Yukarıdaki bölümlerde, Türkiye’de tarımsal yapılara ilişkin temel gösterge ve politika değişimleri ele alınmıştır. Bu bölümde ise 1980 sonrası süre gelen tarımda finansallaşmanın araçlarını değerlendirecektir.

İnsanlığın başlangıcından beri hayatın ve hayatı idame ettirmenin ayrılmaz bir

parçası olan tarım, barındırdığı risk, belirsizlik gibi etmenler neden ile finansman ve sigortalamaya ihtiyaç duymaktadır. Sağlanan finansman ve sigortalamanın yanında tarım, 2001 ve 2008 yılında meydana gelen krizler sonrası uluslararası finans kuruluşlarının odak noktası konumuna gelmiştir. Bu odak noktasına gelme durumu kendini artan özel kredi ve sigorta kuruluşları, tarım borsaları ve türev piyasaları biçiminde göstermiştir.

Bu bölümden sonra Türkiye’de tarımsal krediler, sigortalar, mikro krediler ve borsalar irdelenecektir.

2.4.1. Tarımsal Krediler

Tarımsal krediler, risk ve belirsizliğin söz konusu olduğu tarımda üreticilerin makine teçhizat edinimi, üretim sağlama, üretilenlerin depolanması, saklanması, tohum, fide, akaryakıt harcamaları sağlamak için kullanılan kredilerdir (Milojević ve Ćurčić, 2017). Bu kredilerin tarımda gelişmesinin nedeni, tarımın karakteristik yapısından kaynaklanan üretim ve harcama zamanlarının aynı anda gerçekleşmemesidir. Ek olarak, üretici sadece bireysel/aile tüketim harcamaları için değil aynı zamanda üretim ve verimliliği arttıracak yatırımlar içinde dış kaynak yani krediye ihtiyaç duymaktadır (Conning ve Udry, 2007). Türkiye’de ise tarıma küçük ve orta ölçekli üretim hakimdir. Bu özelliğinden dolayı Türk tarımında Cumhuriyet döneminde bu yana gelen tasarruf yetersizliği sorunu söz konusudur. Bu yetersizlikten dolayı üretici ya geçici olarak dış kaynak arayan ya da kaynak bulamayıp ilkel üretim yapan üreticiler konumundadır. Tüm bunları dikkate alarak tarıma kredi sağlanmasının gerekçelerini şu başlıklar altında özetlenebilir (Akgüç, 2014; Gülçubuk, 2000) :

- Tarım doğal koşullara olan bağımlılığı ve dolayısıyla artan risk ve belirsizlik,
- Tarım ürünlerinin düşük arz ve talep esneklikleri,
- Düşük sermaye devir ve birikim oranı nedeniyle kullanılabilir sermaye miktarı azlığı,
- Tarımsal üretim dönemlerinin diğer sektörlerle göre daha uzun olması,
- Tarım çıktısının oluşturduğu gelirin diğer sektörlerle daha düşük olması,

- Tüketici talebi ve fiyat değişikliklerinin üretici geliri üzerine doğrudan etkisi.

Yukarıda sıralanan bu nedenlerden dolayı, tarımsal krediler üreticinin üretimine devam etmesi, üretimin daha verimli olması ve üretim-tüketim zaman farklılığından kaynaklanan zararlarını karşılaması bakımından önem arz etmektedir. Yine listelenen sebeplerden ötürü sağlanan kredilerin amaçlarını ise şu şekilde sıralanabilir:

- Tüketicinin karşı karşıya olduğu ve artan oranlı girdilerine karşı destek olmak,
- Çiftçilerinin toprak edinme gibi birçok üretim merkezli yatırımlarını finanse etmek,
- Kısa ve orta dönemli pazarlama, depolama gibi üretilenlerin satımı konusunda etkili olan etmenleri finanse etmek,
- Sanayi sektörüne girdi sağlayan tarım sektörünün üretiminin devamlılığının sağlanması,
- Üreticilerin gelir ve refahını artırılması.

Bu ve bunlar gibi birçok amaç tarımsal kredinin amaçları arasında sıralanabilir. Bu amaçların neticesine ulaşip ulaşmadığı ise verilen kredilerin takibi ile sınanabilir. Tarımsal krediler konusuna giriş yapılan ve tarımsal kredilere neden ihtiyaç olduğu, bu kredilerin amaçlarına değinilen bu kısımdan sonra tarımsal kredilerin sınıflandırılması, kredilerin kaynakları ve Türkiye’de tarımsal kredilerin gelişimi ele alınacaktır.

2.4.1.1. Tarımsal Kredilerin Sınıflandırılması

Tarımsal krediler, tarımın karakteristik özelliklerinden dolayı vadelerine, konularına ve amaçlarına göre sınıflandırılmaktadır.

Vadelerine göre kredi sınıflandırması, kısa, orta ve uzun vadeli kredilerden oluşmaktadır. Kısa vadeli krediler, tarımla uğraşan üreticilerin geçici oluşan fon ihtiyacını karşılamak için kullanılmaktadır. Kısa vadeli krediler genellikle 12 ayı

geçmeyen vadeli kredilerdir. Bu krediler üreticilerin kısa vadede oluşan girdi masraflarını karşılamak için kullanılan kredilerdir (Chahal, 2016; Pandey, 2008). Kısa vadeli kredilerde dikkat edilmesi gereken husus ise kredinin uzun vadede getiri sağlayacak olan yatırımlarda kullanılmasıdır (Duman H. A., 1997; Zeytinoğlu, 2002). Bu durumda kısa vadeli kredinin ödemesi uzun vadeli yatırımın kazancıdan daha önce gelecektir. Sonuç olarak, üretici daha yüklü bir borç sarmalı ile karşı karşıya kalacaktır. Orta vadeli kredilere bakıldığında ise, vadesi 1-5 arası değişen genellikle tarımsal üretim ile ilgili yatırımların ve taşınmaz malların satın alımı amaçlı verilen kredilerdir. Uzun vadeli krediler ise, adından da anlaşılacağı üzere 5-20 yıla kadar vadesi bulunan, teminat olarak genellikle gayrimenkul ipoteği istenen kredilerdir. Bu krediler büyük çaplı taşınmaz alımlarında, geçmişten gelen borç ödemelerinde kullanılır. Böylece üretici, düşük faiz barındıran uzun vadeli krediler sayesinde borç ödeme süresini ve maliyetinin yüksek faizli diğer kredilere göre azaltır.

Konularına göre tarım kredileri ise, bitkisel üretim kredileri, hayvancılık kredileri, tarımsal kalkınma kredileri, su ürünleri kredileri, zirai yatırım ve işletme kredileri, spot tarımsal kredi, projeli kredileri ve son olarak mekanizasyon kredileri olarak ayrıştırılabilir.

Son olarak amaçlarına göre kredilere bakıldığında ise, üretim, işletme, yatırım ve pazarlama, tüketim ve tarımsal sanayi kredileridir. Burada üretimi arttırmak amaçlı olan üretim kredileri, işletme girdilerinin karşılanması amaçlı işletme kredileri, tarımsal yatırım amaçlı yatırım kredileri, bireysel ve ailesel ihtiyaçların karşılanması amaçlı tüketim kredileri, ürünlerin pazarlanması için pazarlama kredileri ve son olarak tarımsal sanayinin kurulması, devamlılığı amacı ile verilen krediler şeklinde açıklamak yerinde olacaktır (Karlı, 1996; Karacan, 1991).

2.4.1.2. Türkiye’de Tarımsal Kredi Kaynakları

Türkiye’de tarımsal üreticilerin, çeşitli amaçlarla tarımsal krediye ulaşmaları için iki kaynak mevcuttur. Bunlar belirli bir kuralı olan, denetlenen kurumların yer aldığı teşkilatlanmış kredi kaynakları, diğer ise, bir düzenleyicinin bulunmadığı

teşkilatlanmamış kredi kaynaklarıdır (İnan, 2016).

Teşkilatlanmış kredi kaynakları, belirli kanun ve yönetmeliklerle tarımı kalkındırma amaçlı kurulan, düzenleyiciler tarafından düzenli olarak denetlenen ve faiz oranlarının yine aynı şekilde kanun ve yönetmelikler tarafından belirlenen kuruluşlardır. Genelde bu kurumlar, bulundukları ülkenin değişik coğrafyalarında aracıya gerek olmadan, üreticinin krediye en ucuz şekilde erişmesini sağlarlar. Türkiye’de teşkilatlanmış kredi kaynakları:

- Ziraat Bankası ve diğer kamu bankaları,
- Özel bankalar,
- Tarım Satış Kooperatifleri,
- Tarım Kredi Kooperatifleri,
- Üreticilerin oluşturduğu diğer tarımsal kooperatifler,
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (KİT’ler ve Kooperatiflere sağlanan krediler ile),
- Türkiye Merkez Bankası (TMO’ya sağladığı krediler ile).

Teşkilatlanmamış kredi kaynakları ise, isminden de anlaşılacağı üzere belirli bir düzenden yoksun, asıl amacı tarımsal kalkınma veya gelişme olmayan kaynaklardır. Teşkilatlanmış kurumların aksine burada herhangi bir düzenleyici yoktur. Bu nedenden dolayı, faiz oranları serbest bir şekilde belirlenir. Alınan ve verilen kredi ilişkilerinde güven esas alınır. Buna rağmen teşkilatlanmamış kaynaklarla alınan kredilerde birçok sorun çıkmaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi ise bu kredilerde uygulanan yüksek faiz oranlarıdır. Üretici bu faiz oranları karşısında büyük finansal baskı altında kalmaktadır. Üretici bu borçlanmanın altından kalkabilmek için hasat zamanı gelmeden ürününü borç aldığı tefeci veya tüccara satmakta bu şekilde borcunu ödemeye çalışmaktadır.

Gelecek bölümde Türkiye’de tarımsal kredilerinin Osmanlı döneminden 2000’li yıllara kadar gerçekleşen gelişimi ele alınacaktır.

2.4.1.3. Türkiye’de Tarımın Finansallaşmasında Tarımsal Kredilerin Konumu ve Gelişimi

Osmanlı’dan Cumhuriyet dönemine kadar Ziraat Bankası, Tarım Satış Kooperatifleri ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin üstlendiği tarımsal kredi görevine 2000’li yıllara gelindiğinde çeşitli özel bankalarda ortak olmuştur. Bu dahil olma sonucunda tarım kredilerinde başvuracak kurum çeşitliliği artmıştır. Bu bölümde Osmanlı’dan 2000’li yıllara kadar meydana gelen tarımsal kredilerin gelişimini değerlendirecektir.

2.4.1.3.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı döneminde ekonomik yapı tarım odaklıdır. Nüfusun çoğunun kırsal alanda bulunması, üreticilikle uğraşmaları bu odağın nedeni olarak görülebilir. Öte yandan daha önce değinilen sadece tarımda değil aynı zamanda bu dönemde girilen sanayileşme çabaları sermaye birikimi yetersizliği neden ile başarısız olmuştur. Birikim yetersizliği, milli finans kuruluşlarının yokluğu her alanda üreticileri finansman sağlamada zorluklar yaşamasına neden olmuştur. Sorun yaşayan alanlardan belki de en önemlisi, tarım ağırlıklı ekonomik yapıdan dolayı, tarımdır. Tarımsal üreticilerin finansman ihtiyacı bu dönemde ya sarraflar veya bankerler ya da o dönemde faaliyet gösteren yabancı bankalar tarafından karşılanmıştır (Fertekligil, 2000; Kazgan, Ateş ve Tekin, 1999). Bu durum tarımsal üreticileri yüksek faizlerle karşı karşıya bırakmıştır. Osmanlı’da birikim yetersizliğinden ve parasal yapıdaki istikrarsızlıklardan dolayı milli bankalar kurulamamıştır.

O dönemlerde bu sorunlardan en çok etkilenenin çiftçi kesimi olduğunun farkında olan ve üreticiyi tefecilerin elinden kurtarmayı amaçlayan Mithat Paşa 1863 yılında “Memleket Sandıkları”nı kurmuştur. Ardından 1883 yılında sistemsel sıkıntılar nedeni ile ‘Menafı Sandıklar’ adını almıştır. Sandıklar imece usulü baz alınarak kurulmuş ve bu sandıklardan kredi almak için çiftçi olduğunun kanıtlanması ve kredi ihtiyacı olduğunun kanıtlanması yeterli görülmüştür (Kaya ve Kadanalı, 2020). Bu sandıklar kooperatifleşmenin ve milli bankanın ilk örnekleri olma özelliğini

göstermektedir. 1888 yılında ise “Menafi Sandıkları” Ziraat Bankası adını almış ve ilk devlet bankası bu şekilde kurulmuştur (Cingi, 1987; İloğlu, 1964). Ziraat Bankası, böylelikle Türkiye’de organize ve milli tarımsal kredi konusunda bir devri başlatmıştır. Bankanın kuruluş görevleri şu şekilde sıralanabilir:

- Faiz karşılığında mevduat kabul etmek,
- Ziraatla ilgili sarraflık ve aracılık görevlerinin üstlenmek,
- Satılması mümkün olan gayrimenkul rehini ve kuvvetli kefalet karşılığında çiftçiye kredi kullanırmak.

Tarımsal kredi yükünü tek başına üstlenen banka ülke genelinde 1898 yılına kadar toplam 90,536 üreticiye ulaşmıştır. Bu rakam daha sonradan 278,663 üreticiye çıkmıştır. 1898 yılında 20.yıl olan 1908 yılına kadar toplam 1,861,087 borçlu sayısına ulaşmıştır. Bu borçlu sayısı bize krediye ulaşan sayısının yıllara göre artarak devam ettiğini göstermektedir. Görülmektedir ki tarımsal üreticilerin kredi ihtiyacı sürekli artış göstermiştir. Öte yandan kullanılan kredi miktarı ise 1889 yılında 16,283,202 kuruş iken bu oran 1908 yılında 114,301,124 kuruş olmuştur. Böylece hem kredi kullanıcısının hem de verilen kredi miktarının artış gösterdiği söylenebilir (Yazan, 2017, s. 227-228). Kullanılan kredilere banka tarafından uygulanan faizin legal olarak belirlenen oranda olduğu ve kredilerin tarımsal amaçlı kullandığını tespit için özel mahkemeler kurulmuştur (Quataert, 1975, s. 215-217). Banka bu kredilerin yanında Tablo 2.10’den de görüleceği üzere aynı zamanda tarımsal eğitim, eğitici maaşları, tohum ve gübre çalışmaları gibi birçok tarımsal alanda tarımın devamlılığı için destekler sağlamıştır. Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere banka tarımın tek destekleyici konumundayken aynı zamanda tarımın finansal dayanağı rolünü de üstlenmiştir.

Tablo 2. 10: 1908 Yılında Banka Tarafından Ziraat İdaresine Aktarılan Tutarlar

	Kuruş	Para
Halkalı Ziraat ve Mülkiye Baytar mektepleri için	1 600 593	10
Ayrılan paralarla Ziraat İdaresi'ne ait çeşitli masraflar için merkezi idarece harcanan		
Ziraat Fen Heyeti maaşları olarak İstanbul şubesinde ödenen	8 225	30
Bursa, Selanik Ziraat Mektebi için verilen	651 260	30
Ankara, Erzurum, Halep, Sivas, Atina, Konya Suriye numune tarlası ve ağılı için harcanan	270 508	35
Cezayir-i Bahri Sefid, Bitlis, Beyrut, Diyarbekir, Kosova, Mamuret-ul Aziz Vilayetleriyle Zor, Kudüs, Kale-i Sultaniye ve İzmit sancaklarıyla çekirge itlaf işlemleri vb. için harcanan	69 697	35
Manastır ve Yanya vilayetleri ziraat müfettişi maaşları için verilen	99 178	37

Kaynak: Ziraat Bankası 1908'den aktaran Yazan (2017) s.232-233'ten alınmıştır.

2.4.1.3.2.Cumhuriyet Dönemi

Osmanlı'dan itibaren tarımsal kredi yükünü üstlenen Ziraat Bankası, 1924 yılına kadar tarımın finansörü olma rolünü tek başına üstlenmeye devam etmiştir. Böyle tek finansörü sistemde Cumhuriyet döneminde sıkıntılar çıkmaya başlamıştır. Bu sıkıntılar kendilerini üreticilerin krediye ulaşımının kısıtlılığı ve ipotek gösterecek mülklerinin olmaması şeklinde göstermiştir. Aynı zamanda Ziraat Bankası şubelerinin azlığı ve belirli bölgelerde kurulmuş olmaları küçük üreticilerin ulaşma zorluğu gibi nedenler baş göstermiştir. Bu sorunlara çözüm olarak 1929 yılına Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK) kurulmuştur (Mülayim Z. , 1973). TKK'nin yanında Tarım Satış ve diğer üretici kooperatiflerinin sayısını artması üreticiye destek ve küçük, topraksız üreticilere erişmek, onlara ucuz kredi sağlama bakımından büyük önem arz etmiştir. TKK tarafından verilen krediler kısa vadeli işletme kredileri ve orta vadeli yatırım kredileridir. Bu kredilerin yanında TKK, ortakları olan küçük üreticilere ayni olarak da destek sağlamaktadır. Kooperatiflerin bu etkin rolüne rağmen İkinci Dünya Savaşı konjonktürüne girilmesi ile artan enflasyon ve ekonomik istikrarsızlıklar en çok tarımsal üretici üzerinde olumsuz bir şekilde etkilerini göstermiştir. Bu duruma karşı

“Zirai Donanım Kurumu” kurulmuş, savaş döneminde daha da önem kazanan tarımsal üretici gübre, teçhizat bakımından desteklenmeye çalışılmıştır (Yurtoğlu, 2018). Kurumun kurulmasının yanında, devlet özel sektörün tarım sektörüne girişini teşvik etmiştir. Bu sayede tarıma sağlanan kredilerde artmış meydana gelmiştir. Aynı zamanda savaş sonrası Avrupa’yı yeniden inşa amaçlı verilen Marshall Yardımları ile tarımsal krediler artış göstermiştir.

Tablo 2. 11: 1940-1962 Yılı Arası Verilen Tarım Kredileri

Yıllar	Toplam (Milyon TL)	Artış (%)
1940	50	-
1945	112	125
1950	412	266
1951	646	57
1953	1.312	23
1955	1.645	10
1956	2.015	22
1957	2.221	10
1958	2.305	4
1959	2.329	1
1960	2.409	3
1961	2.127	-12
1962	2.411	13

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Tarımsal Göstergeler 1923-1998**, Ankara, Ocak 2001, s.448-457’den derlenmiştir.

Tablo 2.11’den de görüleceği üzere savaş sonrası dönemler olan 1945-1950 arası verilen tarımsal kredilerin yüzdesi %266 oranında artmıştır. Bu artışta daha önceden bahsedilen Marshall yardımları, tarıma verilen önemin artması ve diğer bankaların aktif rolü bulunmaktadır. 1940 ve 1962 arası, sağlanan kredilerin yüzde dalgalanmalarında o dönemde yaşanan siyasi ve ekonomik olayların payı olduğu söylenebilir. Ayrıca diğer kredi kuruluşlarının sisteme girişi bu dalgalanmalarda büyük pay sahibidir.

Tablo 2. 12: 1940-1962 Arası Tarım Kredilerinin Kaynaklarına Göre Dağılımı (Milyon TL)

Yıllar	T.C. Ziraat Bankası'na Verilen Krediler	Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Verilen Krediler	Tarım Satış Kooperatifleri Tarafından Verilen Krediler	Zirai Donanım Kurulu Tarafından Verilen Krediler	Diğer	Toplam
1940	31	11	7	-	-	50
1945	69	37	5	-	-	112
1950	260	96	54	0.8	-	412
1951	432	116	88	9	-	646
1952	651	183	213	18	-	1.067
1953	868	237	187	18	-	1.312
1954	927	256	290	22	-	1.497
1955	910	278	283	21	151	1.645
1956	957	299	587	14	156	2.015
1957	975	330	769	12	133	2.221
1958	967	313	889	19	116	2.305
1959	919	352	904	21	130	2.329
1960	965	388	923	16	115	2.409
1961	976	398	685	13	53	2.127
1962	1.135	454	690	22	109	2.411

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Tarımsal Göstergeler 1923-1998**, Ankara, Ocak 2001, s.448-457'den derlenmiştir.

Öte yandan tarım kredi sağlayıcı kurumların kredi miktarlarını kapsayan Tablo 2.12'de Osmanlı'dan bu yana tarımsal finans konusunda Ziraat Bankası'nın liderliğini devam ettirdiği görülmektedir. Ulaşılamayan bölgelere ve bu bölgelerdeki tarımsal üreticilere kredi sağlamak amaçlı kurulan Tarım Satış ve Kredi Kooperatiflerinin payının yıllara göre artması, krediye ulaşılabilirlik konusunda ilerleme kat edildiğini göstermektedir. Tablo 2.13'ten de görüleceği üzere toplam tarım krediler içindeki paylar bakımından Ziraat Bankası baskın rolde iken, tarıma girdi gibi birçok destek sağlayan Tarım Satış Kooperatifleri de büyük bir paya sahiptir. Ek olarak Zirai Donanım Kurumu'nun payı düşük oranlarda kalmıştır. Bir sonraki bölümde kalkınma planlarına konu olan dönemdeki tarımsal kredileri incelenecektir.

Tablo 2. 13: 1940-1962 Dönemi Tarım Kredisi Sağlayan Kurumlar (%)

Yıllar	T.C. Ziraat Bankasıncı Verilen Krediler	Tarım Kredi Kooperatifi Tarafından Verilen Krediler	Tarım Satış Kooperatifi Tarafından Verilen Krediler	Zirai Donanım Kurulu Tarafından Verilen Krediler	Diğer
1940	62	23	15	-	-
1945	62	33	5	-	-
1950	63	23	13	-	-
1955	55	17	17	1	9
1956	48	15	29	1	8
1957	44	15	35	1	6
1958	42	14	39	1	5
1959	39	15	39	1	6
1960	40	16	38	1	5
1961	46	19	32	1	3
1962	47	19	29	1	5

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **Tarımsal Göstergeler 1923-1998**, Ankara, Ocak 2001, s.448-457’den derlenmiştir.

2.4.1.3.3. Kalkınma Planları Çerçevesinde Tarım Kredileri

Türkiye’de Cumhuriyet dönemi içerisinde 1963-2000 yılları arası yedi adet kalkınma planı hazırlanmış ve bu planlar dahilinde sosyal, ekonomik gelişme, kalkınma hedeflenmiştir. İlk beş kalkınma planında tarıma destek ve tarım odaklı kalkınma politikalarından söz edilmektedir. Ülkenin dışarıya açılma politikası ışığında ve yabancı kurumların gölgesi altında yapılan altıncı ve yedinci planlarda direk olarak tarımsal desteklerden ve finanstan bahsedilmemektedir. IMF, DB, AB gibi birçok uluslararası kurumlar ile yapılan anlaşmalar ve bu anlaşmalar kaynaklı köklü değişimler sonucu tarımın ve üreticinin yalnız bırakılması altıncı ve yedinci planın hazırlanması ve uygulanmasında büyük etki sahibidir. Bu dönemdeki krediler hakkında bilgilerin derlendiği Tablo 2.14’ten de görüleceği üzere, her ne kadar Birinci plandan Yedinci plana kadar sağlanan kredi miktarlar artış göstermiş olsa da tarımsal

kredilerin toplam banka kredileri içindeki payı Yedinci planla beraber %9,59'lara düşmüştür.

Öte yandan, tarımsal kredilerin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payına göz atıldığında ise birinci planla beraber %5,52 olan bu oranın, yine en düşük seviyesini Yedinci planla %2,61 ile gördüğü görülmektedir. Kredilerin kaynakları ise, 1963 öncesi dönemde olduğu gibi bu dönemde de Ziraat Bankası, TTK, TSK, Zirai Donanım Kurumu ve diğer kaynaklardan oluşmaktadır (T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (TÜİK), 2001). Tarımsal krediye başvuranların en çok kısa vadeli kredileri seçtiği görülmektedir. Buradan anlaşılan tarımsal üreticinin kısa vadeli bireysel harcamalar, girdi maliyetinin karşılama gibi nedenlerle yüksek faizli kısa vadeli kredilere başvurduğu görülmektedir.

Tablo 2. 14: Kalkınma Planları Çerçevesinde Verilen Kredi Oranları

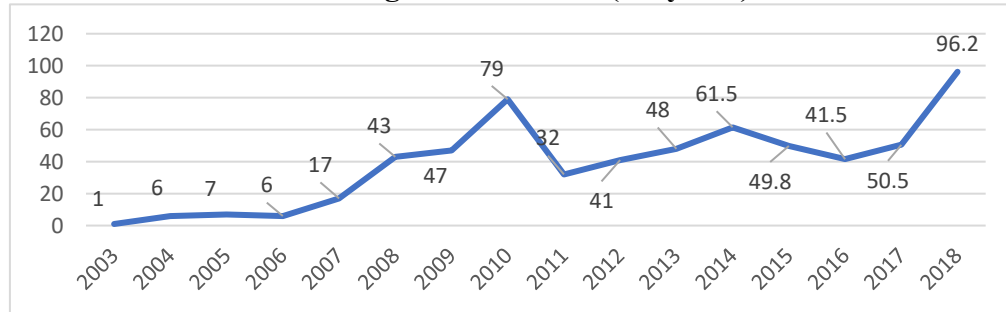
Plan Dönemi	Tarım Sektörüne Açılan Banka Kredileri (Milyon TL)	Tarımsal Kredi/ Toplam Banka Kredileri (%)	Tarımsal Kredi/ GSMH (%)	Orta- Uzun Vadeli Tarımsal Kredi (%)	Kısa Vadeli Tarımsal Kredi (%)
1. BYKP 1963-1967	5.598	15.2	5,52	20,06	79.94
2. BYKP 1968-1972	10.831	15,05	4,5	28.77	71.23
3. BYKP 1973-1977	49.135	20,05	5,63	33.44	66.56
4. BYKP 1979-1983	511.59	17.14	4,43	29	71
5. BYKP 1985-1989	7.364.083	15.99	4,32	20.55	79.45
6. BYKP 1990-1994	120.428	15.25	3,1	3,76	96.24
7. BYKP 1996-2000	3.281.895	9,59	2,61	39.1	60.9

Kaynak: TBB 2011'den aktaran Demirtaş (2015) ve Özçelik, Güneş, & Artukoğlu (2005)'den derlenmiştir.

2.4.1.3.4. 2000’li Yıllarda Tarımsal Kredi Politikalarındaki Değişim

Özelleştirme süreci, ekonomide yaşanan liberalleşme eğilimleri, 2001 yılından itibaren meydana gelen tarımsal anlaşma ve reformlar bu dönemin karakteristiğini oluşturmuştur. Öte yandan bu dönemde yaşanan iki kriz neticesinde finans sektörünün ilgi alanı da değişmiştir. Değişme, diğer alanlarda riskin arttığını gören yatırımcıları, kendi portföylerini daha güvenli ve getirilerini garanti hale getirme talebi neticesinde ortaya çıkmıştır. Talebi tarım sektörünün karşılaması tarıma artan oranlı bir kapital akışı gerçekleşmesine sebep olmuştur. Şekil 2.1’te Türkiye’de de tarıma olan bu akışın 2007 yılından itibaren yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. 2007 yılında yaşanan artış yönlü kırılma, kriz yılı olan 2008 yılında 43, kriz ertesi yılda ise 47 Milyon dolar olarak kaydedilmiştir. 2010 yılına gelindiğinde ise 79 Milyon dolarlık yabancı direk yatırım gerçekleşmiştir. 2017 yılında bu rakam 50.5 Milyon dolar iken 2018 yılına gelindiğinde ise 96,2 Milyon dolarlık yabancı yatırım akışı gerçekleşmiştir. Bu oran 2003-2018 yılı arası geçen 15 yılın en yüksek yatırım seviyesidir.

Şekil 2. 1: Türkiye’de Tarım, Balıkçılık ve Ormancılık Alanlarına Yabancı Doğrudan Yatırım (Milyon \$)



Kaynak: OECD STAT verilerinden derlenmiştir.

Yaşanan bu gelişmeler neticesinde dünyada olduğu gibi Türkiye’de de özel sektörün tarıma olan ilgisi artmıştır. Bu ilgi sadece, varlık fonlarının, diğer bireysel yatırımcıların ve finansal aktörlerin tarımsal arsa alımı tarzında olmamış, aynı zamanda tarımsal girdi alanında da faaliyetlerini arttırmışlardır. Yaşanan krizler öncesi tarımın öncü destekçisi olan kamu, krizler sonrası özel sektörün artan ilgisi ve bu desteğe ortak oluşuna tanık olmuştur.

Türkiye’de 2005 ve 2020 yılları arası genel olarak hem nakdi hem de gayri nakdi krediler bakımından kredi miktarları Tablo 2.15’te görülmektedir. Nakdi krediler 2008 yılına kadar istikrarlı artışlar gösterirken bu yıldan itibaren yüksek oranlarda artış yaşanmıştır. Bu artış küresel kriz sonrası Türkiye’de özel sermayeli bankaların tarımsal alanda faaliyetlerini genişletmesine bağlanabilir. 2020 yılına gelindiğinde ise 127.074.708 TL nakdi kredi seviyesi ise incelenen 15 yılın en yüksek seviyesini görmüştür. Nakdi kredilerde 2008 yılında yaşanan kırılma Gayri nakdi krediler açısından 2017 yılından sonra gerçeklemiştir. Bu yıldan sonra büyük artışlar görülmüştür. 2019 yılında ise 7.448.183 TL ile 2005 yılından bu yana en yüksek seviyeyi görmüştür.

Tablo 2. 15: Yıllara Göre Tarımsal Kredileri ve Artış Yüzdeleri

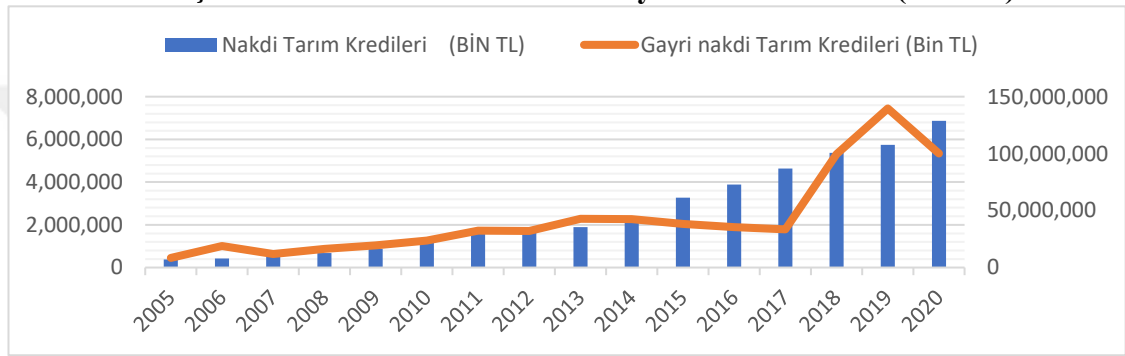
Yıllar	Nakdi Tarım Kredileri (Bin TL)	Gayri nakdi Tarım Kredileri (Bin TL)	Toplam Tarımsal Krediler (Bin TL)	Toplam Krediler ⁵ (Bin TL)	Toplam Krediler İçindeki Pay (Yüzde %)
2005	6.959.357	451.486	7.410.843	280.373.015	2.64
2006	7.811.152	1.001.973	8.813.125	362.185.174	2.43
2007	9.832.218	633.543	10.465.761	455.102.943	2.29
2008	12.849.749	876.644	13.726.393	576.983.617	2.37
2009	16.246.468	1.035.673	17.282.141	628.114.873	2.75
2010	22.549.534	1.259.104	23.808.638	816.081.244	2.91
2011	30.256.390	1.721.316	31.977.706	1.041.598.173	3.07
2012	31.834.831	1.711.348	33.546.179	1.199.915.723	2.8
2013	35.564.194	2.276.608	37.840.802	1.583.416.426	2.39
2014	44.926.718	2.271.811	47.198.529	1.805.340.410	2.61
2015	61.327.310	2.036.635	63.363.945	2.133.772.812	2.97
2016	72.868.924	1.889.018	74.757.942	2.487.472.560	3.01
2017	86.947.236	1.790.100	88.737.336	2.978.117.354	2.98
2018	100.695.039	5.302.909	105.997.948	3.446.343.035	3.08
2019	107.834.038	7.448.183	115.282.221	3.835.324.762	3.01
2020	128.718.556	5.342.677	134.061.253	5.023.917.006	3.7

Kaynak: TZOB 2003-2018 Yıllar Arası Yayınlanan Ziraî İktisadi Raporlarından ve BDDK aylık bültenlerinden derlenmiştir.

⁵ Tarım dahil BDDK tarafından belirtilen tüm sektörlere sağlanan nakdi ve gayri nakdi kredilerin toplanılması ile elde edilmiştir.

Kredi hacimlerinde yaşanan bu artış, kredi sağlayan kuruluşların tarıma olan ilgi ve çalışmalarını arttırdıklarının açık bir göstergesidir. Öte yandan yaşanan tarımsal kredi artışı, tarımsal üreticinin kredi olan ihtiyacının arttığını göstermektedir. Bu ihtiyaç özellikle son yıllarda kur baskısı sonucu artan maliyetler ile tarımsal üreticinin girdi kalemlerinin her birinde yaşanan fiyat artışının kaçınılmaz bir sonucu olarak yorumlanabilir.

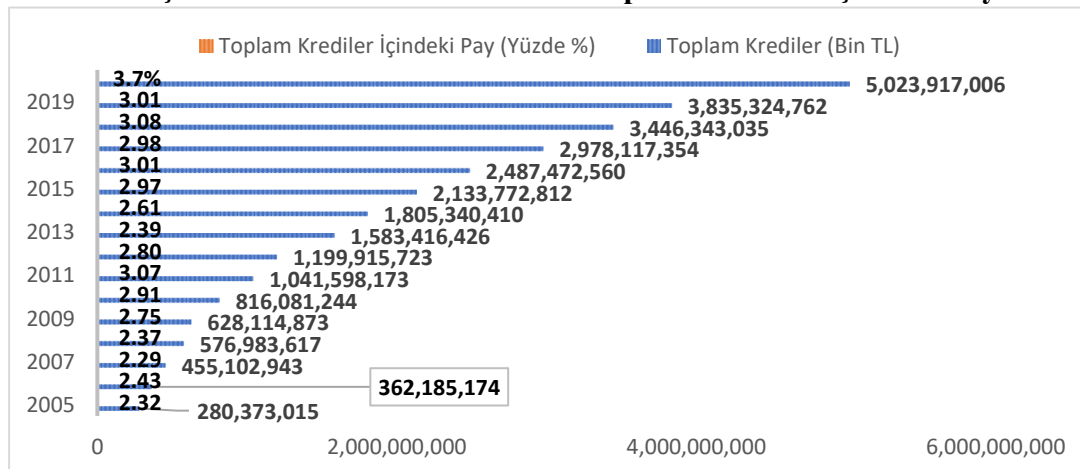
Şekil 2. 2: Tarımsal Nakdi ve Gayri nakdi Krediler (Bin TL)



Kaynak: TZOB 2003-2018 Yıllar Arası Yayınlanan Zirai İktisadi Raporlarından ve BDDK aylık bültenlerinden derlenmiştir.

Ayrıca tarımsal kredilerin toplam krediler içindeki payının incelendiği Şekil 2.3'te 15 yıl içinde sadece 4 yılda (2011, 2016, 2018, 2019) yüzde 3'ün üzerine çıkması dikkat çekmektedir. Bu orandan anlaşılabileceği üzere, sektörde verilen kredilerin yaygınlaştırılması konusunda sıkıntılar olduğu anlaşılabılır.

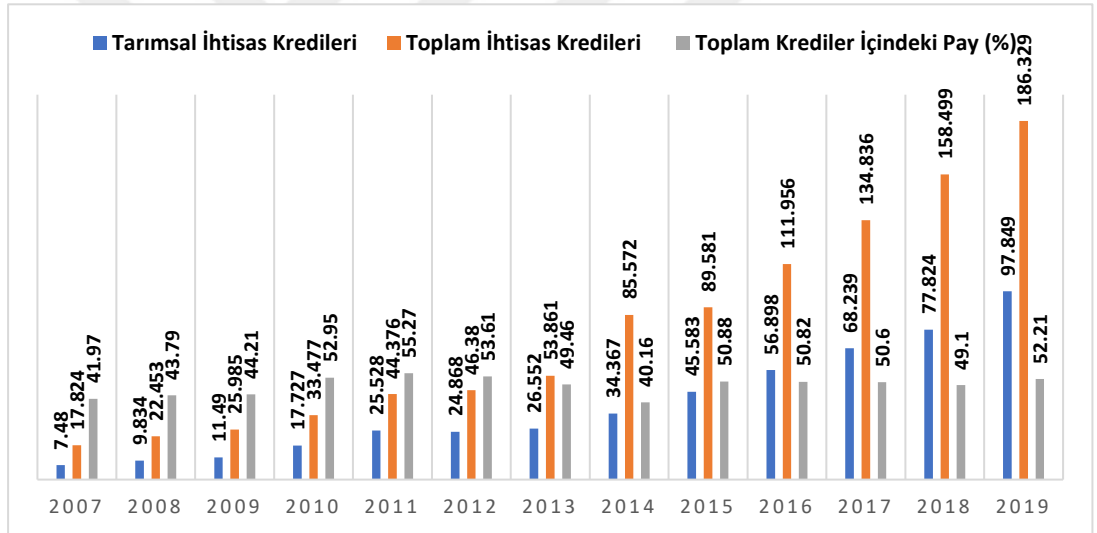
Şekil 2. 3: Tarımsal Kredilerin Toplam Krediler İçindeki Payı



Kaynak: TZOB 2003-2018 Yıllar Arası Yayınlanan Zirai İktisadi Raporlarından ve BDDK aylık bültenlerinden derlenmiştir.

Tarımsal ihtisas kredilerini inceleyen Şekil 2.4'e bakıldığında ise, tarımsal nakdi kredilerde olduğu gibi 2007 yılından 2019 yılına kadar düzenli bir artış olmuştur. Tarımsal ihtisas kredilerinin 2007 yılından bu yana zirve noktası 2019 yılında gerçekleşmiştir. Bu yılda kaydedilen 97.849 Milyon TL o zamanda kadarki en yüksek tutardır. Yine 2019 yılında tarımsal ihtisas kredilerinin toplam ihtisas kredileri içindeki oranı 52.51'dir. Ek olarak, bu kredilerin toplam ihtisas kredileri içindeki payı incelendiğinde ise, yüzde 40-55 seviyelerinde yıllara göre dalgalı bir biçimde oluştuğu görülmektedir. Söz konusu payda, dip noktası yüzde 40 ile 2014 yılı iken, zirve noktası yüzde 55,27 ile 2011 yılında gerçekleşmiştir.

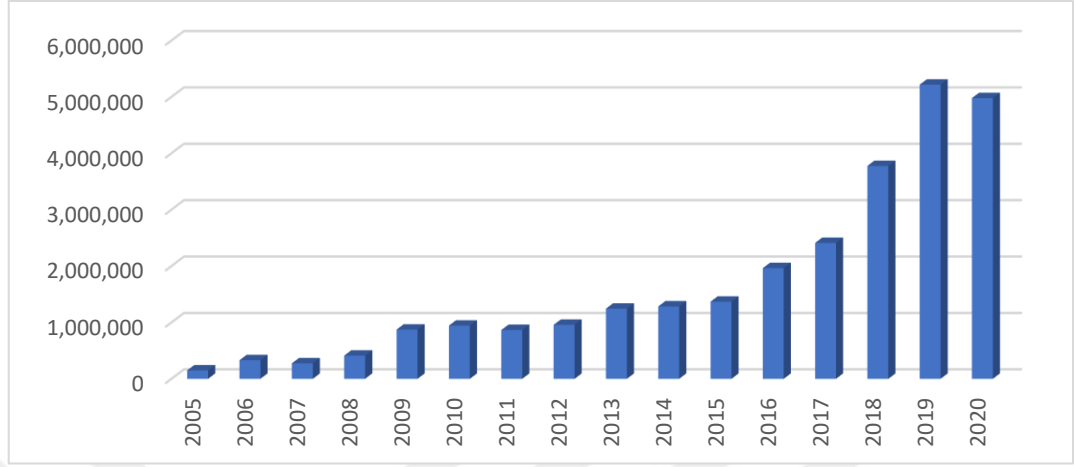
Şekil 2. 4: Tarım İhtisas Kredileri ve Kredilerin Toplam İhtisas Krediler İçindeki Payı



Kaynak: TBB 2007-2019 arasında yayınlanan "Bankalarımız" Kitaplarından derlenmiştir

İncelenen tarımsal nakdi, gayri nakdi ve ihtisas kredi oranlarında artış kendisini tarımsal alanda kaydedilen takipteki kredilerde de göstermektedir. Şekil 2.5'te 2005 yılından bu yana artış eğiliminde olan bu oran 2019 yılında 5.217.508 TL ile zirve yapmıştır. 2020 yılına gelindiğinde ise tarım alanında takipteki kredi miktarı 4.923.339 TL olmuştur. 2019 ve 2020 yılları arası küçüğe olsa bir azalma olsa da yine tarımsal üreticinin kullandığı kredileri ödemede güçlük çektiği söylenebilir. Son zamanlarda arttığı görülen, tarımsal icra haberleri bu olguyu kanıtlar niteliktedir.

Şekil 2. 5: Takipteki Tarımsal Krediler



Kaynak: BDDK Aylık Bültenlerinden Derlenmiştir.

2.4.1.3.4.1. Kamusal Kredi Kaynaklarındaki Değişim

Türkiye’de tarımsa kredi bakımından en büyük kaynak Ziraat Bankası’nın kurulduğu 1888 yılından bu yana kamu sermayesi olmuştur. 2000’li yıllardan önceki incelenen dönemlerde gördüğümüz kamunun – Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri ışığında- tarımın finansör lokomotif olması 2000’li yıllardan sonra da devam etmektedir. Bu dönemde sadece bu iki kaynak değil aynı zamanda diğer kamu bankalarının artan faaliyetleri neden ile kamusal kredi kaynakları olarak bu bölümde 2000’li yıllardaki kredi faaliyetleri ile yine Ziraat Bankası, bankaya destek amaçlı kurulan Tarım Kredi Kooperatifleri’nin dışında diğer bazı kamu sermayeli bankaların tarımsal kredi hacimlerini ele alınacaktır.

Tüm bunlara bakmadan önce, genel olarak tarımsal nakdi krediler içinde kamu bankalarının kredilerine bakılan Tablo 2.16’den de görüleceği gibi kamu bankalarının tarımsal kredi hacimleri artış göstermiştir. Daha önce değinilen 2008 yılında meydana gelen kırılma kamu bankalarının kredi hacmi içinde geçerli olduğu görülmektedir. 2008 yılında kamu bankalarının tarımsal kredileri 8.392.163 TL iken bu yıldan sonra büyük artışlar olmuş ve sadece üç yıl içinde bu oran 2011 yılında 22.647.536 olarak kaydedilmiştir. 2018 yılına gelindiğinde ise bu oranın 71.788.233 TL olduğu görülmektedir. Kamu bankaların sağladığı kredilerin toplam tarımsal krediler içindeki yüzdelere bakıldığında ise, incelenen 14 yıl içerisinde en düşük seviyenin yüzde 65

olduğu, en yüksek seviyenin ise yüzde 78 olduğu görülmektedir. 2018 yılına gelindiğinde ise yüzde 71,29 ile tarımsal kredilerin çoğunluğunun kamu bankaları tarafından sağlandığı anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminden itibaren incelenen tarımın finansmanı açısından, her ne kadar özelleştirmeler gibi birçok reform gerçekleşmiş olsa da değişmeyen bir olgunun kamunun tarım finansmanı yükü olduğu görülmektedir.

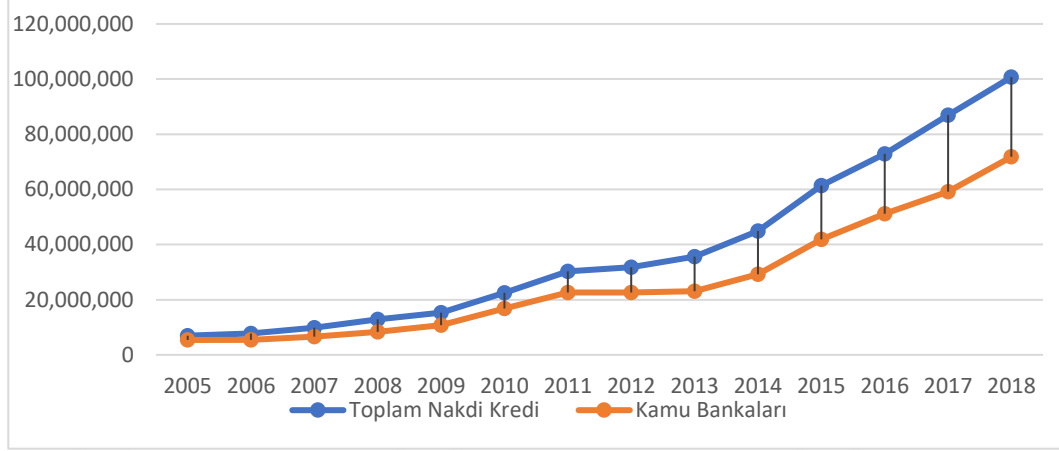
Tablo 2. 16: Toplam Tarımsal Krediler İçinde Banka Payları (Bin TL)

Yıllar	Toplam Nakdi Kredi	Kamu Bankaları	Kamu Banka Yüzdesi
2005	6.959.357	5.392.515	78
2006	7.811.152	5.408.054	69
2007	9.832.218	6.553.642	67
2008	12.849.749	8.392.163	65
2009	15.246.468	10.730.629	70
2010	22.549.534	16.758.311	74
2011	30.256.390	22.647.536	75
2012	31.834.131	22.589.470	71
2013	35.564.194	23.129.145	65
2014	44.926.718	29.254.025	65
2015	61.327.310	41.877.405	68,29
2016	72.868.924	51.137.248	70,18
2017	86.947.236	59.131.612	68,01
2018	100.695.039	71.788.233	71,29

Kaynak: BDDK'dan aktaran TZOB 2011-2014 ve 2015-2018 raporlarından derlenmiştir.

Öte yandan Şekil 2.6'dan görüleceği gibi toplam tarımsal krediler ve kamu bankalarının sağladığı krediler arasındaki makasın yıllara göre açıldığı görülmektedir. Bu ayrışmanın başlangıcı olarak görülen 2008 ve 2009 yıllarından sonra özel sermayeli bankaların artan tarımsal finansal çalışmaları değerlendirilebilir.

Şekil 2. 6: Tarımsal Nakdi Krediler İçinde Kamu Bankaları Payı



Kaynak: BDDK'dan aktaran TZOB 2011-2014 ve 2015-2018 raporlarından derlenmiştir.

2.4.1.3.4.2. 2001 Sonrasında Ziraat Bankası ve Diğer Kamu Bankaları

Kuruluşundan bu yana ana görevi ve kuruluş amacı zirai finansman olan banka 2000'li yıllara gelindiğinde köklü bir dönüşüm içine girmiştir. 2000'li yıllarda meydana gelen Ziraat Bankası'nın statü değişikliği tarımsal finansmanı olumsuz etkileyecektir. Banka, 4603 sayılı kanunun 1.Maddesi gereği özelleştirmeye hazırlanması için anonim şirketi haline getirilmiştir⁶. Ek olarak, banka genel kurulunda kabul edilen Hazine Müsteşarlığı tarafından incelenen 22.02.2001 tarihli ana sözleşmenin geçici 2. Maddesine göre:

“Kamu hisseleri %50'nin altına düşünceye kadar, bankanın zirai kredileme faaliyetleri, uğraştığı konuları münhasıran küçük-orta boy tarımsal işletmelerin işletilmesi amaçlı üreticilere doğrudan ve tarım kredi kooperatifleri aracılığıyla açacağı kredilerle sınırlı olmak, faiz oranları Banka kaynak maliyetinin olmamak kaydıyla devam eder.” (Özçelik, Güneş, ve Artukoğlu, 2005, s. 6)

Dünya Bankası ile yapılan ARIP gibi anlaşmalar sonucu kredi vermesi kısıtlanmaya çalışılan banka, aynı zamanda 2001 yılına yapılan bu değişiklikle beraber tarımın finansörü görevini terk edeceği anlaşılabılır. Tüm bunlara rağmen Tablo

⁶ Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketi ve Türkiye Emlak Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanun.(2000 , 15 Kasım).Resmi Gazete (Sayı : 24241) (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/11/20001125.htm> , 12.03.2021.

2.17'ye bakıldığında Ziraat Bankasının toplam tarımsal krediler içindeki payı artan trend görünümündedir. 2005'te bu payı %31 iken 2014 yılına gelindiğinde ise %62 seviyelerine gelmiştir. Buradan da anlaşılabileceği üzere Osmanlı döneminde tarımsal üreticilere finans desteği gayesiyle kurulan banka, 2014 yılına gelindiğinde bile kuruluş amacı çerçevesinde işlemlerine devam etmektedir. 2014 yılından sonra dalgalı bir görünüm seyreden bu oran 2019 yılı itibarı ile incelenen yılları en yüksek seviyesi olan yüzde 69'a kadar çıkmıştır. Bankanın faiz oranlarına bakıldığında ise 2005 yılından 2012 yılına kadar yüzde 7 ve 15 aralığında dalgalı bir görünüm izlemiştir. 2012 yılı sonrası ise sübvansiyonlu kredi uygulaması ile banka tarımsal kredi faizleri yüzde 0 ve 8.25 arası gerçekleşmiştir.

Tablo 2. 17: Ziraat Bankası Tarafından Sağlanan Krediler

Yıllar	Ziraat Bankası Tarım Nakdi Kredileri (Bin TL)	Tarımsal Kredi Faiz Oranları (Yüzde %)	Toplam Tarımsal Nakdi Kredi (Bin TL)	Toplam Tarımsal Kredilerde Ziraat Bankası Payı (Yüzde %)
2005	2.161.000	8-15	6.959.357	31
2006	3.522.000	7-13	7.811.152	45
2007	4.810.000	7-13	9.832.218	49
2008	6.358.000	8-12	12.849.749	49
2009	7.708.000	0-9.75	15.246.468	51
2010	13.600.000	5.20-9.75	22.549.534	60
2011	18.900.000	0-5	30.256.390	62
2012	17.900.000	9-12	31.834.131	56
2013	19.400.000	0-8.25	35.564.194	55
2014	27.800.000	0-8.25	44.926.718	62
2015	33.700.000	0-8.25	61.327.310	54
2016	42.000.000	0-8.25	72.868.924	57
2017	51.900.000	0-8.25	86.947.236	59
2018	58.800.000	0-8.25	100.695.039	58
2019	75.478.236	0-8.25	107.834.038	69
2020	79.900.000	0-8.25	128.718.556	62,7

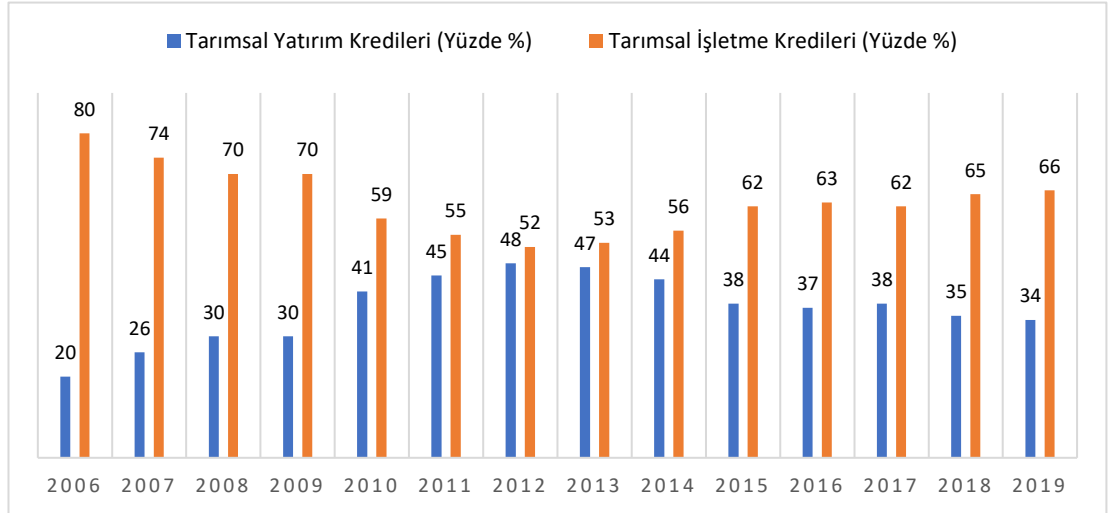
Kaynak: Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB), 2003-2006, 2007-2010, 2011-2014 Ziraat İktisadi Raporlarından ve Ziraat Bankası faaliyetler raporlarından derlenmiştir.

Banka tarafından sağlanan kredilerin türlerini inceleyen Şekil 2.7'de 2005 yılından bu yana kullandırılan kredilerin genellikle tarımsal işletme kredileri olduğu göze çarpmaktadır. Tarımsal işletme ve yatırım kredilerinin dağılımın göreceli olarak

en dengeli dağıldığı yıl 2012 yılı olurken, 2006 yılı ise farkın en yüksek yılı olmuştur. 2019 yılına gelindiğinde ise tarımsal kredilerin yüzde 66'sı işletme kredilerinden oluşurken, yüzde 34'ü ise yatırım kredileridir. Buradan da anlaşılabacağı üzere bankaya başvuran tarımsal üreticilerin tarımsal kredi talepleri genel olarak tarımsal işletmelerin girdilerini ve bu girdilerin maliyetlerini karşılamak amaçlı olmuştur.

Öte yandan yatırım kredileri olarak nitelendirilen, tarımsal araç-gereç, arsa, büyükbaş veya küçükbaş hayvan alımı talepli krediler işletme kredilerinin büyük oranda altında kalmıştır. Şekil 2.8'de nakdi kredilerden sonra gayri nakdi kredilere göz atıldığında ise, YP cinsinde gayri nakdi kredilerin TP cinsinden kredileri sadece 2010 ve 2014 yıllarına geçtiği görülmektedir. Aynı zamanda TP cinsinden sağlanan gayri nakdi kredilerin 2011 yılından sonra keskin bir düşüş yaşadığı ancak bu azalmadan sonra 2019 yılına kadar sürekli artış içinde olduğu görülmektedir. 2019 yılında TP cinsinden bu oran 362.811 TL iken YP cinsinden, 2018 yılına göre bir düşüş ile, 44.030 olmuştur.

Şekil 2. 7: Ziraat Bankası Tarımsal Kredileri İçinde Yatırım ve İşletme Kredileri (%)

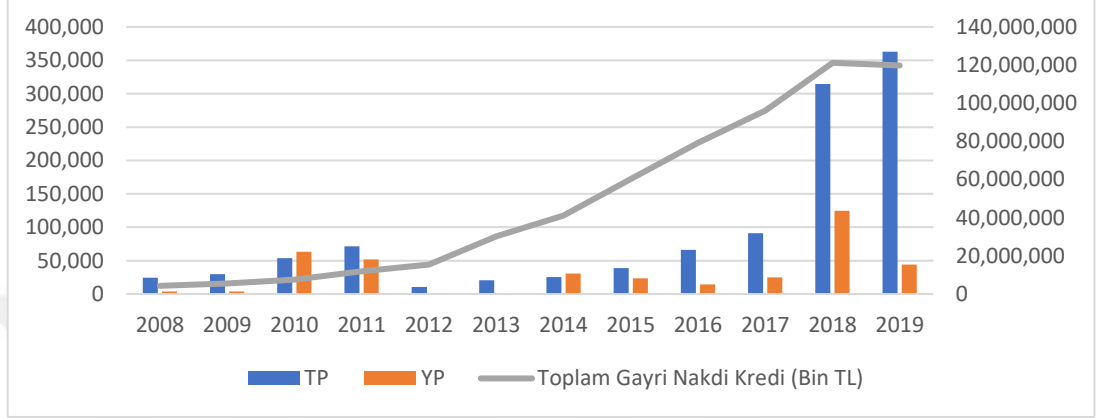


Kaynak: Ziraat Bankası Faaliyet Raporlarından derlenmiştir.

Bir nevi tarımsal alanda mal ve hizmet alma konusunda teminat ve işlem kolaylaştırma niteliğinde olan Gayri nakdi kredilerin genel olarak yıllara göre artış gösterdiği görülmektedir. Şu da belirtilmelidir ki 2019 yılında toplam gayri nakdi krediler içinde tarımsal gayri nakdi kredilerin payı sadece %3,3'tür. Bu da daha önce

bahsedilen tarımsal kredilerin toplam krediler içindeki düşük payına benzerlik göstermektedir.

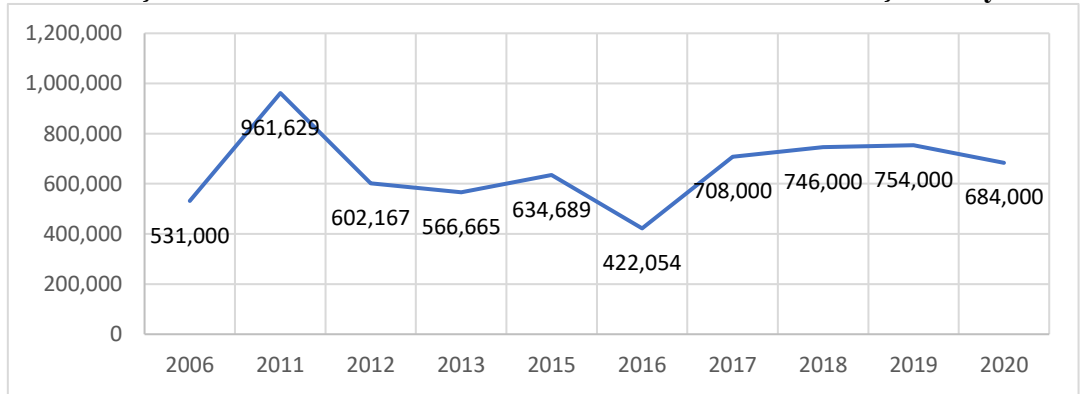
Şekil 2. 8: Ziraat Bankası Nakdi ve Gayri Nakdi Tarım Kredileri



Kaynak: Ziraat Bankası Faaliyet Raporlarından derlenmiştir.

Şekil 2.9'da bankanın tarımsal kredi kullanan müşteri sayısına bakıldığında ise 2006 yılında son üç yılın toplamı olarak 531.000 üretici bankaya tarımsal kredi için başvurmuştur. 2011 yılında bu sayı 961.00'e çıkarken bu yıldan sonra set bir düşüş gerçekleşmiştir. Bu düşüş 2016 yılına kadar devam etmiş bu yılda 422.054 üreticiye ulaşılmıştır. 2020 yılına gelindiğinde 684.000 üretici kredi kullanmıştır.

Şekil 2. 9: Ziraat Bankası Tarım Kredisi Kullanan Müşteri Sayısı



Kaynak: Ziraat Bankası Faaliyet Raporlarından derlenmiştir.

Ziraat Bankası dışında kalan ve tarım sektöründe faaliyet gösteren diğer bazı kamu bankalarını gösteren Tablo 2.18'de ise Halkbank'ın tarımsal krediler bakımından Ziraat Bankası'nın hemen ardından geldiği görülmektedir.

2019 yılı itibari ile 4.074.867 TL’lik kredi sağlayan bankanın, incelenen yıllardaki TP ve YP cinsinde en yüksek kredi seviyesine ulaşmıştır. Tarım kredi faaliyetleri 2013 yılına kadar Halkbank’a göre daha düşük olan Vakıfbank ise, bu yıldan sonra tarıma olan ilgisini arttırmıştır. 2019 yılında ise 2.480.119 TL ve 135.517 YP cinsinde kredi sağlayan bankanın tarımsal nakdi kredi faaliyetlerini artarak sürdürdüğü görülmektedir. Eximbank ve Kalkınma Bankasının tarımsal kredi faaliyetlerinde ise Eximbank’ın daha aktif olduğu görülmektedir.

Tablo 2. 18: Diğer Kamu Bankaları Nakdi Tarım Kredileri (Bin TL)

Yıllar	Halkbank		Vakıfbank		Eximbank		Kalkınma Bankası	
	TP	YP	TP	YP	TP	YP	TP	YP
2005	141.063	7.933	63,907	39,327	13.339	15.298	731	0
2007	746.237	14.858	272.203	94.935	10.2	2.697	3.745	0
2008	827.916	179.978	309,429	171,139	13.116	11.494	5.956	4
2009	852.052	44.228	153,682	115,42	2.608	12.956	4.359	6
2011	663.254	50.324	394,177	436,289	16.38	122.027	0	8
2013	496.325	60.682	1,166,654	420,610	627.912	2.122.241	0	9
2015	720.021	107.444	1,745,859	522,620	1.098.979	5.511.911	0	3
2017	845.792	207.505	1,300,468	50,044	953.146	7.618.194	1.78	0
2018	911.151	259.551	1,502,729	78,615	740.247	13.409.866	2.035	0
2019	4.074.967	2.081.420	2,480,119	135,517	961.853	15.039.574	10	0

Kaynak: Bankaların Faaliyet Raporlarından derlenmiştir.

1987 yılında Türkiye İhracat Kredi Bankası adı altında kurulan ve amacı ihracatı finanse etmek olan bankanın yıllara göre TP cinsinden artmış gözüktüğü de asıl faaliyeti YP cinsinden tarımsal nakdi krediler türünden olmuştur. 2019 yılında bu alanda 15.039.574 YP cinsinden kredi sağlayan banka diğer kamusal bankalar ile karşılaştırıldığında YP cinsinden tarımsal nakdi kredi alanında lider konumundadır. 1975 yılında kalkınma ve yatırım bankacılığı faaliyetleri yürütmek amacı ile kurulan Kalkınma Bankası’nın ise tarımsal alanla nakdi kredi faaliyetlerinin diğerlerine göre düşük oranda gerçekleştiği görülmektedir. Tablo 2.19’da bu bankaların gayri nakdi tarım kredilerine bakıldığında ise HalkBank ve VakıfBank’ın bu alanda lider konumda oldukları görülmektedir. Diğer taraftan, Eximbank ve Kalkınma Bankasının gayri nakdi tarım kredileri bakımından geniş kredi hacimlerine sahip olmadıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 2. 19: Diğer Kamu Bankaları Gayri Nakdi Tarım Kredileri (Bin TL)

Yıllar	Halkbank		Vakıfbank		Eximbank		Kalkınma Bankası	
	TP	YP	TP	YP	TP	YP	TP	YP
2005	8.972	489	22,243	6,032	0	0	2	0
2007	9.865	1.228	24.187	25.727	0	0	2	0
2008	8.872	58.916	30,209	57,063	0	0	2	0
2009	9.698	3.386	30,798	100,974	0	2.98	2	0
2011	9.191	14.28	44,778	189,336	0	0	2	0
2013	18.638	1.199	82,111	102,147	0	0	2	0
2015	23.325	10.271	87,249	132,021	0	0	2	0
2017	37.475	56.93	40,142	20,449	0	0	2	0
2018	87.601	104.638	32,052	59,331	0	0	2	0
2019	99.163	233.454	56,955	253,240	0	0	1	0

Kaynak: Bankaların Faaliyet Raporlarından derlenmiştir.

2.4.1.3.4.3. Tarım Kredi Kooperatifleri

1863 yılında Ziraat Bankası'nın erişemediği, yani banka şubesinin olmadığı yerlere, zirai kredi dağılımını sağlamak, ortaklarının her türlü ayni ve nakdi kısa ve orta vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak, ürünlerini değerlendirmek, üretim materyalleri ve takım taleplerini karşılamak, ortakları eğitmek ve sigorta acenteliği yapmak gibi işlevleri yerine getirmek amaçları ile kurulmuştur (Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri, 2019, s. 2). Kooperatif tarafından üreticilere kısa vadeli işletme kredileri ve orta vadeli yatırım kredileri sağlanmaktadır.

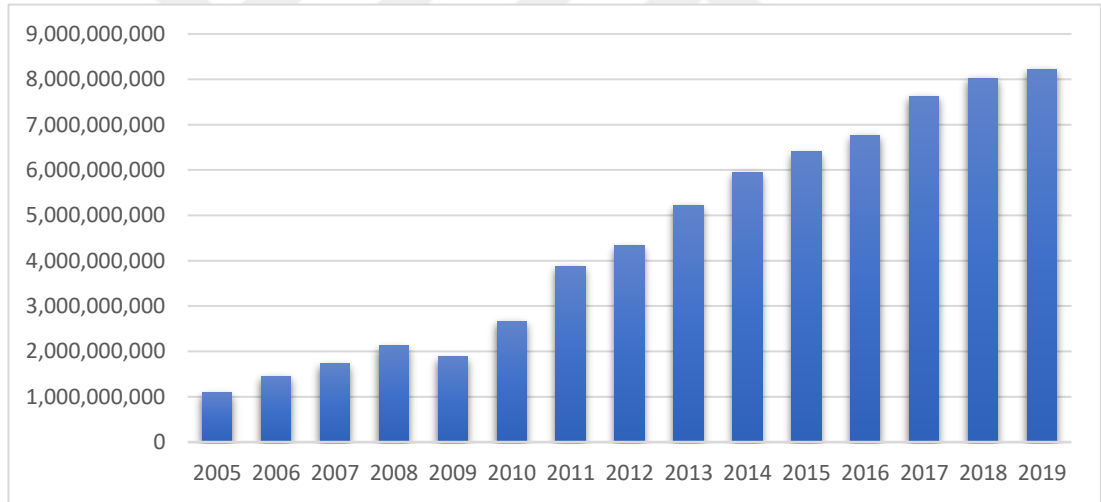
Tablo 2. 20: TTK Tarafından Sağlanan Kredi Türleri

Kısa Vadeli Krediler (İşletme Kredileri)	Orta Vadeli Krediler (Yatırım Kredileri)
Nakdi Krediler	Tarımsal Araç-Gereç Yatırım Kredileri
Ayni Krediler	Hayvancılık Yatırım Kredileri
Sigorta Primi Kredileri	Tüketim Kredileri
Toprak Analiz Kredileri	Faizsiz Krediler
Hizmet Bedeli Kredileri	Sabit Faizli Krediler
Belge Karşılığı Krediler	
Diğer İşletme Kredileri	

Kaynak: TTK, 2019 Yılı Faaliyet Raporu, 2019, s.18-21'den derlenmiştir.

Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK)'nin sağladığı bu tarımsal kredileri miktarlarını inceleyen Şekil 2.10'da ise, kurumun üreticiye verdiği kredi miktarının 2014 yılından 2019 yılına kadar artan oranda olduğu gözlemlenmektedir. 2014 yılına verilen kredi oranı 5.947.587.441 TL iken, 2019 yılına gelindiğinde ise bu rakam 8.222.278.305 TL seviyelerine çıkmıştır. Belirtmek gerekir ki verilen bu krediler içinde düşük faizli indirimli kredilerin büyük payı olduğu görülmektedir. 2014 yılından sonra verilen toplam kredilerin yarısından fazlası söz konusu düşük faizli indirimli kredilerden oluşmaktadır. Buradan da uygulanan indirimli tarımsal kredi uygulamalarının tarımın finansmanı ve kredilerin ulaşılabilirliği, yaygınlığı bakımından başarılı olduğu anlaşılabılır.

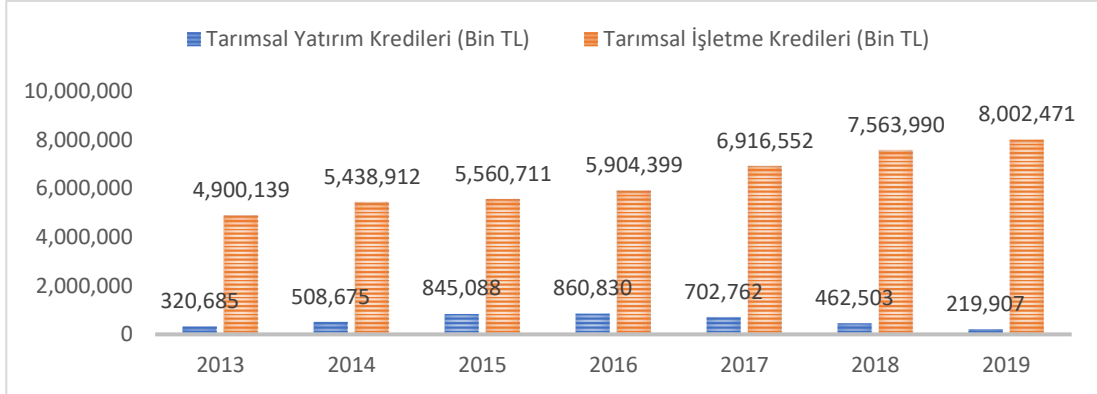
Şekil 2. 10: Tarım Kredi Kooperatifi (TKK) Tarafından Kullanılan Krediler



Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK) tarafından yayınlanan 2017, 2018, 2019 faaliyet raporlarından, TZOB 2007-2018 arası Zirai İktisadi Raporlarından ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2013'ten derlenmiştir.

Bu kredilerin içeriğine bakıldığında ise, Şekil 2.11'de işletme kredilerinin payının, yatırım kredilerinin payından daha yüksek olduğu görülmektedir. Yatırım kredilerinin incelenen yıllar içerisinde en yüksek seviyesini 860.830 TL ile gördüğü 2016 yılından itibaren sürekli bir düşüş içinde olduğu görülmektedir. 2019 yılında ise tarımsal yatırım kredilerinin TKK tarafından sağlanan kredileri içindeki oranı 219.907 TL'ye kadar düşmüştür. Bu durumun aksi yönünde trend sergileyen tarımsal işletme kredilerinin oranı ise düzenli olarak artış içerisindedir. 2019 yılı itibari ile 8.002.471 TL'lik tarımsal işletme kredileri sağlanmıştır.

Şekil 2. 11: TTK Tarafından Kullanılan İşletme ve Yatırım Kredileri



Kaynak: TTK 2013-2019 Yılları Arası Yayınlanan Faaliyet Raporlarından derlenmiştir.

Bu bölümde, incelenen neredeyse tüm kamu sermayeli tarımın finansörlerinin kredi hacimlerinin arttığını görülmüştür. Buradan da kamunun halen daha sektörde baskın rolde olduğu anlaşılmaktadır.

2.4.1.3.4.4. Özel Kredi Kaynaklarının Yaygınlaşması

Türkiye ekonomisinin yapısının köklü dönüşmesine neden olan 24 Ocak 1980 kararlarının ardından 1989 yılında yürürlüğe giren 32 sayılı kanun ile sermaye hareketleri önündeki engelde kaldırılmıştır. Bu durum sonucunda, ülkeye sermaye girişi serbestisi sağlanmış ve yabancıların finansal hareketlerinin Türkiye ekonomisinin kırılganlığı üzerinde doğrudan etkisi olduğu bir döneme girilmiştir. 1989 sonrası yabancı sermayeli firmaların Türkiye’de artan faaliyetleri, 2001 yılında yaşanan kriz ve 2008 krizi gibi olaylar bu yabancı oyuncuların odak noktasını değiştirmiştir. Bu değişim daha önceden tarımsal yatırım ve finansmana karşı ön yargılı olan finansal kuruluşların algısını tamamen dönüştürmüş ve tarımsal faaliyetlerini genişletmeye itmiştir. Türkiye’de de bu genişleme yerli özel ve yabancı özel sermayeli bankaların tarımsal kredi faaliyetlerini arttırması ile yaşanmıştır. Daha önceden toplam tarımsal nakdi krediler ile kamu bankaları arasındaki makasın açıldığından bahsedilmiştir. Bu makasın açılmasına neden olan Tablo 2.21’den görüldüğü üzere yerli ve yabancı özel sermayeli bankaların Türkiye’de daha önceden Ziraat Bankası, TTK ve diğer bazı kamu bankaları üzerinden işleyen tarımsal finansman düzenine iddialı bir giriş yapıp ortak olmalarıdır.

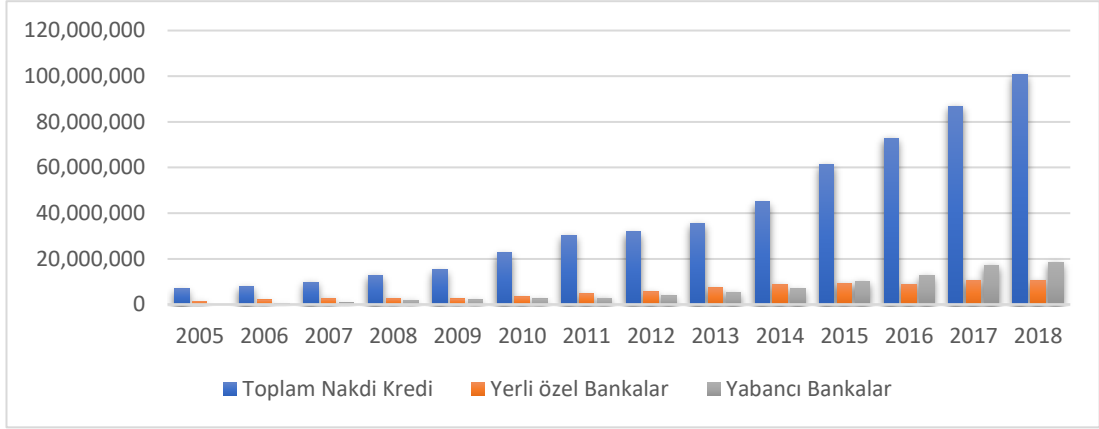
Tablo 2. 21: Tarımsal Krediler İçindeki Banka Payları (Bin TL)

Yıllar	Toplam Nakdi Kredi	Yerli özel Bankalar	Yerli Banka yüzdesi	Yabancı Bankalar	Yabancı Banka Yüzdesi
2005	6.959.357	1.422.030	20	144.812	2
2006	7.811.152	1.984.892	26	418.206	5
2007	9.832.218	2.578.149	26	700.427	7
2008	12.849.749	2.623.160	21	1.834.426	14
2009	15.246.468	2.450.240	16	2.065.599	14
2010	22.549.534	3.386.152	15	2.405.071	11
2011	30.256.390	4.784.755	16	2.824.099	9
2012	31.834.131	5.499.505	17	3.745.156	12
2013	35.564.194	7.224.660	20	5.210.389	15
2014	44.926.718	8.740.948	20	6.931.745	15
2015	61.327.310	9.259.578	15,1	10.190.327	16,62
2016	72.868.924	8.913.752	12,23	12.787.924	17,55
2017	86.947.236	10.527.081	12,11	17.288.543	19,88
2018	100.695.039	10.358.703	10,29	18.548.103	18,42

Kaynak: BDDK'dan aktaran TZOB 2011-2014 ve 2015-2018 raporlarından derlenmiştir.

Tablo 2.21'de incelenen yıllarda görülen trend, yerli özel bankaların ilk başlarda toplam nakdi tarımsal kredileri içerisinde yüzde 20-21 gibi yüksek paylara sahip olduğu görülmektedir. Fakat bu pay, daha önce de değinilen 2008 yılında tarımın bir nevi güvenli getiri limanı olarak görülmeye başlanması ile yabancı sermayeli bankalar lehine dönmeye başlamıştır. Yabancı sermayeli bankaların payı her ne kadar incelenen ilk yıllarda düşük olarak kaydedilse de özellikle 2008 yılından sonra büyük artışlar yaşamıştır.

Şekil 2. 12: Tarımsal Krediler İçindeki Banka Payları (Bin TL)



Kaynak: BDDK'dan aktaran TZOB 2011-2014 ve 2015-2018 raporlarından derlenmiştir

2014 yılından sonra yabancı bankaların payı, yerli özel sermayeli bankaların payını geçerken, sağlanan krediler bakımında da büyük farklar oluşmaya başlamıştır. 2018 yılı itibari ile yerli özel bankaların tarımsal kredi miktarı 10.358.703 TL iken, yabancı bankaların oranı 18.548.103 TL olarak gerçekleşmiştir. Bu yıl itibari ile kredi payları ise yerli bankalarınki yüzde 10,29 iken, yabancı bankalar yüzde 18,42 ile daha yüksek paya sahip olmuştur.

2.4.1.3.4.4.1 Denizbank ve Diğer Bazı Özel Sermayeli Bankalar

Denizbank, 2002 yılında Milli Aydın Bankası (Tarişbank)'nı satın alması ile Tarişbank'ın müşteri ve şube ağı üzerinde tarımsal kredi faaliyetlerine başlamıştır. Banka daha sonra 2012 yılında Rus SberBank, 2019 yılında ise Emirates NBD'ye hisseleri devredilerek faaliyetlerine devam etmektedir. 2019 yılı itibari ile özel sermayeli bankaların sağladığı tarımsal kredilerin yüzde 44'üne sahip olarak, bu konuda lider konumundadır (DenizBank, 2019, s. 35).

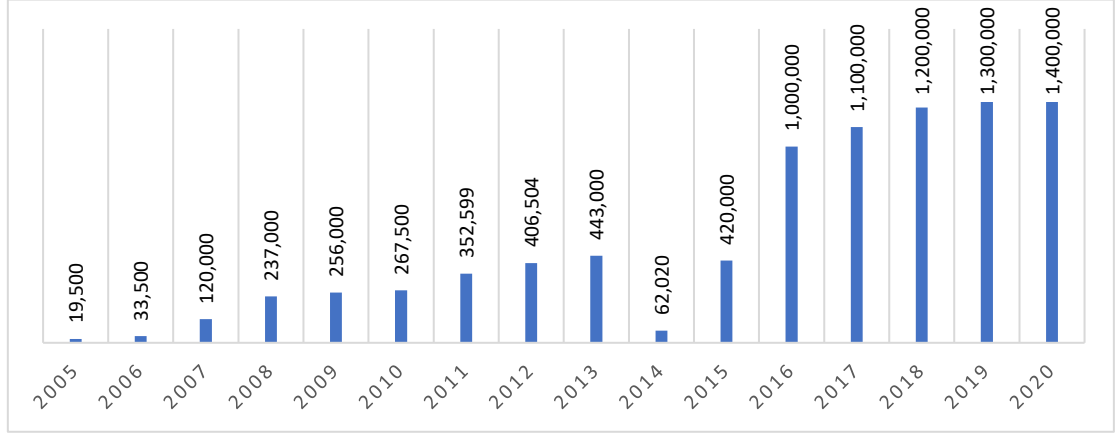
Tablo 2. 22: Denizbank Tarafından Sağlanan Tarımsal Krediler

Yıllar	Nakdi Kredi (Bin TL)		Gayri Nakdi Krediler (Bin TL)	
	TP	YP	TP	YP
2005	237.873	26.962	10.536	21.502
2006	537,616	46,854	12,812	34,065
2007	803,647	81,287	12,629	40,763
2008	1,271,758	85,955	22,616	19,92
2009	1,375,184	78,852	30,003	18,351
2010	1,378,278	160,27	53,358	39,684
2011	1,864,874	78,05	102,04	90,867
2012	2,733,749	111,711	128,017	74,074
2013	3.555.352	263.041	146.646	380.771
2014	4.576.450	296.836	146.087	459.176
2015	6.199.882	167.721	125.561	228.819
2016	8.780.391	158.240	125.897	115.147
2017	12.197.265	304.193	139.420	193.480
2018	13.745.458	287.041	186.307	290.968
2019	14.083.582	185.018	207.896	195.670

Kaynak: DenizBank Faaliyet Raporlarından derlenmiştir.

Tablo 2.22’de sunulan TP cinsinden Nakdi krediler bakımından 2016 yılı genişleme yılı olmuşken, YP cinsinden nakdi krediler ise özellikle 2011 yılından sonra büyük artışlar gösterse de dalgalı bir görünüm seyretmektedir. TP cinsi gayri nakdi krediler açısından 2010 yılı önemli artışlara tanık olurken, bankanın sağladığı YP cinsi gayri nakdi krediler için bu yıl 2012 yılı olmuştur. 2019 yılına gelindiğinde 14.268.600 TL’lik toplam nakdi kredi sağlanırken, 403.566 TL’lik gayri nakdi kredi verilmiştir. Bankanın tarımsal kredi kullanan müşteri sayısının da tarımsal kredi miktarları ile aynı trendi izleyip sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Şekil 2.13’ten takip edilebilen bu artış, 2005 yılında 19.500 tarımsal üretici ile sınırlı kalmıştır. Finansal krizin yaşandığı 2008 yılında sonra bu sayı 2015’e kadar 420.00 tarımsal üreticiye kadar çıkmıştır. Bu yıl bir bakıma bankadan tarımsal kredi kullanan tarımsal üretici bakımından bir dönüm noktası olmuştur. 2015 yılını izleyen yıllarda bu sayı 1 Milyon üreticinin üzerine çıkarken 2020 yılı itibari ile 1.4 Milyon tarımsal üretici sayısına ulaşılmıştır. Ziraat Bankası’ndan tarımsal kredi kullanan üreticilerinin düştüğü yıllarda Denizbank’ın üretici sayısının büyük oranlarda artması, bankanın tarımsal bankacılığa büyük bir önem verdiğini göstermektedir.

Şekil 2. 13: Denizbank Tarım Kredisi Kullanan Müşteri Sayısı



Kaynak: Denizbank Faaliyet Raporlarından derlenmiştir.

İş Bankası'nın yıllara göre hem TP cinsinden hem de YP cinsinden tarımsal kredi faaliyetlerini arttırdığını Tablo 2.23'te incelenmektedir. 2019 yılı itibari ile bankanın tarıma sağladığı nakdi krediler toplamı 4.152.536 TL olmuştur. Pancar Kooperatifleri bankası adı altında 1953 yılında kurulan Şekerbank ise yıllara göre tarımsal nakdi kredi miktarları artış gösterdiği görülmektedir. 2019 yılı itibari ile toplam 2.656.852 TL kredi sağlamıştır. Bankanın bu konuda dünyada ve Türkiye'de ilk olan mikro-finans çalışmaları ve 2014 yılında köyden kente göçü engelleme, toprakların atıl kalmasının önüne geçme amaçlı başlattığı "Aile Çiftçiliği Bankacılığı" gibi çalışmalar bankayı tarımsal finansman konusunda önemli yere koymaktadır. 2019 yılı itibari ile bankanın 'Aile Çiftçiliği Bankacılığı' kapsamında 1.5 Milyon TL'lik kredi kullandırmış ve 350 binden fazla müşteriye ulaşmıştır (ŞekerBank, 2019, s. 29).

Tablo 2. 23: Özel Bankalar Tarımsal Nakdi Krediler Miktarları (Bin TL)

Yıllar	İş Bankası		ŞekerBank		YapıKredi Bankası		GarantiBank	
	TP	YP	TP	YP	TP	YP	TP	YP
2005	509.004	79.511	45,303	1,874	40.546	31.047	55.309	124.318
2007	769.605	23.899	735,165	14,762	401.405	129.134	194.622	67.105
2008	735.654	20.565	359,833	17,916	410.199	160.955	276.174	72.527
2009	623.774	20.176	292,429	1,369	649.935	171.918	260.997	60.656
2011	867.613	28.234	593.744	2.554	552.717	493.224	524,386	80,32
2013	1.947.359	393.098	1,338,200	6,441	561.724	2.373.652	878.686	91.042
2015	2.179.575	235.5	2,504,377	25,94	5.540.913	1.947.529	1.053.624	197.143
2017	2.482.933	468.487	2,512,384	42,394	5.457.179	3.179.509	1.373.783	425.1
2018	2.575.731	778.02	2,608,364	66,346	4.628.157	2.928.187	1.422.680	639.789
2019	3.254.394	898.142	2,599,022	57,830	3.627.103	3.444.703	1.195.293	594.336

Kaynak: Bankaların Faaliyet Raporlarından derlenmiştir.

Ek olarak Tablo 2.23'te İş bankasının yanında, 1944 yılında Türkiye'nin ilk ulusal çaplı özel bankası olan Yapı Kredi ve 1946 yılında kurulan Garanti Bankası görülmektedir. YapıKredi Bankası'nın TP cinsinden verdiği nakdi krediler bakımından diğer bankalara göre en yüksek seviyeye sahip olduğu görülmektedir. 2019 yılı itibari ile toplam 7.071.806 TL krediyle bu yılda en yüksek kredi hacmine sahiptir. Öte yandan 2019 yılı itibari ile Türkiye'nin en büyük ikinci özel bankası olan Garantibank'ın ise diğer bankalara göre kredi oranlarının düşük kaldığı görülmektedir. 2019 yılı itibari ile banka toplam 1.789.629 TL nakdi kredi sağlamıştır. Bu bankaların gayri nakdi kredi hacimlerini kapsayan Tablo 2.24'te ise yine, nakdi kredilerde olduğu gibi Yapı Kredi bankasının tarımsal faaliyetlerini diğerlerine göre çok fazla arttırdığı ve bu konuda da nakdi kredilerde olduğu gibi lider konumda olduğu görülmektedir.

Tablo 2. 24: Özel Bankalar Gayri Nakdi Krediler Miktarları (Bin TL)

Yıllar	İş Bankası		Şekerbank		Yapı Kredi Bankası		Garanti Bank	
	TP	YP	TP	YP	TP	YP	TP	YP
2005	67.859	21.943	7,706	1,935	27.558	5.485	262.362	29.84
2007	51.529	4.248	24,657	3,805	62.854	141.387	17.69	8.884
2008	66.871	5.505	9,536	1,679	78.45	163.12	20.699	25.549
2009	91.111	6.874	5,232	1,445	112.666	352.875	29.794	46.326
2011	114.2	40.73	9.313	1.598	153.475	254.661	68,282	74,393
2013	131.6	28.035	16,819	1,068	149.219	286.469	55.299	74.918
2015	124.69	13.461	17,507	10,569	201.097	300.661	59.203	24.398
2017	90.65	29.735	4,560	13,181	302.585	368.056	69.304	56.214
2018	138.44	67.949	5,652	25,320	324.6	3.467.490	92.784	89.345
2019	165.81	78.134	5,077	27,230	423.082	5.607.706	82.088	56.468

Kaynak: Bankaların Faaliyet Raporlarından derlenmiştir.

Kamusal ve özel tarım finansmanı sağlayan inceledikten sonra, kamu kaynaklı finansmanın Osmanlı döneminde beri halen daha sektörde baskın rolde olduğu görülmektedir. Buna rağmen özel sermayeli sektör aktörlerinin de faaliyetlerinin ve kredi hacimlerini arttırdıklarının hatta bunlar için yeni projeler, kredi ürünleri gibi atılımlar yaptıklarını görülmektedir. Tablo 2.25'ten de görüleceği üzere özel sermayeli kredi kaynaklarının, kamu sermayeli kaynaklar kadar kredi ürünleri olduğu ve tarımın finansmanında ciddi çalışmaları olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar sonucunda tarımsal kredi sağlayıcıları içinde rekabet ortamı oluşacağı ve birçok yeni kredi ürünü ortaya çıkacağı belirgindir.

Tablo 2. 25: Bazı Bankaların Tarımsal Kredi Türleri

Bankalar	Tarım Kredi Türleri
Ziraat Bankası	Hayvansal Üretim Kredileri ,Su Ürünleri Kredileri Tarımsal Mekanizasyon Kredileri ,Küçük Ekipman Kredileri ,Modern Basınçlı Sulama Kredileri İşletme Edindirme Kredileri , Arazi Alım Kredileri , Hasat ve Pazarlama Kredileri , Üretim Destek Kredileri ,Taksitli Tarım Destek Kredisi Nakliye Aracı Kredileri ,TMO Makbuz Senedi Karşılığı Krediler ,Elektronik Ürün Senedi (ELÜS) Karşılığı Kredi, Lisanslı Depoculuk Yatırımları ,Sözleşmeli Üretim Kredileri ,IPARD Programı Kapsamında Kullanılacak Krediler ,Yapılandırma Uygulamaları Bitkisel Üretim Kredileri Bankkart Başak
Halkbank	Tarım Destek Kredisi, Traktör ve Tarım Makinaları/Ekipmanları Kredisi, Sera İşletme ve Sera Yapım Kredisi, Topraksız Tarım Kredisi , TMO Makbuz Senedi Karşılığı Kredisi , Tarımsal Sulama Sistemleri Kredisi , Çeltik Kredisi , IPARD -Kırsal Kalkınma Hibe Programı Kredisi , Tarımsal Arazi Alım Kredisi , Endüstriyel Tarım Kredisi , Çay Sektörü Destek Paketi
Vakıfbank	Bitkisel Üretim İşletme Kredisi ,Süt Hayvancılığı BCH kredisi ,Süt Hayvancılığı İşletme Kredisi ,Besli Hayvancılığı İşletme Kredisi ,Sera İşletme Kredisi , TMO Makbuz Senedi Kredisi ,Tarımsal İşletme Kredisi ,Sözleşmeli Üretim Kredisi , Organik Kredi Traktör Kredisi (0 km ve 2. el) ,Araç Kredisi (0 km ve 2. el) ,Makine- Ekipman Kredisi ,Tarım Arazisi Alım Kredisi , IPARD Proje Kredisi , IPARD Hibe Destekli Yatırım Kredisi ,Kırsal Kalkınma Yatırımlarına Yönelik Hibe Destekli Proje Kredisi ,Tarımsal Yatırım Kredisi ,TarımKart, Tarım KMH ,TMO Kart
Şekerbank	Hasat Kart, HASAT POS, Taksitli Tarım Kredisi, Rotatif Kredi, Pancar Temlik Kredisi Çiftçi Vodafone KMH, Çiftçi Bağkur KMH, Tarla Büyütme Kredisi, Tarım Ekipmanları Kredisi , Kırsal Kalkınmaya Destek Kredisi , Tarımsal EKO kredi , Modern Tarım Ekipmanları Kredileri , Sözleşmeli Üretim Kredisi , Bitkisel ve Hayvancılık Yatırımı Kredisi , Kadın Üreticilere Özel Krediler
Deniz Bank	Üretici Kart, Hasat Vadeli Kredili Mevduat Hesabı, Traktör ve Tarımsal Ekipman Kredisi , Arazi Alım Kredisi , Sera Yapım ve Modernizasyon Kredisi ,Meyve Tesis Kredisi ,Hayvancılık Kredileri ,Damla Sulama Kredisi ,İyi Tarım Uygulamaları Kredisi ,Spot Kredi ,Rotatif Kredi ,Taksitli Tarımsal İhtiyaç Kredisi , Hayvansal Üretim Kredisi , ,Bitkisel Üretim Kredisi ,Mevcut İşletmelerin Satın Alınmasına Yönelik Krediler Hibe Kredileri ,Projeli IPARD Kredisi , Projeli Kırsal Kalkınma Kredisi

TABLO 25 devamı

Anadolu Bank	Tarım Kart, Tarım Kredili Mevduat Hesabı, Büyükbaş Süt Besi Sığırcılık Kredisi, Küçükbaş Süt ve Besi Kredisi , Arıcılık Kredisi , Risk Transfer Kredileri , Sözleşmeli Üretim Kredisi , Elüs Kredisi , Tarla (Arazi) Alım Kredisi , 2B Arazi Alım Kredisi , Traktör Kredileri , EkipmanKredileri , Süt Sığırcı Alım Kredileri , Sera Yapım Kredileri
İş Bankası	İmece Kart , İmece POS , Traktör Kredisi , Tarımsal Ürün Kart , Tarım Ekipman Kredisi , Pick Up Türü Arazi Taşıtı Kredisi , Tarımsal İşletme Kredisi , Seracılık İşletme Kredisi , Orta Vadeli Tarım Kredisi , Sözleşmeli Üretim Kredisi, Müstahsil Makbuzuna Dayalı Kredi, Mantar İşletmeciliği İşletme Kredisi , TMO Kredisi , Tarımsal Arazi Kredisi , Seracılık Yatırım Kredisi , Büyükbaş Süt Hayvancılığı İşletme Kredisi , Büyükbaş Besi Hayvancılığı İşletme Kredisi , Arıcılık İşletme Kredisi , Et Tavukçuluğu (Broiler) İşletme Kredisi , Küçükbaş (Damızlık Koyun) İşletme Kredisi , Büyükbaş Süt Hayvancılığı Hayvan Alım Kredisi , Büyükbaş Süt Hayvancılığı Makine Ekipman Kredisi , Elektronik Ürün Senedi Karşılığı Kredi
Yapı Kredi	Verimli Kart, TMO Banka Kartı , Tarımsal Üretim Kredisi , Besicilik Kredisi , Süt Hayvancılığı İşletme Kredisi , Tarımsal Yatırım Kredisi , Hayvan Alım Kredisi , Seracılık Kredisi , Sera Yapım Kredisi , Traktör Kredisi , Sözleşmeli Tarım Kredisi , TMO Makbuz Senedi Kredileri , Tarım Makineleri Kredisi , Ticari Taşıt Kredisi , IPARD Proje Kredisi
Garanti Bankası	Ürün Ön Finansman Kredisi, Tarım Destek Kredisi, Alternatif Üretim Teknikleri Kredisi, Traktör ve Biçerdöver Kredisi, Oto Kredisi , Sera Kredisi , Besicilik Kredileri , Süt Sığırcılığı Kredileri , Tarımsal Makine Ekipman Kredisi , IPARD Kredisi , KKYDP Kredisi , Eş Finansman Kredisi , TMO Makbuz Senedi Kredisi , Lisanslı Depoculuk Kredisi , TMO Kart

Kaynak: Bankaların internet sayfalarından derlenmiştir.

2.4.1.3.5. Bölgesel Düzeyde Tarımsal Kredi Dağılımları

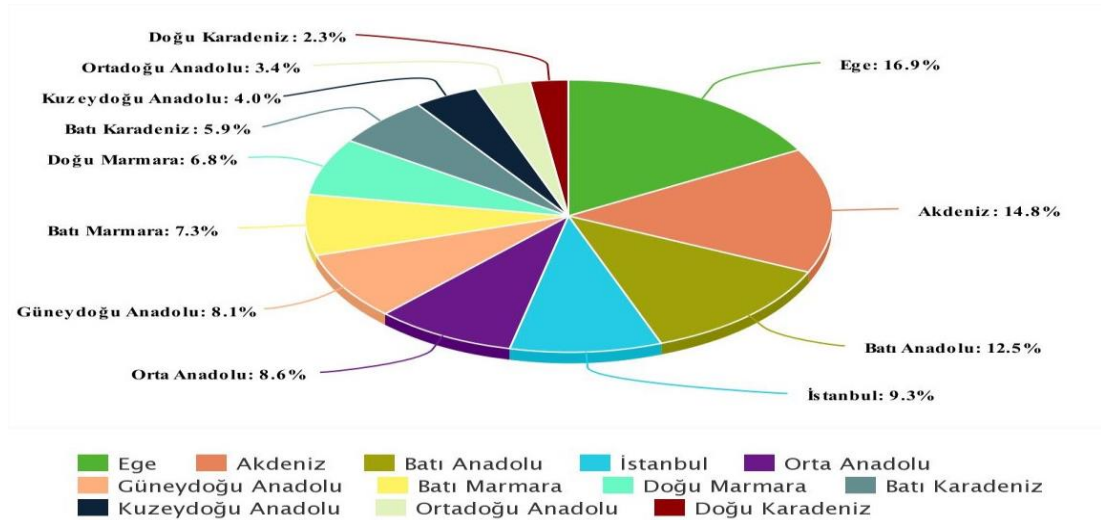
2000’li yıllardan sonra ele alınan tüm kredilerin bölgelere göre dağılımını inceleyen Tablo 2.26’da ise genel olarak incelenen yıllarda kredilerin Ege, Batı Anadolu, Batı Marmara ve Akdeniz’de yoğunlaştığının görülmektedir. 2019 yılı itibari ile en yüksek kredi hacmine sahip olan bölge bölgelere kullandırılan toplam kredi miktarının yüzde 16,9’u ile Ege bölgesi iken onu Batı Anadolu ve Akdeniz bölgeleri takip etmektedir. Çalışmanın konusu olan Giresun ilinin bulunduğu Doğu Karadeniz bölgesi ise, yıllar göre artarak kredi kullanmıştır. Bölgenin en düşük kredi seviyesi 2008 yılında 257.618 Bin TL iken, en yüksek seviyeye 2019 yılında toplam kredinin sadece yüzde 2,3 ile 2.277 Milyon TL ile ulaşılmıştır.

Tablo 2. 26: Bölgelere Göre Tarımsal Kredi Dağılımı

	2008 (Bin TL)	2010 (Milyon TL)	2013 (Milyon TL)	2015 (Milyon TL)	2017 (Milyon TL)	2018 (Milyon TL)	2019 (Milyon TL)
İstanbul	656.87	243	594	1.194	891	1.111	9.09
Batı Marmara	784.443	1.455	2.569	4.287	5.856	6.673	7.07
Ege	2.247.838	3.989	5.002	8.124	12.487	14.498	16.503
Doğu Marmara	875.715	1.56	2.22	3.641	5.256	5.895	6.628
Batı Anadolu	803.601	1.543	2.305	4.649	7.005	8.322	12.174
Akdeniz	1.923.093	3.503	4.694	8.261	12.095	13.063	14.462
Orta Anadolu	709.414	1.446	2.219	3.879	6.393	7.618	8.417
Batı Karadeniz	599.109	1.34	1.972	2.975	4.696	5.369	5.798
Doğu Karadeniz	257.618	453	630	1.004	1.58	1.831	2.277
Kuzeydoğu Anadolu	262.036	497	1.108	1.799	3.013	3.535	3.904
Ortadoğu Anadolu	221.604	568	968	1.716	2.672	2.933	3.281
Güneydoğu Anadolu	492.667	1.126	2.2	3.983	6.22	6.978	7.87
Toplam	9.834.008	17.727	26.552	45.583	68.239	77.824	97.849

Kaynak: TBB yıllık yayınlanan ‘Bankalarımız’ kitabından derlenmiştir.

Bölgede en düşük kredi kullanan illere bakıldığında ise Rize ve Artvin öne çıkmaktadır. 2019 yılında bu illere sırasıyla yüzde 14,1’lik 321 ve yüzde 9,2’lik kısma tekabül eden 209 Milyon TL’lik kredi kullanılmıştır.

Şekil 2. 14: 2019 Yılı Tarım Kredilerinin Bölgelere Göre Dağılımı (%)

Kaynak: TBB 2019 yılında yayınlanan ‘Bankalarımız’ kitabından derlenmiştir.

2.4.1.3.5.1. Giresun İli Tarımsal Kredi Kullanımı

Doğu Karadeniz bölgesinde bulunan altı ilin bölgeye ayrılan kredi miktarının bölüşümünü gösteren Tablo 2.27’de, 2007 ve 2019 yılları arası en çok kredi kullanan ilin Ordu ili olduğu gözlemlenmektedir. İl 2019 yılında 701 Milyon TL ve toplam bölgenin kredileri içinde yüzde 30,8’lik bir paya sahiptir. Öte yandan Ordu ilini takip eden iller ise Trabzon ve Giresun illeri olmuştur. 2019 yılında Trabzon ili, 380 Milyon TL ile toplam krediler içinde yüzde 16,7 Giresun ise 2019 yılındaki bölgeye verilen kredilerin 447 Milyon TL’lik kısmına denk gelen yüzde 19,6’lık paya sahiptir. Bölgede en düşük kredi kullanan illere bakıldığında ise Rize ve Artvin öne çıkmaktadır. 2019 yılında bu illere sırasıyla yüzde 14,1’lik 321 ve yüzde 9,2’lik kısma tekabül eden 209 Milyon TL’lik kredi kullanılmıştır.

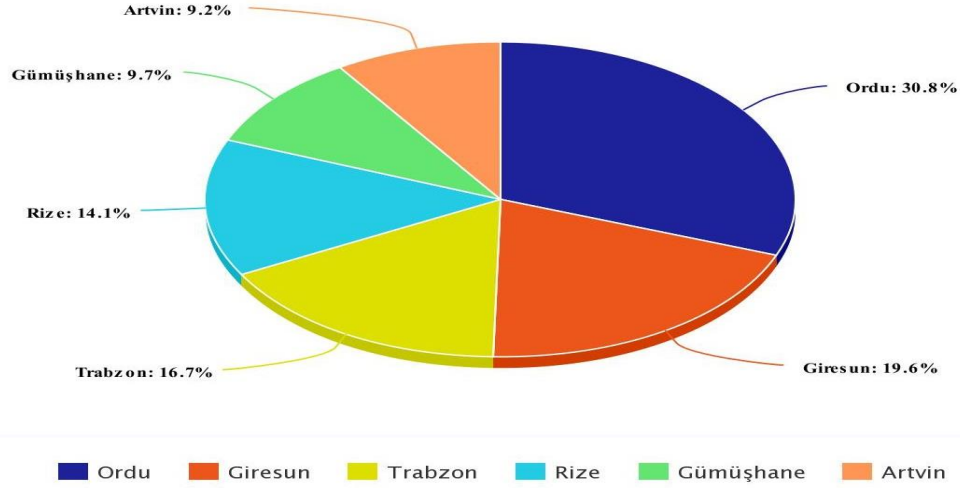
Tablo 2. 27: Doğu Karadeniz İllerine Göre Tarımsal Kredilerin Dağılımı

	Doğu Karadeniz	Artvin	Giresun	Gümüşhane	Ordu	Rize	Trabzon
2007	247	19	55	28	88	15	40
2008	257	21	58	34	74	18	50
2009	321	22	65	37	109	22	63
2010	453	34	81	59	175	25	79
2011	591	48	103	73	217	50	99
2012	587	50	93	71	217	54	102
2013	630	54	100	80	219	63	115
2014	765	62	137	84	284	66	131
2015	1.004	82	197	103	385	60	178
2016	1.325	102	280	126	525	62	232
2017	1.58	136	349	150	607	79	260
2018	1.831	171	404	194	648	88	326
2019	2.277	209	447	220	701	321	380

Kaynak: TBB 2007-2019 yılları arasında yayınlanan ‘Bankalarımız’ kitaplarından derlenmiştir.

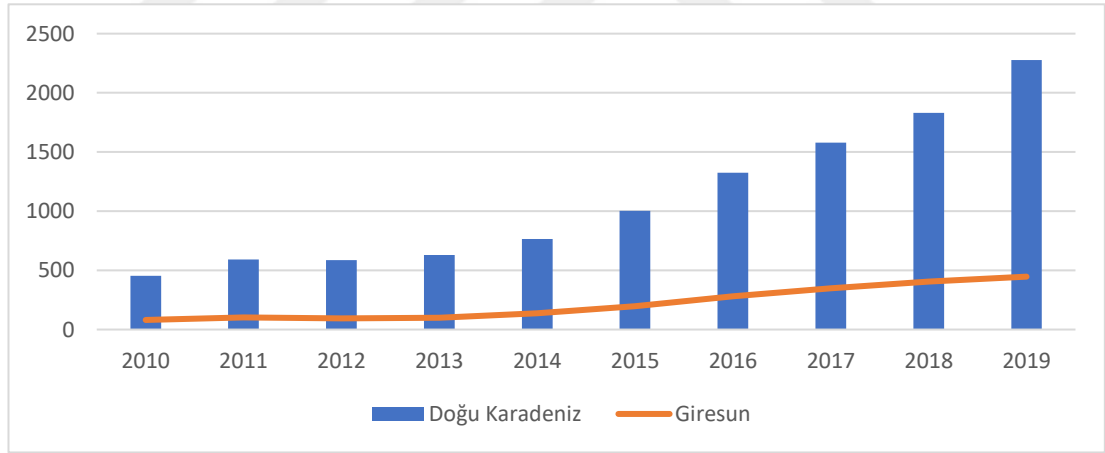
Şekil 2.16’da görüldüğü üzere, Türkiye ekonomisinin önemli ihracat kalemlerinden biri olan fındığın en önemli üreticilerinden biri olan Giresun iline sağlanan kredilerin, ülke ekonomisine olan katkısı ile karşılaştırıldığında çok düşük bir seviyede kalmaktadır

Şekil 2. 15: 2019 Yılı Doğu Karadeniz İleri Tarımsal Kredilerinin Bölge Kredileri İçindeki Payı (%)



Kaynak: TBB 2019 yılında yayınlanan ‘Bankalarımız’ kitaplarından derlenmiştir.

Şekil 2. 16: Giresun İline Verilen Kredilerin Bölge Kredileri İçindeki Gelişimi



Kaynak: TBB 2007-2019 yılları arasında yayınlanan ‘Bankalarımız’ kitaplarından derlenmiştir.

2.4.2. Tarımsal Sigortalar

Tarımın yapısı gereği, üstü açık bir fabrika olarak nitelendirildiğinden birçok riskle karşı karşıya kalmaktadır. Tablo 2.28’de derlenen tüm bu risklerle karşılayan üretici, risklere karşı korunmadığı takdirde büyük kayıplarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu kayıplar sadece üretici için değil aynı zamanda toplumu da etkilemekte ve gıda enflasyonu olarak kendini göstermektedir. İşte tarımda uygulanacak olan sigorta bahsedilen bu riskleri en aza indirecek ve dolayısıyla zararı olabildiğince ortadan

kaldıracak hem üretici hem de toplum yararına olacak bir sistemdir. Dünyada ilk olarak 17. yy'da Batı Avrupa'da başlayan tarımsal sigorta sistemleri buradan tüm dünyaya yayılmış ve günümüzde yaygın olarak uygulanan bir sistem haline gelmiştir (National Rural Advisory Council (NRAC), 2012). Kökleri çok eskilere dayanan tarımsal sigortalar sistemi ülkeden ülkeye uygulanma yapısına göre değişiklik göstermektedir.

Tablo 2. 28: Tarımsal Riskler

Ekonomik	Sosyal	Doğal	Kişisel/İnsan Odaklı Riskler
Yapılan Yatırımlarındaki Değer Kaybı	Hırsızlık	Bitkisel ve Hayvansal hastalıklar	Yaralanma
Tarımsal Araç Gereçlerde Fiyat Artışı	Grevler	Haşereler ve diğer canlılar	Ahlaki Bozulma veya Çöküntü
Girdi ve Ürün fiyatı dalgalanmaları	Yangın	Meteorolojik risk	Ölüm
	Savaşlar		Kazalar
	Teknolojik/Sosyal değişimler		

Kaynak: P.K. Ray, *Agricultural Insurance: Theory and Practice and Application to Developing Countries*, Oxford, Pergamon Press, 1981, s15'ten derlenmiştir.

Tarımsal sigortalar Geleneksel ve İndeks bazlı olarak ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel sigortalar ise kendi arasında ikiye ayrılmaktadır. Bunlar:

- Tek riski kapsayan sigortalar (**NPCI**): Daha önceden belirlenen, don, yangın vb. gibi tek bir riski kapsayan sigortalara verilen isimdir.
- Çoklu riski kapsayan sigortalar (**MPCI**): Buradan bütün riskler olmasa da tarımsal üreticiyi ilgilendirilen risklerin çoğu sigorta kapsamına alınır.

İndeks bazlı tarımsal sigortalara gelindiğinde ise sigorta daha önceden belirlenmiş olan ölçülebilir, gözlemlenebilir endekslere göre yapılır. Örneğin, tarımsal arazinin bulunduğu bölgedeki yıllara göre yağış oranına göre belirli endeks üzerinden prim ve zarar durumunda ödeme belirlenir. Yağışın fazla olduğu ve

dolayısıyla zararın fazla olduğu zamanlarda ödeme bu endekse göre yapılır (Cole ve Xiong, 2017).

Tarımsal risklere ve bu risklere karşı alınabilecek en makul önlem olan sigorta çeşitlerine değindikten sonra Türkiye’de TARSİM öncesi ve sonrası sigorta uygulamalarını ele alınacaktır.

2.4.2.1. TARSİM Öncesi Türkiye’de Tarım Sigortaları

Dünyada tarımsal sigortaların geçmişi 17.yy’a kadar giderken Türkiye’de tarımsal sigortaların gelişimi 20.yy’ın başlarına dayanmaktadır. Türk tarımında sigortaya ilişkin hükümler ilk olarak 1926 yılına Türk Ticaret Kanun’unda yer alırken daha sonra Türk çiftçisine destek amaçlı kurulan Ziraat Bankası tarafından 1937 yılında ele alınmış ve bankanın yasasında yer almıştır. Bu gelişme ve bu yıldan sonraki gelişmelerde tarım sigortası sadece bir tasarı düzeyinde kalmıştır. Devlet tarafında sigortalar açısından yaşanan gecikmelerden dolayı, Türkiye’de uygulanan ilk tarım sigortaların özel sektör tarafından uygulanmıştır. 1957 yılında ilk defa Şeker sigortanın doluya karşı sigortaları ve 1960 yılında Başak sigortanın ilk olarak hayvansal, su ürünleri gibi birçok ürünün ve alanında riskine karşı sigortalama yoluna gitmişlerdir. (Tekin, Karlı, ve Gül, 2017)

Tablo 2. 29: Tarımsal Toplam Prim, Tazminat ve Sigorta Şirketi Sayıları

Yıllar	Toplam Prim Üretimi (Milyon TL)	Toplam Tazminat Ödemesi (Milyon TL)	Tarımsal Sigorta Şirketi Sayısı	Toplam Sigorta Şirketi Sayısı
1963	1.3	0.38	2	35
1973	15.4	11.505	3	38
1983	387.7	320.5	5	35
1993	135	67	14	38
1995	604	240	17	55
1997	2.228.000	2.458.000	17	59
2001	8.564.000	3.311.000	12	62
2003	17.229.000	5.964.000	9	55

Kaynak: Sigorta Denetleme Kurulu Kayıtlarından aktaran: Damla Özsayın, **Dünya’da ve Türkiye’de Tarım Sigortaları ve Risk Yönetimi**, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2005, s.42-44’te yer alan grafiklerden derlenmiştir.

Fakat, uygulanan bu ilk sigortaların maliyeti, tarımsal veri eksiklikleri, kayıt eksiklikleri, çiftçi gelirlerinin çok düşük olması, söz konusu alanda devlet desteğinin olmaması gibi nedenler nedeni ile fazla olması sonucunda sigortalar alanında istenilen ilerleme kaydedilememiştir. Bu problemlerin çözülmesi ve tarım için aciliyeti olan sigortanın ele alınması için 1987 yılında “Türkiye İçin Tarım Sigortalarını Geliştirme Planı” hazırlanmıştır. Bu planda çiftçi birlikleri, devlet ve sigorta şirketlerinin tarımsal sigortalar konusunda birlikte hareket etmesi öngörülmüştür. 1995 yılına gelindiğinde, var olan dolu sigortalarını geliştirmek ve uygulanacak olan tarım sigortalar için en uygun yöntemin devlet destekli havuz yöntemi olduğuna karar verilip çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmaların neticesinde aynı yılda “Tarım Sigortaları Vakfı” (TSV) kurulmuştur. Bu vakfın, hasar tespitinin tek bir yöntem ve bir merkez üzerinden yapılması, sigortaya konu olan, olmayan tüm ürünlerin durumlarının ve risklerini takip etmek, sigortalar ile ilgili tanıtım, eğitim çalışmaları yapmak gibi birçok amacı bulunmaktadır. Burada ürünlere ait veriler “Coğrafi Bilgi Sistemi” (CIS) üzerinden takip edilmekte ve değerlendirmeler bu sistem üzerinde yapılmaktadır. 2000’li yıllara gelindiğinde ise, DB, DTÜ ve AB başta olmak üzere uluslararası kurumlarla artan ilişkiler nedeni ile devlet destekli tarımsal sigorta çalışmalarına hız verilmiştir. Artan bu ilişkiler Türkiye’ye tarımsal sigortalar açısından diğer Avrupa ülkelerin tarımsal sigorta yapılarını izleme ve inceleme fırsatı vermiştir. Gerçekleşen bu dönem sonucunda Türkiye devletin desteğinin %50 olduğu İspanya sigorta modelini benimsemiştir. Buradan hareketle 14.06.2005 tarihinde 5363 sayılı “Tarım Sigortaları Kanunu” çıkartılmıştır. 19.yy’ın başından beri sayısız çalışmalara yapılan ve üreticiler tarafından beklenen devlet destekli sigortalar sistemi hayata geçirilmiş ve “Tarım Sigortası Havuz İşletmesi A.Ş.” (TARSİM) kurulmuştur.

2.4.2.2. TARSİM Sonrası Türkiye’de Tarım Sigortaları

Tarım Sigortası Havuz İşletmesi veya kısa adı ile TARSİM, 2005 yılında yıllardır beklenen devlet destekli tarım sigortası talebine bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. Uzun süredir gerçekleştirilen şuralar, yasa tasarıları, yönetmelikler, yasaların sonucunda Türkiye modern bir tarımsal sigorta sistemine geçiş yapmıştır. Şüphesiz ki bu geçişten en çok faydalanacak olan tarımsal üreticiler, yıllar sonra

karşılaştıkları risklere karşı oluşan kayıpları için bir dayanak bulmuşlardır. İşte tarımsal sigorta görevini TSV'den devralan tarımsal sigorta havuzu sistemi TARSİM ile amaçlananlar şu şekildedir (Utkueri, 2005) :

- Bir sigorta şirketinin üstlenemeyeceği kuralık, don gibi katastrofik risklerin teminat kapsamına alınabilmesi,
- Sigortaya katılımın arttırılması,
- Fiyatlarda haksız rekabetin önlenmesi,
- Devletin prim ve reasürans desteğinin etkin bir şekilde kullanılabilmesi
- Reasürans katılımının teşvik edilerek, reasürans kapasitesi ve kapsamının genişletilmesi,
- Tarımsal sigorta şirketlerinin bilgi, mali ve personel kaynaklarının ortak olarak verimli bir şekilde kullanılabilmesi amaçlanmaktadır.

Gönüllülük esas alınan TARSİM sisteminde, devlet prim desteğinden yararlanılması için üreticinin “Çiftçi Kayıt Sistemi” (ÇKS)’ne, Arıcılık sigortası için “Arıcılık Kayıt Sistemi” ne, (AKS), Büyükbaş, Küçükbaş ve kümse hayvanları hakkında sigortalar için “Veteriner Bilgi Sistemi” (TÜRKVET)’ne üye olmaları gerekmektedir. 2019 yılı itibari ile sigortaya konu olan alanlar şu şekildedir (TARSİM, 2019) :

- Bitkisel Ürünler,
- Seracılık,
- Büyükbaş hayvan hayat,
- Küçükbaş hayvan hayat,
- Kumes hayvan hayat,
- Su ürünleri hayat,
- Arılı kovan sigortalarıdır.

Bahsedilen tüm bu sigortaları sadece TARSİM tarafından onaylanmış, sertifikalandırılmış, sigorta havuzuna dahil olan sigorta şirketleri yapabilmektedir. 2020 yılı itibari ile havuza mensup olan sigortalar şirketlerini Tablo 2.30’da

gösterilmektedir. Türkiye’de ilk don sigortası ve aynı zamanda tarım sigortasını yapan şirketlerden biri olan Şeker Sigorta’nın 2020 yılında da sigorta faaliyetlerine devam ettiğini görülmektedir.

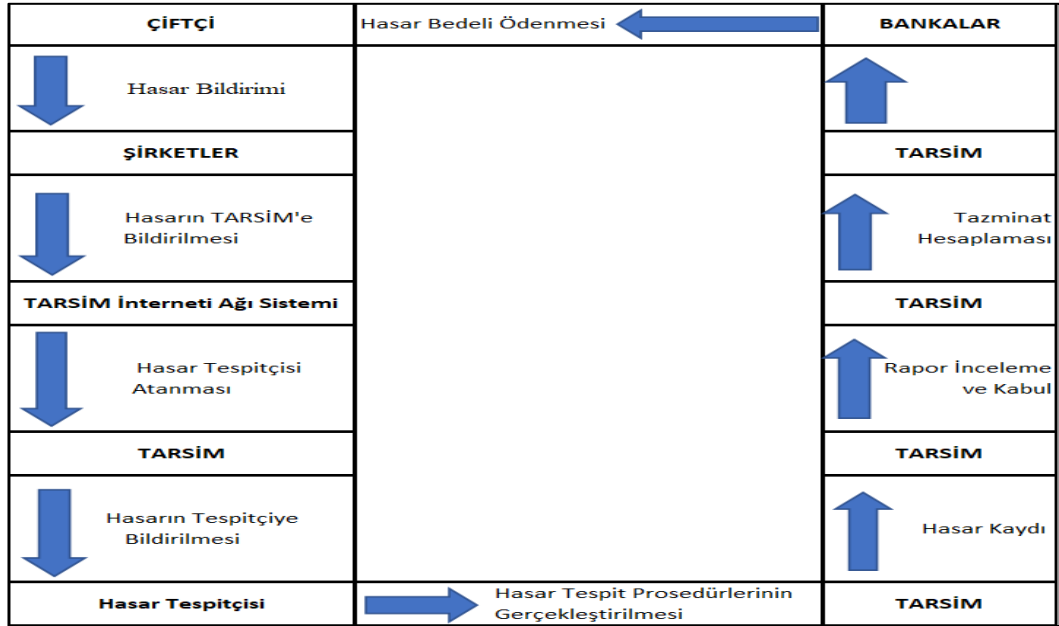
Tablo 2. 30: 2020 Yılı İtibari ile TARSİM Havuzu Ortak Şirketleri

AK Sigorta	Allianz Sigorta	Anadolu Sigorta
Ankara Sigorta	Axa Sigorta	Bereket Sigorta
Doğa Sigorta	ERGO Sigorta	Eureko Sigorta
Groupama Sigorta	Güneş Sigorta	GENERALI Sigorta
Halk Sigorta	HDI Sigorta	Koru Sigorta
MAPFRE Sigorta	Neova Sigorta	QUICK Sigorta
Ray Sigorta	SOMPO Sigorta	Şeker Sigorta
UNICO Sigorta	Ziraat Sigorta	Zurich Sigorta
GRI Sigorta	Türkiye Sigorta	

Kaynak: TARSİM, 2020 Yılı Faaliyet Raporu, s.13’ten derlenmiştir.

Öte yandan tabloya bakıldığında diğer dikkat geçen unsur, yabancı sermayeli sigorta şirketlerinin tarımsal sigortalara olan ilgilerinin gayet fazla olduğu görülmektedir. Bu da daha önceden bahsedilen 1980 ve 2008 sonrası sadece dünya genelinde değil aynı zamanda Türkiye özelinde de tarıma artan ilgiyi göstermektedir.

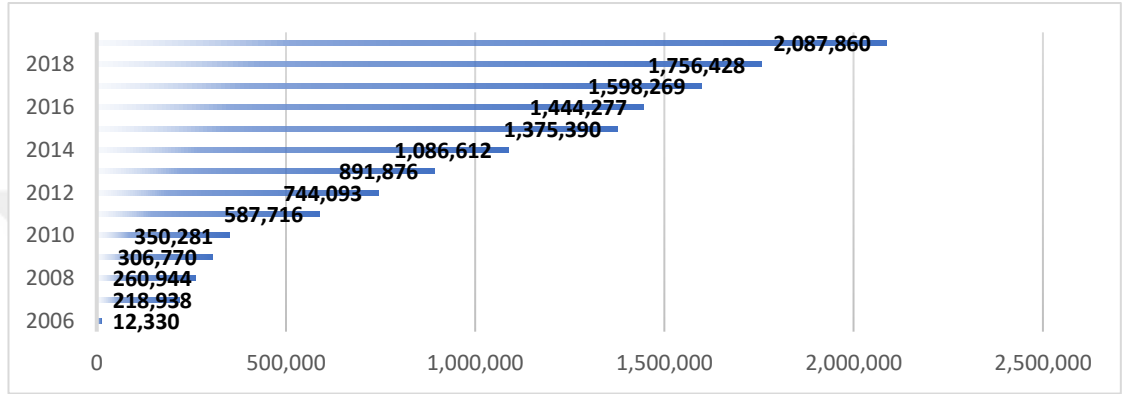
Şekil 2. 17: TARSİM Risk Tespiti ve Tazminat Ödemesi



Kaynak: Bülent Bora, *Subsidised Agricultural Insurance in Turkey*, Trebol (54), 2010, s.15’ten derlenmiştir.

TARSİM sistemi, hasar ve tazminat ödemelerini ele alan Şekil 2.17’de ise, havuza üye olan şirketlerin sadece aracı görevi gördüğü görülmektedir. Hasar tespiti TARSİM’e bildirildikten sonra, işlemler TARSİM tarafından yapılmakta ve bankalar aracılığı ile üreticiye tazminat ödemeleri yapılmaktadır.

Şekil 2. 18: TARSİM Toplam Poliçe Sayısı (Adet)



Kaynak: TARSİM 2006-2019 Arası yayınlanan faaliyet raporlarından derlenmiştir.

TARSİM sisteminin kurulduğu yıllardan günümüze kadar poliçe sayısını gösteren Şekil 2.18’te görüldüğü üzere sayı yıllara göre sürekli bir artış göstermiştir. Buda sigortaya olan ilginin gayet yüksek olduğu ve belirsizliğin arttığı günümüzde üretici için güvenli bir liman olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Poliçe sayısı bakımından 2019 yılı 2.087.860 adet poliçe ile en yüksek, 2006 yılı ise 12.330 adet poliçe ile en düşük seviye olarak kaydedilmiştir.

Branşlara göre sigorta bedellerini gösteren Tablo 2.31’te ise, incelenen yıllarda genel toplam içerisinde en yüksek paya sahip olan branşın bitkisel ürün sigortası olduğu göze çarpmaktadır. 2019 yılında en yüksek sigorta bedeli 29.740.933.626 Bin TL ile bitkisel ürün sigortası iken, en düşük ise 149.768.845 Bin TL ile su ürünleri hayat sigortası olarak kayda geçmiştir. Tablo 2.32’te ele alınan branşlara göre prim üretimi konusunda ise görünüm değişmemektedir. 2019 yılında en yüksek paya bitkisel ürün sigortası sahipken, en düşük pay ise kümes hayvanları hayat sigortası olmuştur.

Tablo 2. 31: Sigorta Bedellerinin Branşlara Göre Dağılımı

	Sigorta Bedeli (TL)					
Branşlar	2006 (YTL)	2009	2012	2015	2018	2019
Bitkisel Ürün	1.094.986.777	1.573.804.574	4.003.686.046	12.568.120.564	23.153.077.489	29.740.933.626
Sera	184.314.485	315.508.650	766.305.824	2.542.975.400	6.547.255.347	9.123.441.234
Büyükbaş Hayvan Hayat	168.442.569	264.314.417	1.930.406.314	2.474.850.643	9.891.882.731	12.220.719.789
Küçükbaş Hayvan Hayat		-	46.251.653	343.117.422	1.595.868.495	2.782.372.689
Su Ürünleri Hayat	18.471.999	46.341.370	182.021.107	56.917.168	154.207.796	149.768.845
Kümes Hayvanları Hayat	12.198.822	25.002.594	57.637.755	109.483.788	283.511.665	438.439.309
Arılı Kovan				282.566.485	591.737.550	710.673.000
Genel Toplam	1.478.414.652	2.224.971.605	6.986.308.699	18.378.031.469	42.217.541.073	55.166.348.492

Kaynak: TARSİM 2006-2019 Arası yayımlanan faaliyet raporları

Hem Tablo 2.31’de hem de Tablo 2.32’de dikkat edilmesi gereken faktör ise, küçükbaş hayvan hayat sigortası ve arılı kovan veya arıcılık sigortalarının diğerlerine göre daha geç sigorta sistemine dahil edildiğidir. Küçükbaş hayvan hayat sigortası 2011 yılında, arıcılık sigortası ise 2014 yılında sigorta kapsamına alınmıştır.

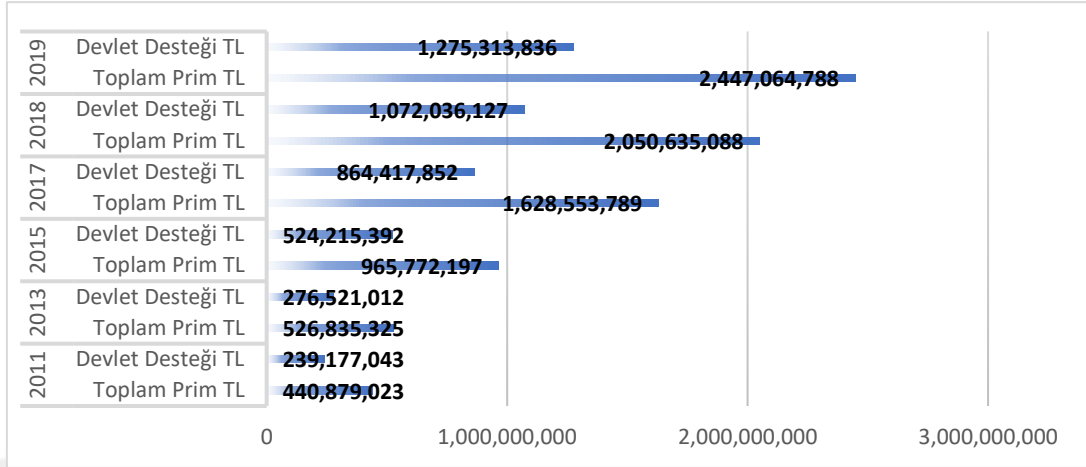
Tablo 2. 32: Prim Üretimlerinin Branşlara Göre Dağılımı

	Prim Üretimi (TL)					
Branşlar	2006 (YTL)	2009	2012	2015	2018	2019
Bitkisel Ürün	46.775.111	81.076.489	272.515.020	694.991.072	1.317.031.022	1.526.003.593
Sera	1.990.537	4.472.491	15.529.281	36.341.155	90.744.683	120.659.243
Büyükbaş Hayvan Hayat	14.197.465	32.838.346	169.891.684	200.893.425	567.141.646	675.353.971
Küçükbaş Hayvan Hayat			25.314.809	25.594.433	58.504.227	106.065.259
Su Ürünleri Hayat	798.243	1.448.539	13.631.886	2.680.112	6.974.366	6.232.549
Kümes Hayvanları Hayat	342.224	512.816	2.466.192	1.717.004	3.468.267	5.257.668
Arılı Kovan				3.554.995	6.770.876	7.492.506
Genel Toplam	64.103.580	120.348.681	499.348.870	965.772.197	2.050.635.088	2.447.064.788

Kaynak: TARSİM 2006-2019 Arası yayımlanan faaliyet raporları

Tablo 2.32’te branşlara göre incelenen prim üretimin paydaşlarını Şekil 2.19’da gösterilmektedir. Değinildiği üzere, sistemin yapısı gereği devlet, %50 prim desteği ile sigorta mensubu üreticilere destek olmaktadır. Bu sistem üretici için hem maliyet kalemlerinin birinde bir azalma yaratacak hem de halen daha sigortasız olan veya bu konuda çekingen olan üreticiler için teşvik niteliği görecektir.

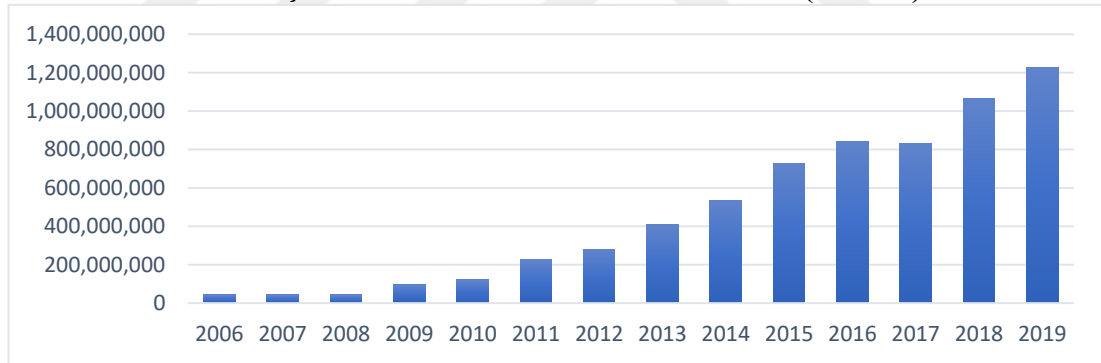
Şekil 2. 19: Prim Ödemeleri ve Devlet Desteği



Kaynak: TARSİM 2011-2019 Yılları arasından yayınlanan raporlardan derlenmiştir.

Sigortaya mensup olan üreticilere ödenen hasar tazminatlarını kapsayan Şekil 2.20 üretici için sigortanın ne kadar önemli bir faktör olduğunun bir kanıtıdır.

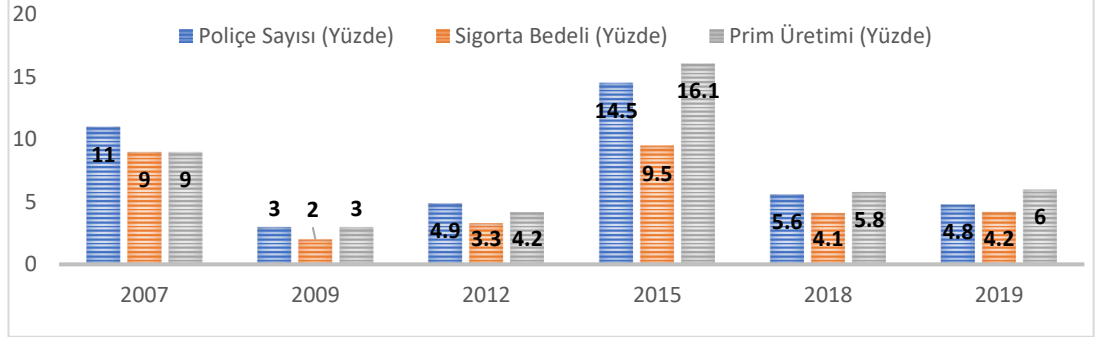
Şekil 2. 20: Ödenen Hasar Miktarları (Bin TL)



Kaynak: TARSİM 2006-2019 Yılları arasından yayınlanan raporlardan derlenmiştir.

Sigortanın olmadığı ve üreticinin zararlarla korunmasız bir şekilde karşı karşıya bırakıldığı bir tarımsal üretim yapısında, 2019 yılında ödenen 1.226.860.00 TL'lik tazminat ekonomiye tarımsal üretimde azalma, gıda enflasyonu gibi şekillerde geri dönecektir. İşte tarımsal sigortalar hem üreticinin hem de ekonominin geleceği için büyük önem arz etmektedir.

Şekil 2. 21: Fındık Bazında Yıllara Göre Poliçe Sayısı, Sigorta Bedeli ve Prim Üretimi



Kaynak: TARSİM 2006-2019 Yılları arasında yayınlanan raporlardan derlenmiştir

Araştırma konusu olan fındık için ise 2015 yılı göze çarpmaktadır. 2015 Bahar aylarında yaşanan don olayı, fındık üretimini ve fiyatlarını etkilemiştir. Bu yılda poliçe sayısı, prim üretimi ve sigorta bedeli incelenen yılların en yüksek seviyelerini görmüştür. 2019 yılına gelindiğinde ise poliçe sayısı bu yıldaki toplam poliçe sayısının sadece yüzde 4,8 olarak kaydedilmiştir. Öte yandan sigorta bedeli yüzde 4,2 iken prim üretimi ise yüzde 6 olmuştur. 2015'te yaşanan donla beraber artan yüzdeler, bundan sonra büyük düşüşler göstermiştir. Buradan risk ile ilgili göstergeler arasında doğru orantı olduğu anlaşılabılır. Tarımsal sigortalara değinilen bu bölümün ardından bir sonraki bölümde tarımda mikro krediler tartışılacaktır.

2.4.3. Tarımsal Mikro Krediler

Mikro kredi, kendisi için çalışan yoksul bireylerin, ailelerini, kendilerini bakabilmeleri için ve aynı zamanda yaptıkları iş veya işlerden gelir elde etmeleri için sağlanan kredilerdir (Locker, Nugent, ve Anderson, 2002). Bu kredilerin karakteristik özellikleri ise şu şekilde sıralanabilir (Srinivas, 1997) :

- Verilen kredinin çok küçük bir oranda olması,
- Müşterilerinin küçük girişimciler ve düşük gelirli aileler olması,
- Kullanılan kredilerden hem sosyal hem de ekonomik anlamda en yüksek faydanın sağlanması,
- Kredi edinme şartlarının uygun, erişilebilir ve uygulanacak olan alanlardaki özelliklere göre uyarlanmış olması şeklinde sıralanabilir.

Dünyanın Almanya, İrlanda, İngiltere gibi birçok ülkesinde yoksulluğu azaltmak için kullanılan (Hollis ve Sweetman, 1998) mikro kredilerin, modern anlamda ilk örneği Bangladeş'te 1983 yılında ortaya çıkan Grameen Bank örneğidir. Banka'nın kurucusu Muhammad Yunus, 1970'lerde yeni bağımsız olmuş Bangladeş'e döndüğünde aşırı yoksullukla karşı karşıya olan bir halk ile karşılaşmıştır. Görevli olduğu üniversitenin yakınlarında bir yer olan Jobra'ya giden Yunus, burada bambulardan sandalye yapan kadınların emeklerinin karşılığını alamadıklarını ve aynı zamanda yerel tefecilerle eşitsiz bir şekilde karşı karşıya kaldıklarına tanık olmuştur. 1976 yılında bu konuya çözüm üretmek için çalışmalara başlayan Yunus, uzun süren çabalar sonucu 1983 yılında yoksulların ve kırsal kesimin bankası olan Grameen Bank'ı kurmayı başarmıştır (Yunus, 2003). Bu bankayı kurmasında en büyük itici güç, bölgedeki yoksullara kredi verilmesi için görüştüğü bankaların buna hiçbir şekilde yanaşmaması olmuştur. Bunun nedeni ise kredi edinirken istenen teminat sorunudur. Yoksul kesimin bankaya gösterecek bir teminata olmadığı için var olan bankacılık sisteminden yararlanamamaktadırlar. Grameen Bank sisteminde kredi alıcısından bir teminat beklenmemektedir. Diğer bir problem ise geri ödeme sorunudur. Yunus bu problemi "sosyal teminat" adını verdiği bir sistemle çözmüştür. Burada olay, krediye başvuranların grup halinde kredi almaları ve grup içinde ahlaki çöküntüye mahal vermeden kredinin ilgili alanlarda kullanılması, geri ödenmesinden emin olmalarıdır (Yunus, 1998). Grameen Bank'ın kredi sisteminin özellikleri şu şekildedir (Snow ve Buss, 2001) :

- Sadece yoksul ve aşırı yoksullara kredi verilir. (Genellikle kadınlar)
- Gruplardaki kredi alanlarla iletişim halinde olunur.
- Bankaya belli miktarda, karşılaşılabilecek zor günler için, tasarruf miktarı yatırılmasını talep eder. (Çok düşük bir miktardır.)
- Kredi verilmesi için iyi bir kredi ödeme geçmişine sahip olunmasını talep eder.
- Geri ödemeler için grup içi üye bakısına dayanır.
- Diğer bankalardan farklı olarak ekonomik amaçlarının yanında sosyal amaçlar güder. (Kalkınma, bireylere özgüven kazandırma vb.)

İşte bu amaç ve karakteristiklerle yola başlayan Grameen Bank 2019 yılına gelindiğinde toplam 9,260,176 kişiye kredi sağlamıştır. Ayrıca kredi verilen bu kişilerin yüzde 96,78’i kadınlardan oluşmaktadır (Grameen Bank, 2019).

Tablo 2. 33: Grameen Bank 2019 Yılı Sağlanan Tarımsal Kredileri

Tarımsal Toplam Krediler		
Tarıma Verilen Kredi Sayısı	Toplam İçindeki Pay (Yüzde)	Tarımsal Toplam Kredi Miktarı (TL)
4198156	48	9.893.207.782,37
Tarımsal Mikro İşletme Kredileri		
806824	42	2.149.763.724,94

Kaynak: Grameen Bank tarafından yayınlanan 2019 yılı faaliyet raporundan derlenmiştir.

Bankanın 2019 yılı kredi faaliyetlerini gösteren Tablo 2.33’te görülmektedir ki tarımsal krediler bankanın vermiş olduğu kredi portföyünde yüzde 48 ile büyük bir orana sahiptir. Tarımsal kredi miktarına bakıldığında ise toplam krediler içindeki yüzde 44’lük pay ile yine en büyük paya sahiptir. Öte yandan bankanın mikro girişimci ve işletmecilere sağladığı krediler bakımından ise trend yine toplam kredilerle aynı görünümündedir. Bu alanda da tarım sektörü, işletmelere sağlanan kredilerin yüzde 42’sine ve miktar olarak da yüzde 34’üne denk gelmiştir. Buradan da görüldüğü üzere, tarım Grameen Bank tarafından sağlanan kredilerin merkezinde yer almaktadır. Yani, Grameen Bank’ın yoksul temelli kredilendirme amacını göz önüne alındığında tarımda yoksulların sayısının fazla olduğunu veya kadın merkezli kredilendirme bakımından ise, kadınların tarımda faaliyet gösterirken erişilebilir finansman ihtiyaçlarının olduğu anlaşılabılır. Mikro kredilere he ne kadar “lokal neo-liberalleşme” (**local neoliberalisation**) gibi anlamlar yüklense de (Aitken, 2013), Grameen Bank örneğinden yola çıkarak bu yöntemle verilen kredilerin tartışmasız bir ihtiyaç olduğu söylenebilir. Kâr amacından farklı bir amacı olmayan, kredi başvurusu için teminatlar isteyen bankacılık sektörüne, Grameen Bank gibi sosyal amaçlarda taşıyan bir alternatifin oluşturulması şüphesiz ki bu kredilerden faydalananlar için altın bir şans niteliğindedir. Devam eden bölümde, mikro kredilerin Türkiye’deki gelişimini incelenecektir.

2.4.3.1. Türkiye’de Mikro Krediler

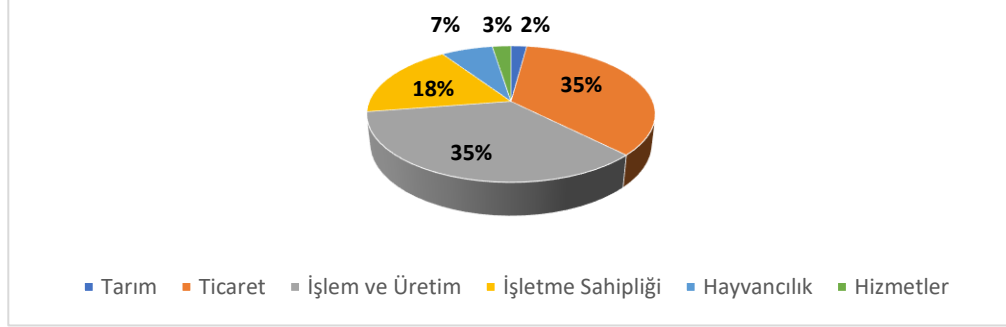
Türkiye’de mikro kredi örneklerine Osmanlı döneminde, loncaların kendi üyesi olanlara ve dışardan talep edenlere yardım için kurdukları bankaların verdiği kredilerde rastlanmaktadır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise daha önce değinilen, küçük üreticilere destek amaçlı kurulan Ziraat Bankası başta olmak üzere dönem içinde kurulan tüm bankaların faaliyetleri Türkiye’de mikro kredilere örnek olarak verilebilir.

Dünyada mikro kredinin en büyük ve meşakkatli bir süreç sonucunda başarıya ulaşan örneği Grameen Bank’ın Türkiye ayağı ise 2003 yılında Türkiye Grameen Mikro Finans Programı (TGMFP) adı altında kurulmuştur (Ashrafi, 2017, s. 45). Programın 2019 yılı itibari ile sağladığı mikro kredi türleri şu şekildedir (Türkiye Grameen Mikro Finans Programı, 2019, s. 10) :

- Temel Krediler,
- Hayvancılık kredileri,
- Sosyal Kalkınma Kredileri,
- İletişim Kredileri,
- Girişimcilik Kredileri.

Söz konusu mikro kredilerden banka, faaliyete girdiği 2003 yılından itibaren 2019 yılına kadar toplam 928,021,190 TL kredi vermiştir. Sadece 2019 yılı için bankanın verdiği mikro kredi miktarı ise 118,521,084 TL olarak meydana gelmiştir (Ibid., s.14).

Şekil 2. 22: TGMFP Mikro Kredilerinin Sektörel Dağılımı



Kaynak: TGMFP, 2019 Faaliyet Raporu s.4'ten alınmıştır.

Şekil 2.22'de incelenen mikro kredilerin sektörel dağılımında Ticaret sektörünü yüzde 35 ile en yüksek paya sahipken tarım sektörü yüzde 2 ile en düşük paya sahiptir. Buradan anlaşılan mikro kredilerin sektörel dağılımı bakımından Bangladeş merkezli Grameen Bank'ın 2019 faaliyet raporu ile Türkiye'deki uygulama arasında yüzde 44'e karşılık yüzde 2 gibi büyük farklar olduğudur. Bir nevi, Türkiye'de tarımın GSYİH içindeki payının azalması, tarımsal nüfusun, üretimin azalması gibi etmenler, mikro krediye başvuran üreticilerin aslında bu krediyi tarıma veya tarımsal faaliyetlere harcamaktan alı koyduğu sonucuna ulaşılabilir.

Öte yandan Grameen Bank'ın kadın öncelikli mikro kredi anlayışı ile uyuşacak şekilde Türkiye'de de 2019 yılında 37.182 aktif mikro kredi müşterisinden 33,682 kişisi kadınlardan oluşmaktadır (Ibid., s.15-21). Ek olarak Türkiye Grameen Bank programının 125. Şubesi olarak 2018 yılında kurulan Giresun Mehmet Nazif Günel Şubesi bu zamanda kadar 150 kadına toplam 548.567,10 TL'lik mikro kredi sağlamıştır. Sadece 2019 yılına şubenin sağladığı kredi miktarı ise 133.537,10 TL olmuştur. Görülmektedir ki, ampirik çalışmanın yapıldığı ilde de mikro kredi çalışmaları yoğun bir şekilde devam etmektedir.

Türkiye Graamen Mikro Finans Programı dışında, Türkiye'de faaliyet gösteren diğer bir mikro kredi kuruluşu da Kadın Emeği Değerlendirme Vakfı (KEDV)'dir. Kurum 2002 yılında başlattığı Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi ile kadınlara 1000 TL civarında 6-12 ay vadeli mikro kredi imkânı sağlamaktadır (Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, 2021).

Tablo 2. 34: KEDV Maya Mikro Kredi Türleri

	Dayanışma Grupları	Bireysel Kredi (MayaBen)	İhtiyaç Kredisi
	(MayaBiz)		(MayaAile)
Amaç	İş kurma veya geliştirme	İş kurma veya geliştirme	Eğitim, sağlık, fatura ödemeleri
Miktar	100-900YTL	100-2,000YTL	100-500YTL
Vade	3 – 12 ay	3 – 12 ay	2 – 6 ay
Ödeme Sıklığı	Aylık	Aylık	Aylık
Teminat	• En az 3-10 kadının birbirine kefaleti	• Kefil, makine rehini, döviz/altın...	Grup teminatı, kefil, döviz/altın
	• Kredinin son taksitinin ödendiği günde tekrar kredi	• Kredinin son taksitinin ödendiği günde tekrar kredi	

Kaynak: Münevver Soyak, **Kadın Girişimciliği ve Mikro Finans: Türkiye Örneği**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (İLKE), Sayı: 24, 2010, s.141’den alınmıştır.

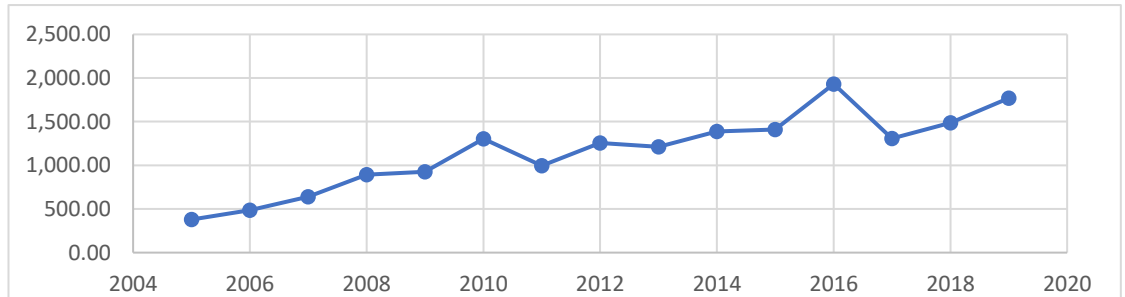
KEDV tarafından yürütülen Maya mikro kredi programı çerçevesinde sağlanan verilen mikro kredi türlerine değinilen Tablo 2.34’te, programın geniş kredi portföyüne sahip olduğu ve mikro kredilerin yapısı gereği miktarların düşük olduğu görülmektedir. Grameen Bank örneğinde olduğu üzere yine burada da mikro kredilerin kadın emeği odaklı olduğu görülmektedir. Grameen Bank düşünce yapısında, kalkınmanın, ailenin ve toplumun bel kemiği olarak görülen kadınlara verilen bu destekler her ne kadar miktar olarak yetersiz olsa da önemleri tartışılmazdır. Görünmez emekçiler olarak faaliyet gösteren kadınların da bu yollarla mikro girişimci olarak ekonomiye dahil edilmesi ekonominin geleceği için kritik bir öneme sahiptir. Türkiye’de mikro kredi çalışmalarının artırılması, genişletilmesi özellikle tarımsa faaliyet gösteren ücretsiz aile emekçisi kadınların kendi ekonomik özgürlüklerini kazanmalarını sağlayacaktır. Bu da emek piyasasındaki kadın erkek eşitsizliğinin azaltılmasında büyük bir rol oynayacaktır. Türkiye’de ve Dünyada mikro kredilere değinilen bu bölümden sonra tarım borsalarını ele alınacaktır.

2.4.4. Tarımsal Borsalar

Dünyada 18.yy'da Londra'da başlayan tarımsal emtia borsaları (Martin ve Clapp, 2015), Japonya'da pirinç odaklı vadeli tarımsal emtia borsaları (Çayır, 2019, s. 53-55), tarımsal borsaların ilk örnekleri olmuştur. Daha sonradan bu borsalar Kanada, AB ülkeleri olmak üzere dünyanın her yerinden yaygın hale gelmiştir. 2008 yılında yaşanan finansal krize kadar düşük oranlarda seyreden global borsa hacmi, kriz sonrası dönemde büyük artışlar göstermiştir. Tarımın ve tarımsal emtiaların bir “hedge” aracı olarak görülmeye başlanması borsalarda yaşanan hacim artışının en büyük nedenidir (Nijs, 2014, s. 314-324). Finansal piyasalarda ve bu piyasalardaki oyuncularda yaşanan bu algı değişimi tarımı ilgi odağı haline getirmiştir.

2005 ve 2019 yılları arasında dünyadaki piyasalarda takas edilen tarımsal “future” ve “options” işlemlerine değinilen Şekil 2.23'te 2007 yılında 640,680 olan işlem hacmi 2008 yılında 894,620'ye çıkmıştır. Bu yükseliş devam etmiş 2010 yılında 1,310,530 işlem hacmine ulaşılmıştır. Bu da 2008 sonrası tarımsal emtia piyasalarına ve borsalarda bu alandaki takas işlemlerine ilgilinin giderek arttığını göstermektedir. Tarımsal işlemlerde her yüksek hacim 2016 yılında 1,932,070 ile ulaşılırken 2019 yılına gelindiğinde ise bu rakam 1,767,720 olarak kaydedilmiştir. Görüldüğü üzere 2008 sonrası işlem hacmi trendinde dalgalanmalar olsa da genel eğilim artan yönlüdür.

Şekil 2. 23: Küresel Borsalarda İşlem Gören Tarımsal Future ve Opsiyon Sayıları (Milyon)



Kaynak: UNCDSTAT tarafından 2007-20015 arasında yayınlanan “**Overview of the World's Commodity Exchanges**” raporları ve Statista verilerinden derlenmiştir.

Dünyada tarım borsaları ve bu borsalardaki işlem hacmi hakkında bilgiler verdikten sonra gelecek bölümde Türkiye'deki tarım borsalarını ele alınacaktır.

2.4.4.1. Türkiye’de Tarım Borsaları

Türkiye’de borsalar hakkında ilk düzenlemeler “Umumi Borsalar Düzenlemesi”nin 1886 yılında çıkarılması ile başlamıştır. Bu düzenlemenin ardından ilk borsa 1891 yılında İzmir Ticaret Borsasıdır (Doğan B. B., 2010, s. 47). Bu tarihten itibaren kurulan tüm borsalar 1950 yılında 5590 sayılı kanun ile kurulan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) üst kurumuna bağlanmıştır.⁷ İzmir Ticaret Borsası ile başlayan ticaret borsası sayısı 2021 yılı itibari ile 113’e ulaşmıştır.⁸ Bu borsaların tarım açısından önemi için tarımsal üreticilerin kendilerini doğal yapısı gereği risklere ve fiyatlardaki dalgalanmalara açık olan tarımsal ürünlere karşı kendilerini korumak istemeleridir. Ticari borsalarda gerçekleşen “future” ve “forward contracting” işlemleri sayesinde çiftçi veya tüccar, birçok nedenden meydana gelecek olan fiyatlardaki dalgalanmaları önceden görerek borsada işlem yapabilir ve kendi gelirlerini koruma altına alabilirler (Paul, Heifner, ve Helmuth, 1976). Buradan da şu çıkarılabilir ki, tarım risklerle anılmaya devam ettikçe üreticilerin vadeli işlemlere ve dolayısıyla borsalara ilgisi artarak devam edecektir. Borsaların tarımsal üreticiler için görevlerini ve faydalarını genel olarak şu şekilde sıralanabilir⁹ :

- Çiftçinin ürettiği malların borsalarda gerçek değerine ulaştığı sürece, devletin tarıma sağlayacağı destekleme ödenekleri yükü azalır. Bu da devlet bütçesi üzerinde doğrudan etkiye sahiptir.
- Borsaya konu olan ürünlerin tescillenmesi aracılığı sayesinde bu ürünlerden sağlanacak gelirler üzerinden vergi kayıp ve kaçakları engellenir.
- Önceden tahmin edilebilen fiyat dalgalanmalarına karşı fiyat istikrarı oluşturur.
- Konu olan ürünlerin ihracatını yapan kurum veya şahıslara, ihracatın zamanında, istenilen kalitede yapılması bakımından avantaj sağlar

⁷ Bu kanun daha sonradan 2004 yılına kaldırılmış ve yerine 5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanuna bırakmıştır. “**TOBB, Kuruluşu/Görevi ve Organları**”, (Çevrimiçi), https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Kurulus_Gorev_Organ.php, 07.04.2021.

⁸ “**TOBB, Borsa İşlem Hacim Bilgileri**”, (Çevrimiçi), https://borsa.tobb.org.tr/islem_hacim1.php, 07.04.2021.

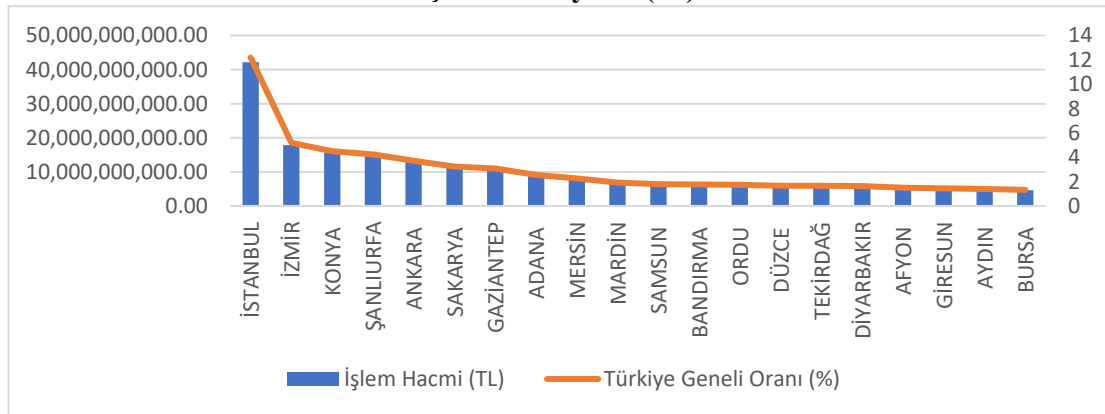
⁹ “**Giresun Ticaret Borsası, Borsalar Hakkında Genel Bilgi**”, (Çevrimiçi), <https://www.giresuntb.org.tr/BorsaHakkindaBilgi>, 07.04.2021.

- Aynı zamanda tüketiciler açısından, fahiş fiyatlarla karşı karşıya kalma, gıda sağlığı ve güvenliği gibi konularda güvence sağlar.

Ticari borsaların 2019 yılı itibari ile işlem hacimlerinde ve toplam hacim olan 345.737.891.761, 69 TL içerisindeki paylarına bakılan Şekil 2.24'te, en yüksek payın 42.138.443.084,17 TL ile İstanbul Ticaret Borsası sahiptir. Bu miktarı 2019 yılı toplam hacmin içerisinde yüzde 12,188 payla en yüksek konumdadır. 2019 yılında borsa hacmi ve toplam içindeki oran bakımından İstanbul Ticaret Borsasını, yüzde 5,17 ile İzmir ve yüzde 4,509 ile Konya Ticaret Borsaları izlemektedir. Diğer bir taraftan en düşük hacim ve paya sahip olan borsa, Bursa Ticaret Borsası olmuştur. Borsa 2019 yılında toplamın yüzde 1,323'üne denk gelen 4.574.238.450,33 TL ile 133 borsa arasından 20. Sırada yer almaktadır.

Öte yandan Giresun Ticaret Borsası ise 5.040.367. 587,52 TL'ye denk gelen yüzde 1,458'lik pay ile 18. Sırada yer almaktadır. 2019 yılında işlem hacmi ve toplam borsa hacmi içindeki paya bakıldığında Karadeniz Bölgesi içinde her yüksek hacimli borsa Samsun Ticaret Borsasıdır. Samsun Ticaret Borsası'nı Ordu ve Giresun Ticaret Borsaları izlemektedir.

Şekil 2. 24: 2019 Yılı Bazı Ticari Borsa Hacimleri (TL) ve Toplam İçindeki Payları (%)

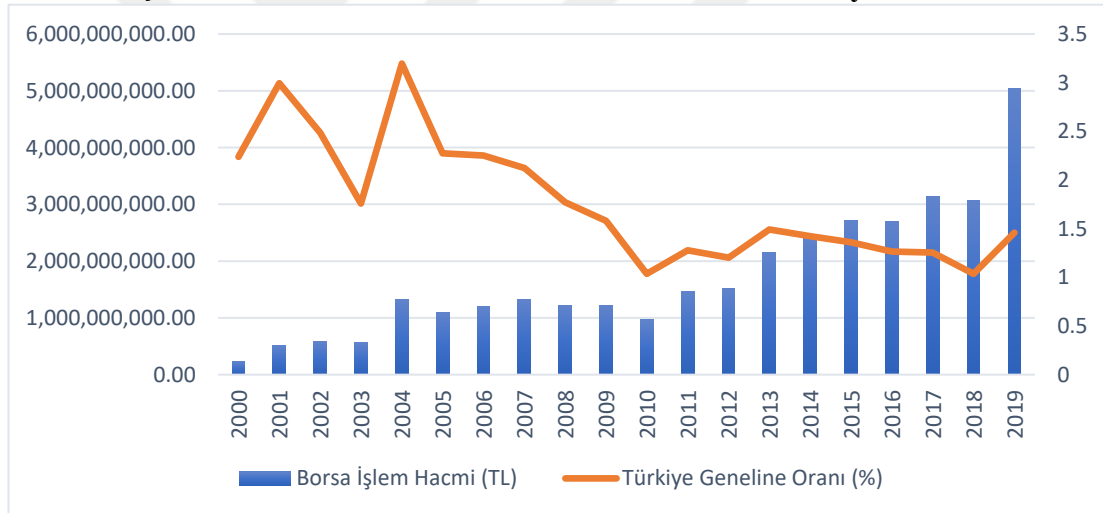


Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) verilerinden derlenmiştir.

Şekil 2.25'te ise Giresun Ticaret Borsası'nın yıllara göre işlem hacminde ve toplam içindeki payını ele alınmaktadır. Burada işlem hacmi her ne kadar dalgalı bir görüntü sergilese de genel trendin artan eğilimli olduğu görülmektedir. Dikkat çeken

bir olgu ise Giresun Ticaret Borsası'nın toplam hacim içerisindeki payının gidişatıdır. Bu oran her ne kadar 2004 yılında yüzde 3,197 ile zirve yapmış olsa da bu yıldan itibaren düşüşe geçmiştir. En düşük pay seviyesini 2010 ve 2018 yıllarında yüzde 1,036 ile gören borsa 2019 yılına gelindiğinde ise sadece yüzde 1,458 ile göreceli olarak önceki yıla göre artış gösterse de yine gayet düşük seviyelerdedir. Borsanın işlem hacmi ise en yüksek seviyesine ise, bir önceki yıla göre büyük bir tırmanışla, 2019 yılında 5.040.367.587,52 TL ile ulaşmıştır. Borsanın ticaret ve işlem hacminin artış göstermesine rağmen toplamdaki payının düşüklüğü Türkiye'deki diğer borsa hacimlerindeki artışın Giresun Ticaret Borsasında meydana gelen artıştan daha yüksek seviyede olduğunu göstermektedir.

Şekil 2. 25: Giresun Ticaret Borsası Hacmi ve Türkiye Geneli Oranı



Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) verilerinden derlenmiştir.

Tablo 2.35'te ise 2020 yılı içerisinde Giresun Ticaret Borsası içerisinde en çok işlem gören ürünleri görülmektedir. 2019 yılında en çok işlem gören ürün 10.925.457.381 TL ile fındık olurken ikinci sırada ise 6.332.476 TL ile fındık yağı yer almaktadır. En düşük işlem gören ürün sınıfı ise 127.042 TL'lik işlem ile meyve ve sebzeler sınıfı olmuştur.

Tablo 2. 35: Giresun Ticaret Borsası 2020 Yılı En Çok İşlem Gören Ürünler

	İşlem Adedi	İşlem Tutarı (TL)
Kuru Meyveler (Fındıklar)	17.718	10.925.457.381
Bitkisel Yağlar (Fındık Yağı)	242	6.332.476
Canlı Hayvanlar	96	2.625.090
Hayvansal Gıda Maddeleri	14	1.746.415
Çeşitli Gıda Maddeleri (Yaş Çay)	53	99.927.171
Meyve ve Sebzeler	3	127.042
Diğer Gıda Maddeleri	27	4.764.014

Kaynak: Giresun Ticaret Borsası (GTB), 2020 Yılı Faaliyet Raporu, s.19'dan alınmıştır.

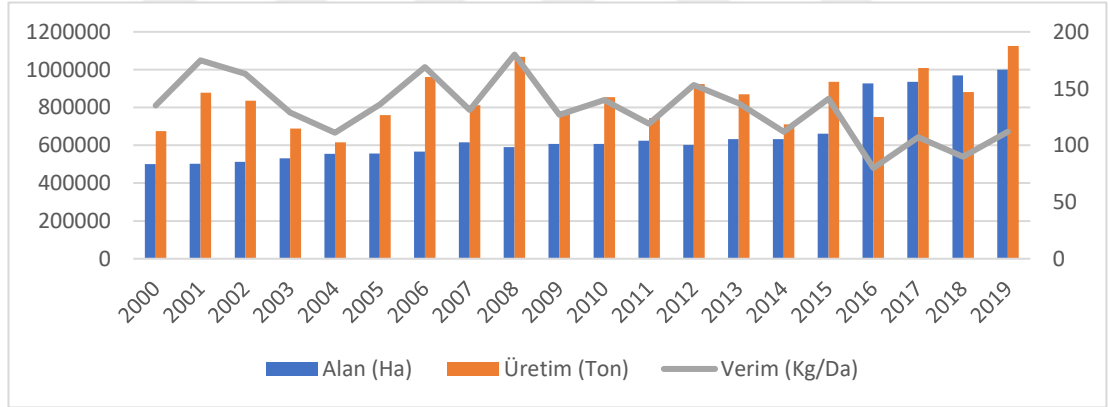
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FINDIK VERİLERİ VE ANALİZ SONUÇLARI

3.1. Fındık Verileri

Ampirik araştırmaya geçmeden önce dünyada ve Türkiye’de fındık verilerini inceleyen bu bölümde ilk olarak dünyadaki fındık üretimi, üretim alanı ve verimi ile başlanmaktadır. Şekil 3.1’de 2000-2019 yılları arası incelenen bu kalemlerde görülmektedir ki, üretimin var olan alanda tek düşük olduğu yıl 2016 yılı olmuştur. Verim ise dalgalı bir görüntü izlerken en düşük orana yine 2016 yılında 80 ile ulaşılmıştır. 2019 yılında 1.125.178 ton üretim yapılırken verim ise bu yılda 112 birim olarak kaydedilmiştir.

Şekil 3. 1: Dünyada Fındık Üretimi, Üretilen Alan ve Verim



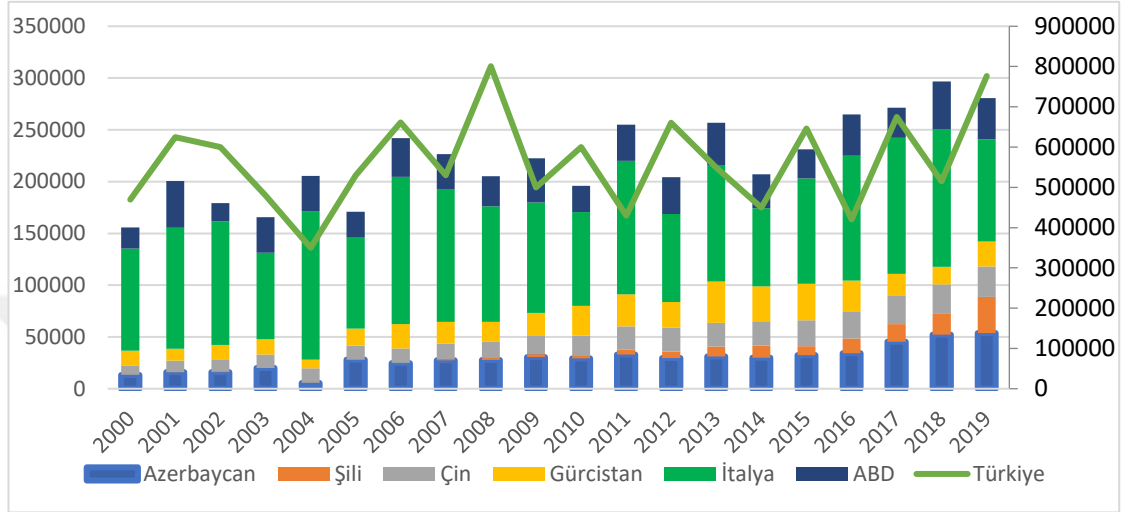
Kaynak: FAO verilerinden derlenmiştir.

Bu üretim oranlarının ülkelere göre bölüşümüne bakılan Şekil 3.2’de ise Türkiye incelenen periyod içerisinde en yüksek paya sahiptir. 2019 yılı itibari ile Türkiye 776.046 bin ton üretime sahip iken onu İtalya 98.530 bin ton ile izlemektedir.

Şekil 3.3’te ise ülkelerin üretimlerinden ziyade daha fazla önem arz eden, söz konusu üretim verimliliklerini incelenmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki Türkiye her ne kadar yıllara göre üretim bakımından diğer ülkelere göre üstün olsa da verimlilik açısından çok daha gerilerde olduğu görülmektedir. 2019 yılı incelendiğinde

Türkiye 100 verimlilik sayısı ile en düşük verimliliğe sahip ülke iken Çin 212 verimlilik sayısı ile fındık üretiminde en yüksek verime sahip olan ülke konumundadır.

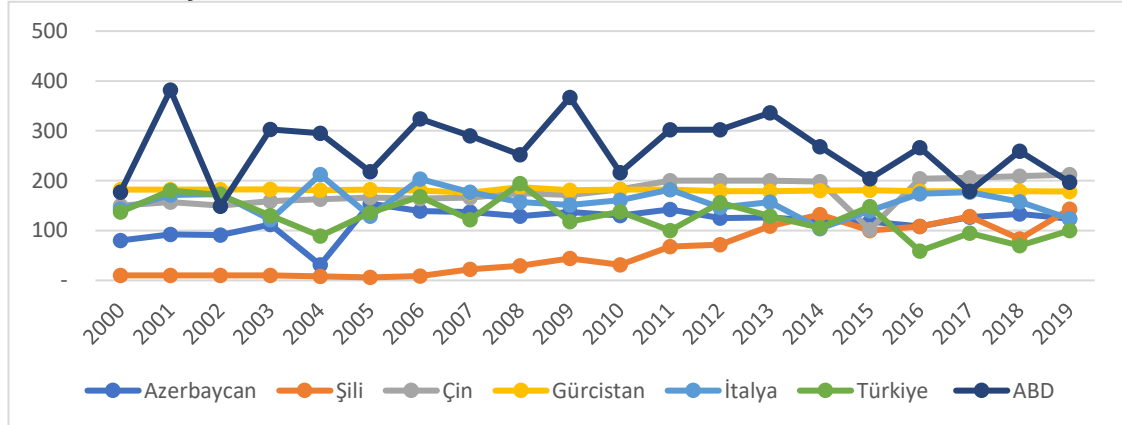
Şekil 3. 2: 2000-2019 Yılları Arasında Ülkelerin Üretimleri (Ton)



Kaynak: FAO verilerinden derlenmiştir.

Çin'in ardından bu alanda genel olarak bakıldığında en verimli ülke ABD olurken Türkiye'den sonra verimliliği en düşük olan ülke yine üretim bakımından diğer ülkelerden daha üstün olan 124 verimlilik sayısı ile İtalya olmuştur.

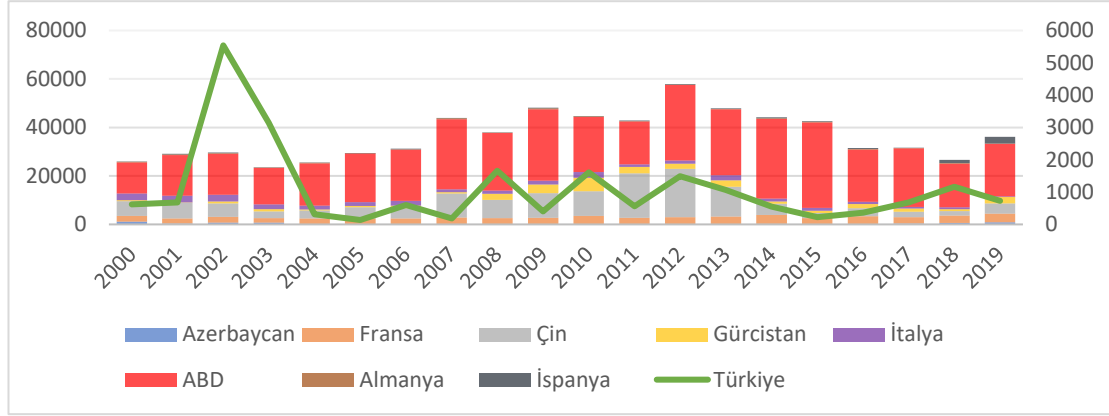
Şekil 3. 3: 2000-2019 Yılları Arasında Ülkelerin Verimlilikleri



Kaynak: FAO verilerinden derlenmiştir.

Verimliliklerden sonra ülkelerin kabuklu ve iç fındık ihracatlarını içeren Şekil 3.4 ve 3.5'te kabuklu fındık ihracatında yıllara göre ABD üstünlüğü gözlemlenmektedir. 2019 yılında 21.651 tonluk ihracata ABD sahipken, Türkiye ise 733 tonluk ihracata sahiptir.

Şekil 3. 4: 2000-2019 Yılları Ülkelerin Kabuklu Fındık İhracatı (Ton)

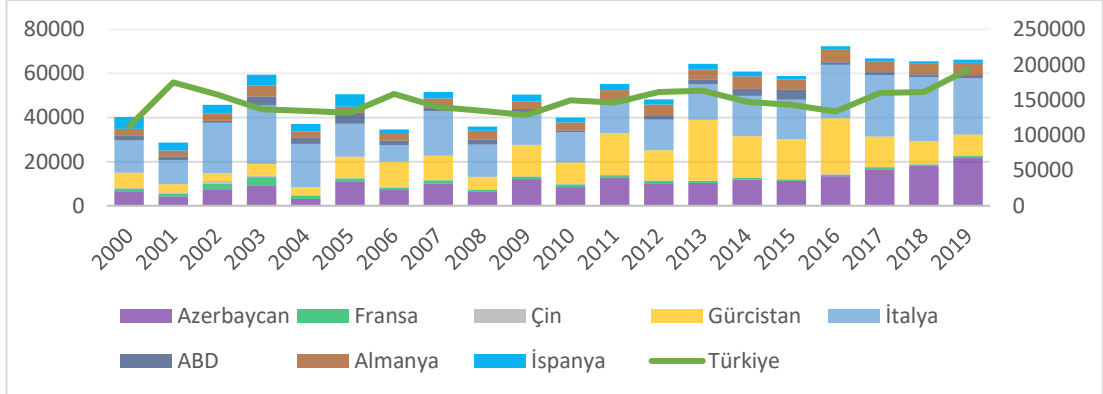


Kaynak: FAO verilerinden derlenmiştir.

İç fındık ihracatına değinilen Şekil 3.5'te ise Türkiye'nin bu alandaki üstünlüğünü görülmektedir. İncelenen yıllara göre en yüksek orana sahip olan ülke Türkiye iken onu İtalya, Gürcistan ve Azerbaycan izlemektedir. 2019 yılını incelendiğinde ise Türkiye 193.007 bin ton iç fındık ihracatına sahipken, İtalya 25.563 bin ton, Azerbaycan ise 22.023 bin tonluk ihracat miktarına sahiptir. Söz konusu yılda en düşük pay 182 ton ile Fransa'ya aittir.

Şekil 3.6'da dünya fındık ihracat değeri ve bu değeri içerisinde Türkiye'nin payına bakıldığında ise görülmektedir ki Türkiye'nin payı dünya ihracat değeri ile doğru orantılı bir görüntü sergilemektedir. Yıllara göre artış ve azalışlar aynı şekilde Türkiye'nin payını da etkilemiştir. 2019 yılına gelindiğinde ise toplam 2.012.953 bin dolarlık toplam fındık ihracatı payından 1.247.708'lik kısım Türkiye'ye aittir. Bu oran yüzde 61,98'e tekabül etmektedir.

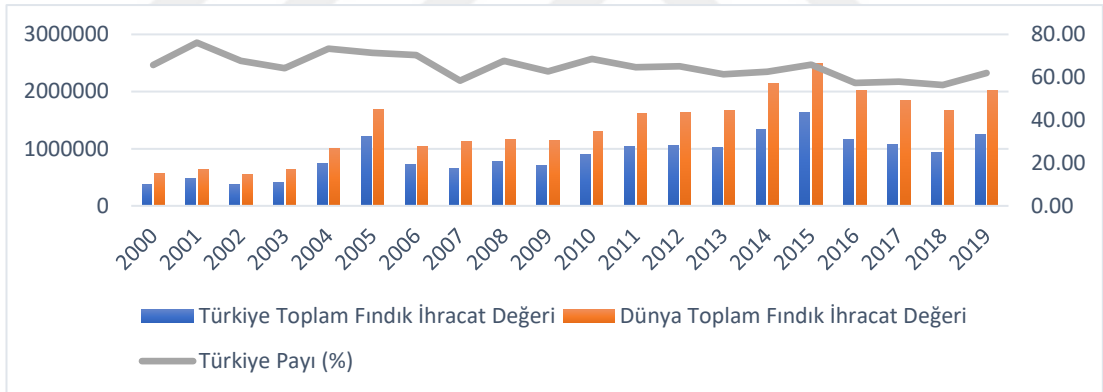
Şekil 3. 5: 2000-2019 Yılları Arası Ülkelerin İç Fındık İhracatı (Ton)



Kaynak: FAO verilerinden derlenmiştir.

Öyle ki genel olarak, Türkiye'nin yüzde oranı takip edilen yıllarda hiçbir zaman yüzde 50'nin altına düşmemiştir. En düşük pay 2018 yılında yüzde 56,98 iken en yüksek oran ise 2001 yılında yüzde 76,16 olarak kaydedilmiştir.

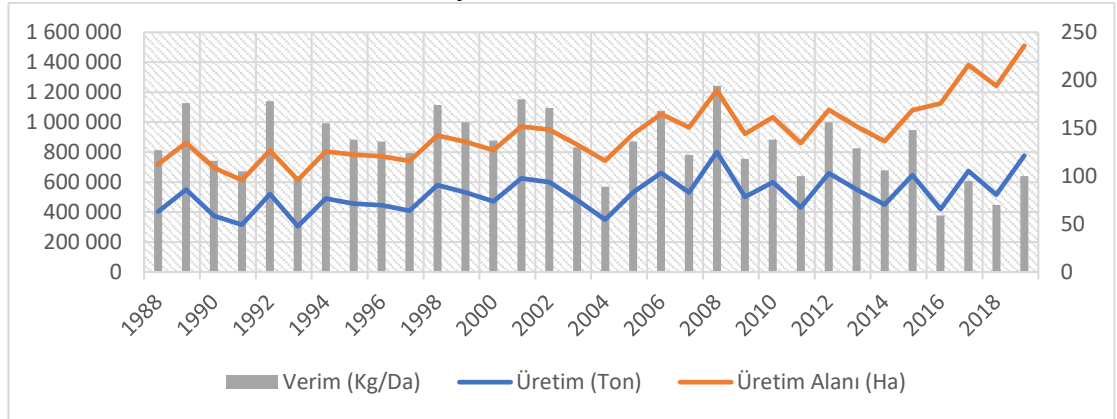
Şekil 3. 6: Dünya İhracatı ve Türkiye'nin Payı (Bin \$ ve %)



Kaynak: FAO verilerinden derlenmiştir.

Şekil 3.7'de ise Türkiye'nin toplam fındık üretim miktarı, üretim alanı ve verimini ele alınmaktadır. Türkiye'de fındık üretimi ve üretim alanı genellikle dalgalı bir görünüme sahip olsa da genel olarak artış trendi olduğu gözlemlenmektedir. 2019 yılı itibarı ile 734.409 hektar alanda ve bu alanda 776.046 ton üretim yapılmıştır. Bu üretimin verimini incelendiğinde ise 2015 yılından sonra bu alanda büyük düşüş yaşanmıştır. 2019 yılında bu oran 100 verim katsayısı olarak kaydedilmiştir. İncelenen yıllarda en düşük verim 2016 yılında 59 iken en yüksek oran ise 2008 yılında 194 olarak kayda geçmiştir.

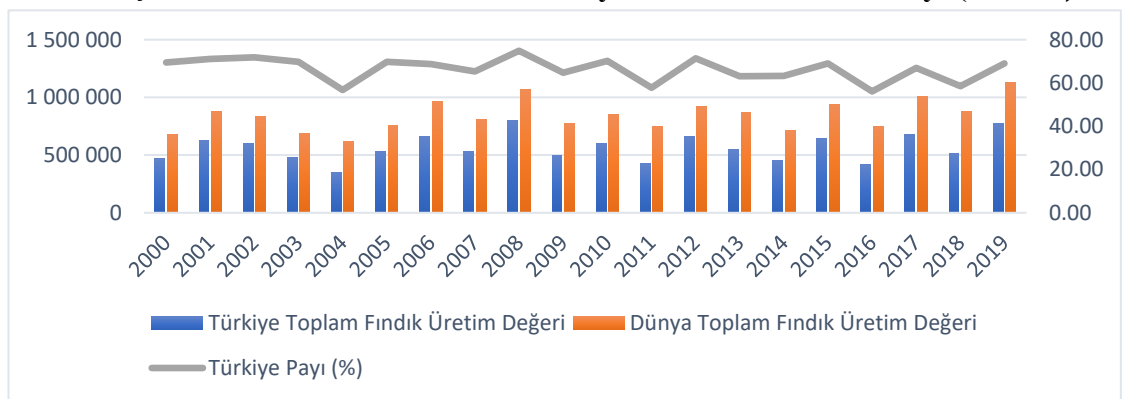
Şekil 3. 7: Türkiye’de Fındık Üretimi, Alanı ve Verimi



Kaynak: FAO verilerinden derlenmiştir.

Şekil 3.8’de dünya üretimi içerisinde Türkiye’nin payını incelenmektedir. Burada ihracat payında olduğu gibi görülmektedir ki, Türkiye’nin üretim payı incelenen yıllar içerisinde hiçbir zaman yüzde 50’nin altına düşmemiştir. Ayrıca dünya üretimi artarken, Türkiye üretimi de artış göstermiştir. Hem ihracat hem de üretim verilerinde gözlenen bu trendden çıkarılabilecek sonuç ise Türkiye’nin dünya fındık ihracatına ve üretimine, en yüksek paya sahip olan ülke olması dolayısıyla, yön verdiği söylenebilir. 2019 yılı itibari ile 776,046 bin ton ile toplam fındık üretiminin yüzde 68,97’sine sahip olduğu gözlemlenmektedir.

Şekil 3. 8: 2000-2019 Yılları Türkiye Fındık Üretimi ve Payı (%-Ton)

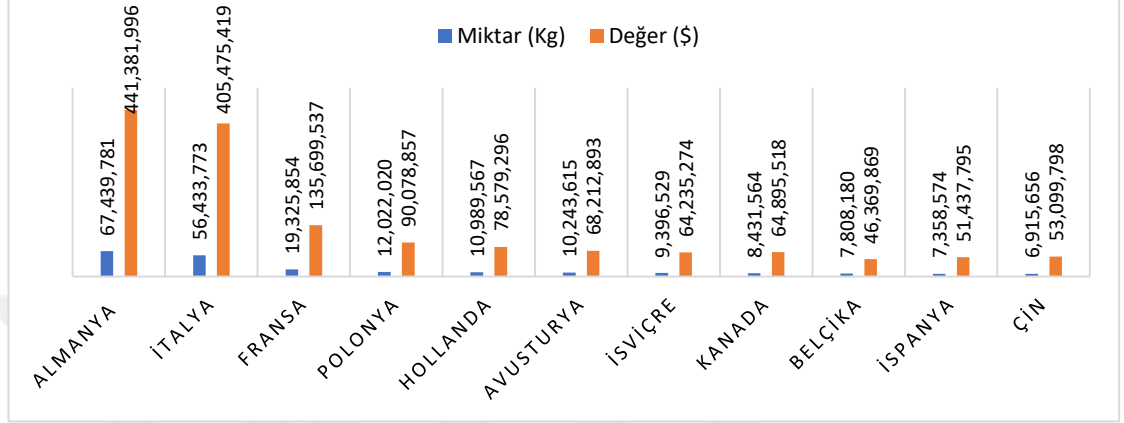


Kaynak: FAO verilerinden derlenmiştir.

Üretilip, ihraç edilen fındıkların varış noktası olan ülkelere bakılan Şekil 3.9’de ise en yüksek ihracat payının hem miktar hem de değere olarak 67.439 bin ton ile ve 441.381.996 dolar ile Almanya’ya yapıldığı görülmektedir. Almanya’yı İtalya

izlemektedir. Miktar olarak en düşük ihracat 6.915.656 ton ile Çin'e yapılırken, değer olarak ise 46.369.869 dolar ile Belçika'ya yapılmıştır.

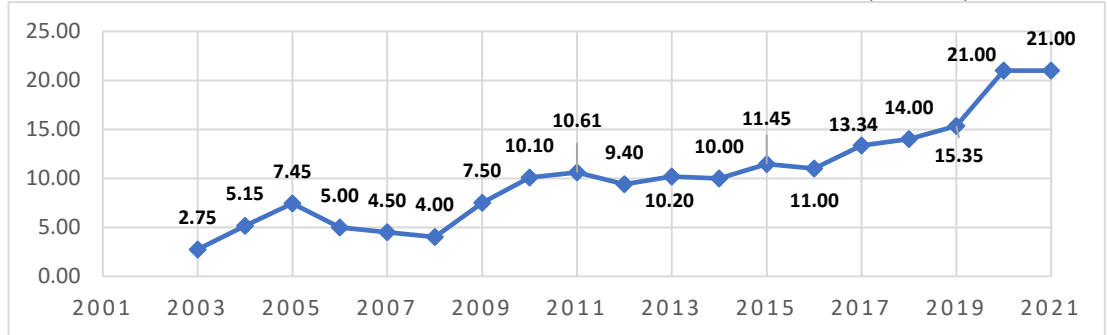
Şekil 3. 9: 2020 Yılı Ülkelere Göre Türkiye Fındık İhrac Hacı (Kg-Ş)



Kaynak: Karadeniz İhrac Birlikleri, Fındık İstatistikleri veri setinden derlenmiştir.

Tablo 3.1'de Türkiye'de yıllara göre fındığa verilen destekleri göstermektedir. 5 Nisan kararlarının ardından ekonomik istikrar amaçlı tarımsal desteklere son verilmiş, Fiskobirlik 2006 yılına kadar devlet desteği olmadan kredilerle üreticilerden, alım desteği kapsamında, ürün satın almıştır. 2009 yılında meydana gelen Yeni Fındık Stratejisi kapsamında ruhsatlı fındık üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği, ruhsatsız üreticilere ise Alternatif Ürün desteği verilmesi kararlaştırılmıştır. Fiskobirlik tarafından sağlanan alım desteklerinin olduğu 2009 yılına bakıldığında Tablo 3.1.'de görülmektedir ki söz konusu destekler 5 ve 7.5 TL/Da arasındadır.

Tablo 3. 1: Yıllar Göre Devlet Fındık Destekleri (TL/Da)

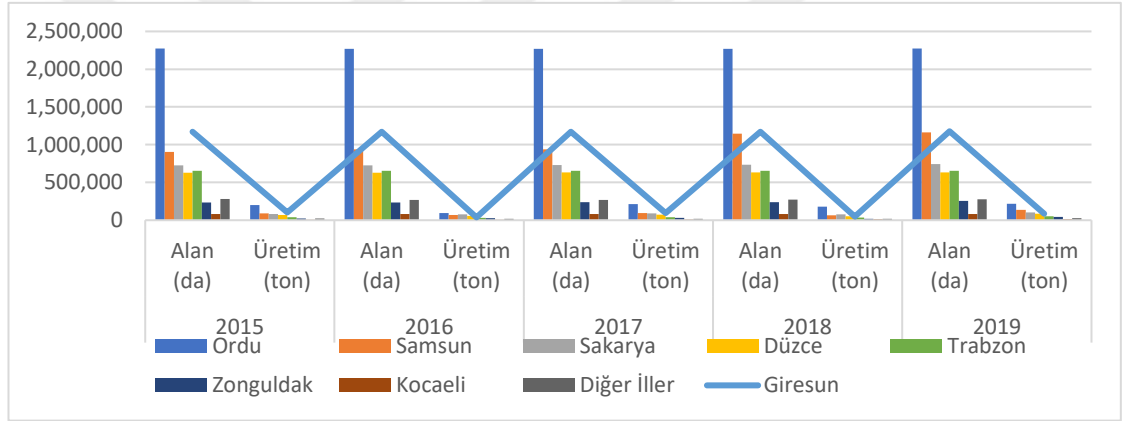


Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Fiskobirlik ve TMO verilerinden derlenmiştir.

2009 yılından sonra Alan Bazlı ve Alternatif Ürün desteklerine geçilmesi sonucu her ne kadar sağlanan desteklerde bir artış gözüktü de 2009-2016 yılları arası en yüksek destek değeri 2015 yılında 11,45 TL/Da ile gerçekleşmiştir. 2016 yılından sonra fındığa sağlanan desteklerde artışlar olmuş, 2020 ve 2021 yıllarına gelindiğinde ise 17 TL/Da gübre desteği ve 4 TL/Da olmak üzere 21 TL olarak belirlenmiştir.

Türkiye’de illere göre üretim ve üretim alanlarına bakılan Şekil 3.10’te ise Ordu ilinin üstünlüğünü görülmektedir. Ordu ilini sırasıyla Giresun ve Samsun illeri izlemektedir.

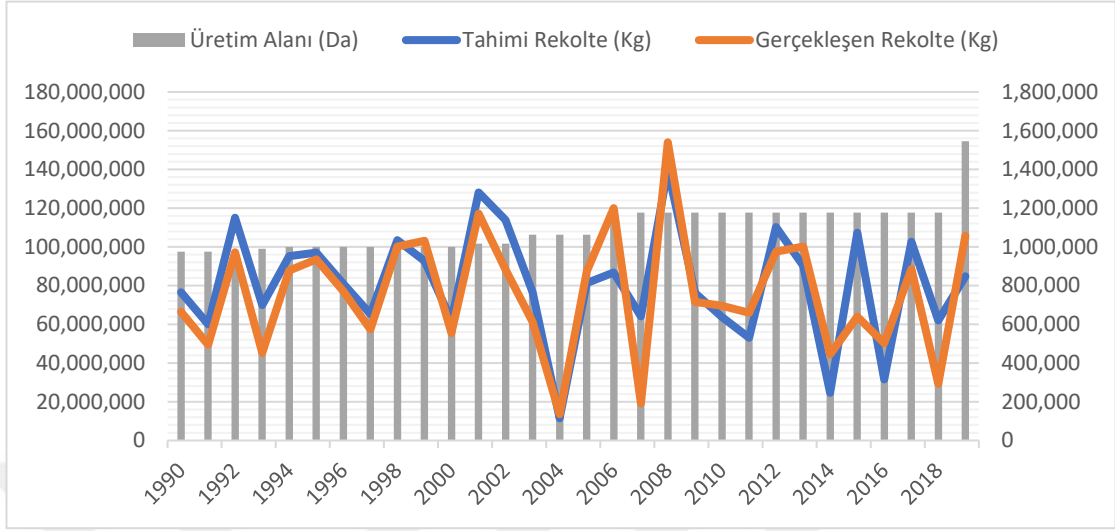
Şekil 3. 10: İllere Göre Fındık Üretim Alanı ve Üretimi



Kaynak: TÜİK tarım veri setinden derlenmiştir.

2019 yılı itibari ile bakıldığında incelenen illerde Ordu ili 2.273.114 dekarlık alana sahipken üretimde de lider konumda olup 217.226 tonluk fındık üretmiştir. Giresun ili ise incelenen yıllarda Ordu ilinden sonra en yüksek üretim alanına sahipken üretim bakımından 84.776 ton ile Ordu, Samsun, Sakarya ve Düzce’nin gerisinde kalmaktadır.

Şekil 3. 11: 1990-2019 Yılları Arası Giresun İli Üretim Alanı ve Rekolte

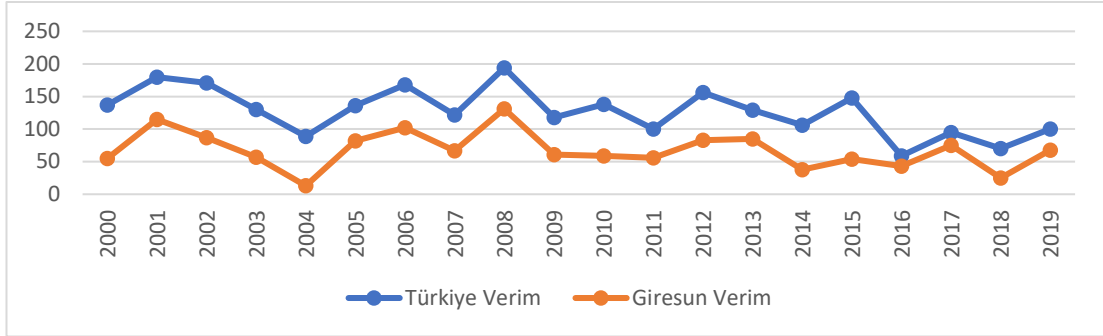


Kaynak: TÜİK tarım veri setinden derlenmiştir.

Giresun ilindeki üretim alanını ve rekolte oranlarını gösteren Şekil 3.11’de üretim alanının 2018 yılına kadar neredeyse sabit bir oranda seyrettiğini gözlemlenmektedir. 2019 yılına gelindiğinde ise bir önceki yıla göre büyük bir sıçrama ile üretim oranı 1.545.076 dekara ulaşmıştır. Rekolte miktarları ise yıllara göre dalgalı bir görünüm izlerken, 2019 yılına bakıldığında gerçekleşen oran, planlanan orandan daha fazla olmuştur. Bu yılda tahmini rekolte 84.766.000 kg iken gerçekleşen oran ise 105.856.247 kg olmuştur. Bir önceki yıla bakıldığında gerçekleşene rekoltanın tahmini oranın altında kaldığı göz önüne alındığında 2019 yılında fındık üretimi alanında büyük bir sıçrama yaşanmıştır.

Giresun fındık üretiminin verimliliğine bakılan Şekil 3.12’de ise Türkiye’nin diğer ülkelere göre verim karşılaştırmasında olan düşük verim sorunu, Giresun ilini içinde geçerlidir. İlin fındık üretim verimi Türkiye’nin veriminin incelenen yıllarda altında seyretmektedir. 2019 yılı itibari ile verim 68 olurken, il en yüksek verim sayısına 2008 yılında 131 ile ulaşmıştır. En düşük oran ise 2004 yılında 13 ile kaydedilmiştir.

Şekil 3. 12: 2000-2019 Yılları Arası Giresun İli Fındık Üretim Verimi

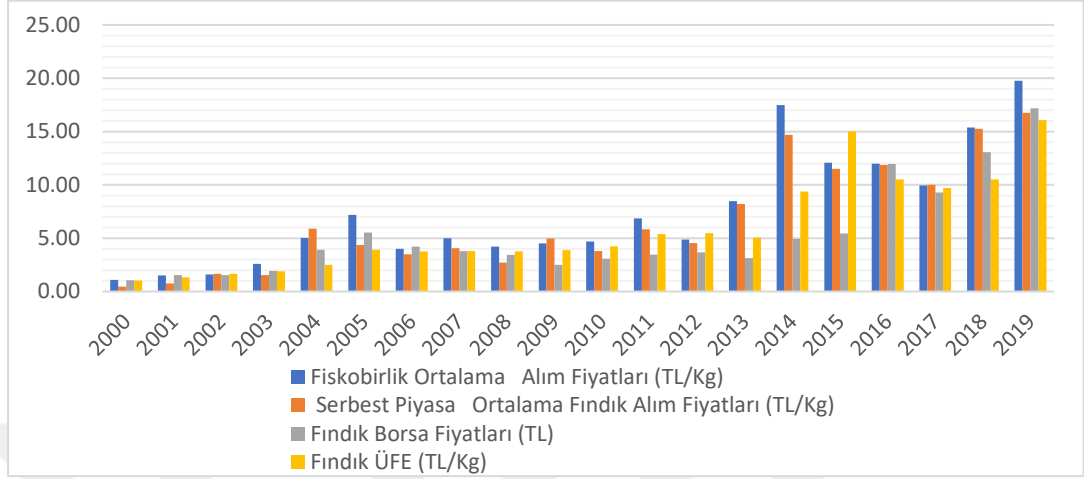


Kaynak: TÜİK tarım veri setinden derlenmiştir.

Şekil 3.13'te ise 2009-2020 yılları arası fındık bazında Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE), Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ve borsalarda oluşan fiyatları incelenmektedir. TÜFE'de gözlenen trend, yıllara göre sürekli bir artış olduğudur. Son yıllarda fındık TÜFE'nin en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. 2019 yılında TÜFE 84,18 TL olarak kayda geçmiştir. ÜFE'ye bakıldığında ise TÜFE'de olduğu üzere artış eğilimi söz konusudur. 2019 yılında bu oran 21,17 TL olarak kaydedilmiştir. Borsada oluşan fiyatların ise ÜFE'den 2018 yılına kadar düşük olduğu anlaşılmaktadır. 2019 yılında borsalarda oluşan fiyat 23,18 TL olarak oluşmuştur. Aynı zamanda 2015 yılı hariç Fiskobirlik, borsada oluşan fiyatlar ve serbest piyasa fiyatlarının ÜFE'nin üzerinde seyrettiği gözlemlenmektedir.

Şekil 3.14'te ise fındık üretici fiyatları ve birim ihraç arasındaki fark görülmektedir. ÜFE ve birim ihraç fiyatları arasındaki ilişkide kapsanan zaman aralığında ihraç fiyatları daha yüksek olarak görülmektedir. Öte yandan 2013 yılında yaşanan kırılma ile bu iki veri arasındaki göreceli olarak istikrarlı ilişki kopmuş ve ihraç fiyatları ile ÜFE arasındaki fark giderek açılmıştır.

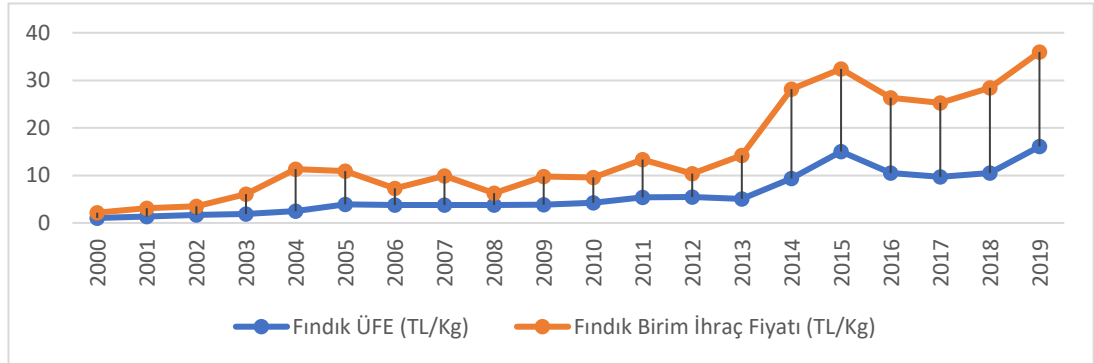
Şekil 3. 13: 2000-2019 Yılları Arası Fındık ÜFE, Alım Fiyatları ve Borsa Fiyatları Karşılaştırması



Kaynak: TÜİK, Fiskobirlik ve Ordu-Giresun Ticaret Borsaları veri setlerinden derlenmiştir.

2019 yılında en yüksek seviyeye gelen bu fark söz konusu yılda birim ihrac fiyatı 35,94 olarak kaydedilirken fındık ÜFE ise 16,07 TL olarak kaydedilmiştir. Finansal krizin yaşandığı 2008 yılı ise bu iki gösterge arasındaki farkın en düşük kaydedildiği dönemlerden biri olarak görülmektedir.

Şekil 3. 14: 2000-2019 Yılları Arası Fındık ÜFE ve Birim İhrac Fiyatı



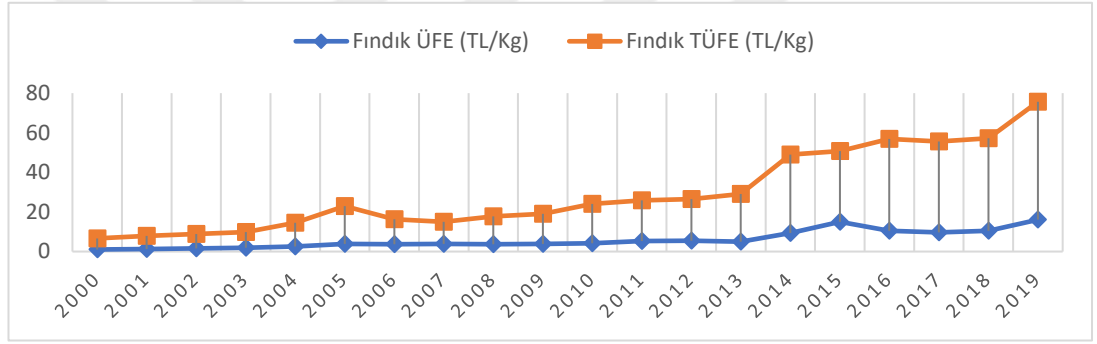
Kaynak: TÜİK, Statista, Türkiye Gıda ve İçecek Sanayii Dernekleri Federasyonu verilerinden derlenmiştir.

Şekil 3.15'te ise 2000 ve 2019 yılları arası fındık ÜFE ve TÜFE verileri değerlendirilmektedir. Burada da TÜFE'nin ÜFE'den çok yüksek bir değerde olduğu ve 2019 yılında 75,63 TL ile en kapsanan yıllarda en yüksek seviyesine ulaştığı görülmektedir. Bu yılda ÜFE ise 16,07 olarak kayda geçmiştir. ÜFE oranı yıllara göre istikrarlı bir görüntü izlerken, TÜFE'nin artan oranlı olduğu görülmektedir. Daha önce

bahsedilen grafiklerde de görüldüğü üzere 2013 yılı kırılma yılı olarak kaydedilmiştir. Bu yıldan sonra TÜFE artarak devam etmiş ÜFE ile arasındaki fark giderek açılmıştır.

Şekil 3.14 ve 3.15'ten görüldüğü üzere fındık ÜFE ve birim ihraç fiyatı arasındaki fark, fiyatların üreticilerin aleyhine gerçekleştiğini göstermektedir. Fındık üreticisinin eline geçen miktarın ÜFE'den düşük oranlarda olması, üreticilerin gelir düzeyini ve kazançlarını olumsuz etkilemektedir. Bu olgu aynı zamanda endüstriyel fındık şirketlerinin ihracattan el ettiği gelir ile üreticilerin eline geçen fiyatlar arasındaki farkı işaret etmektedir.

Şekil 3. 15: 2000-2019 Yılları Arası Fındık ÜFE ve TÜFE



Kaynak: TÜİK, Statista, Türkiye Gıda ve İçecek Sanayii Dernekleri Federasyonu verilerinden derlenmiştir.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın temel amacını, tarımsal finansallaşma olgusunun Giresun ili özelinde fındık üreticilerinin krediye ulaşım düzeyleri temel alınarak analizini oluşturmaktadır.

Hanehalkı düzeyinde kredi kullanımını etkileyen faktörleri inceleyen çalışmalar konuyu farklı alanlardan irdelemiştir. Nouman vd. (2013) kredi kullanımının sosyo-ekonomik faktörlerden etkilenme düzeyini ölçtükleri çalışmada, medeni durum, yaş, eğitim durumu, arsa yapısı ve boyutunun kredi kullanımı üzerinde yüksek düzeyde etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Sosyo-ekonomik faktörlerin kredi kullanımı üzerindeki etkisi inceleyen Malaïarasan ve Ramasamy (2018), toprak sahibinin yaşı ile kredi kullanımı arasında doğrusal ve eş zamanlı bir ilişki tespit

etmiştir. Hannanu, Abdallah ve Zakaria (2015) ise kredi kullanımında cinsiyet, yaş ve teşkilatlanmamış kredi kaynaklarının etkisini test ettikleri çalışmada, kadın üreticilerin krediye ulaşmasının çok daha kolay olduğunu, tüm üreticiler arasında yaş arttıkça kredi kullanımı arttığını ve teşkilatlanmamış kredi kaynaklarının varlığı veya ulaşılır olmasının kredi kullanımı üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Kathova (2005) ise üreticilerin, tarımdan elde ettiği gelirin büyüklüğü ve sigorta yaptırmış olmaları ile kredi kullanımları arasında olumlu ve doğrusal bir ilişki bulmuştur. Kredi kullanımı etkileyen faktörlere üreticinin amaçları ile ilişki kurarak bakan Wise ve Brannen (1983), üreticilerin kısa,orta ve uzun vadeli amaçlarının kredi kullanma isteğini değiştireceğini tespit etmişlerdir. Kısa dönem amaçlarla ilişkilendirilen yıllık verim artışı amacı ile alınan krediler , orta dönemli tarımsal alanı arttırma, kontrol etme kredileri, uzun dönemli amaçlar ile ilinti olan aile yaşam standartlarını arttırma amaçlı kredilerden kredi kullanımı ilk sıradan etkileyen amacı kısa dönemli amaçlar olduğunu tespit etmişlerdir. Orta süreli krediler son sırada iken , uzun dönemli amaçlar tarafından etkilenen krediler ikinci sırada yer almaktadır.

Türkiye özelinde ise, Mersin ilinde çiftçilerin kredi kullanımlarını inceleyen Hayran ve Gül (2018), çiftçilerin, aile büyüklüğü, tarımsal sigorta yaptırmaları ve kredi kullanımı arasında pozitif bir ilişki varken, yaş ve eğitim durumu ile kredi kullanımı arasında negatif bir ilişki tespit etmişlerdir. Tosun ve Güneş (2017) ise çalışmalarında, tarımsal girdi sağlamak, üretimi devam ettirme isteği ve tarım dışı tüketim taleplerinin kredi kullanımını doğrusal olarak etkilediğini tespit etmişlerdir. Terin, Güler ve Aksoy (2014), tarımsal üretim değerinin kredi kullanımı üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada, iki etmen arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Onlara göre artan üretim değeri sonucu kullanılan kredi miktarı ve kredi başvuru miktarı da artmaktadır. Berk ve Uçak (2010) çalışamlarında tarımsal üreticilerinin kredi almalarına engel olan faktörleri incelemişlerdir. Bu çalışmada, üreticilerin kredi kullanımında karşılaşılan problemler olarak, mevcut borç durumu, ipotek durumu, küçük çiftçi olma gibi etmenleri tespit etmişlerdir. Tarımsal işletmelerin kredi kullanımları üzerine çalışma yapan Türker ve Akdemir (2017), sonuç olarak düşük tasarruf oranlarının üreticileri kredi kullanımına ittiğini tespit etmişlerdir. Diğer taraftan Mersin ilinde tarımsal üreticilerin kredi kullanımı üzerine

Çalışma yapan Rad ve Aydoğdu (2019), tarımsal üreticilerin kredi kullanımlarının faiz oranları, geri ödeme sıkıntısı, kredi işlem maliyetlerinden etkilendiğini ortaya çıkarmışlardır. Semerci (2021) ise tarım işletmelerinin kredi kullanımlarını araştıran çalışma sonucu, üretim artışı sonucunda üreten başı kredi miktarının da arttığını ortaya koymuştur.

Bu amaçla, Giresun ili üzerinde fındık üreticileri hakkında veri derlemek amacı ile anket yöntemi kullanılmaktadır. Bankacılık sektörünün yapısı gereği bilgiye ulaşmanın zorluğu nedeniyle anket yöntemi tercih edilmiştir. Aynı zamanda, makro ölçekte, bölgesel Tarım ve Kredi Ofisi, Tarım Mahsulleri Ofisi, DOKAP ve Bankalar Birliği tarafından açıklanan veriler temel başvuru kaynakları arasında yer alacaktır.

3.3. Araştırmanın Verileri ve Örneklemi

Anket alışması 21.04.2021-16.08.2021 tarihleri arasında Giresun ilindeki fındık üreticileri arasından belirlenen 220 katılımcı ile yüz yüze yapılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda 198 katılımcı analizlere dahil edilmiştir. Anket verileri SPSS Statistics 26 programı ile analiz edilmiştir.

İlk bölümde katılımcıların sosyo-demografik özellikleri hakkında bilgilere erişmek için yaş, eğitim durumu ve bulunduğu il, ile veya köy hakkında sorular sorulmaktadır.

Anketin ikinci bölümlerinde katılımcı fındık üreticilerinin gelirlerini tespit etmek amaçlı hazırlanmış dört (4) adet tablo bulunmaktadır. Bu tabloların içerikleri ise üreticilerin fındık gelirleri, elde ettiği devlet destekleri, tarım ve tarım dışı işlerde çalışma durumlarını kapsamaktadır.

Üçüncü bölümde ise masraf tablolarını yer verilmektedir. Söz konusu masraf tabloları ise işgücü, sigorta, gübre ve tohum gibi üretimi ilgilendiren masraflardan oluşmaktadır.

Dördüncü bölümde ise ampirik araştırmanın konusu olan krediler ile ilgili tablo ve seçmeli sorulara yer verilmektedir. Tablodaki sorular çekilen kredi miktarı, banka, faiz, vade, kredi türü, geri ödenen miktar gibi sorular iken ardından gelen çoktan seçmeli sorular ise daha çok banka tercih nedenleri, finansal okur-yazarlık, kredi geri ödeyememe durumu gibi sorulardan oluşmaktadır.

3.4. Katılımcıların Sosyal ve Demografik Özellikleri

Anketin birinci bölümünde sorulan sosyo-demografik sorulara verilen cevaplar ile frekans analizi yapılarak Tablo 3.2 elde edilmiştir. Tablo 3.2’den görülmektedir ki katılımcılar en çok 89 kişiye denk gelen yüzde 44,9 ile 56 yaş üzeri bireylerden oluşmaktadır. En az katılım ise 25 yaş altı katılımcılardan olmuş ve bu oran yüzde 4 olup sadece 8 katılımcı bu grupta yer almaktadır.

Tablo 3. 2: Katılımcıların Yaş Aralığı

Yaş Aralığı	Sayı	Yüzde
25 Yaş Altı	8	4
26-35	20	10.1
36-45	32	16.2
46-55	49	24.7
56 ve üzeri	89	44.9
Toplam	198	100

Tablo 3.3’te incelenen katılımcıların mülk durumunda ise katılım gösteren üreticilerin 150’sine denk gelen yüzde 75,8’i kendi mülklerinde üretim yapmaktadır. Ortaklık yöntemi ile üretim yapanlar ise 32 kişi (%16,2) kiraladıkları toprak ile üretim yapanlar ise 16 kişiden (%8,1) oluşmaktadır. Tablo 3.4.’de ise katılımcıların eğitim durumuna yer verilmektedir. Eğitim durumu dağılımı incelendiğinde katılımcıların büyük bir kısmının Lise (%30,3) ve Üniversite (%28,3) mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 3. 3: Katılımcıların Mülk Durumu

	Sayı	Yüzde
Kira	16	8.1
Ortak	32	16.2
Mülk	150	75.8
Toplam	198	100

Okuryazar olmayan katılımcı sayısının sadece 1 (%0,5) olduğu ve onu takip eden en düşük diğer oran ise 4 katılımcı ile Lisansüstü (%2) olduğu görülmektedir.

Tablo 3. 4: Katılımcıların Eğitim Durumu

	Sayı	Yüzde
Okuryazar Değil	1	0.5
İlkokul	41	20.7
Ortaokul	36	18.2
Lise	60	30.3
Üniversite	56	28.3
Lisansüstü	4	2
Toplam	198	100

Araştırmaya katılan katılımcıların kredi kaynaklarını inceleyen Tablo 3.5'ten görüldüğü üzere, Ziraat Bankası yüzde 29,3 ile en çok edilen kredi kaynağı olmuştur.

Tablo 3. 5.: Katılımcıların Kredi Kaynakları

Bankalar	Sayı	Yüzde
Akbank	2	1.0
DenizBank	25	12.6
Finansbank	1	0.5
GarantiBank	28	14.1
HalkBank	53	26.8
ING Bankası	1	0.5
İş Bankası	11	5.6
Tarım Kredi	5	2.5
VakıfBank	13	6.6
YapıKredi	1	0.5
Ziraat Bankası	58	29.3
Toplam	198	100.0

Öte yandan Ziraat Bankası'nı yüzde 26,8 ile HalkBank, yüzde 14,1 ile GarantiBank ve yüzde 12,6 ile DenizBank izlemektedir. Buradan da görüleceği üzere özel kredi kaynakları, Giresun ilindeki fındık üreticilerinin Ziraat Bankasından sonra başvurdukları en önemli kaynak olmuştur. Bu da özel kredi kaynakların artan etkilerini gösterir niteliktedir.

Tablo 3. 6.: Kredi Sağlayamama Durumunda Başvurulan Yöntem

	Sayı	Yüzde
Aile Desteği	26	13.1
Daha Fazla Aile Emeği	30	15.2
Eş-Dost Desteği	15	7.6
Hasat Öncesi Satış	47	23.7
Tarlayı Kiraya Verme	23	11.6
Tasarruf	57	28.8
Toplam	198	100.0

Tablo 3.6’da kredi sağlayamama durumunda Giresun’da fındık üreticilerinin başvurduğu yönetimler incelenmiştir. Buna göre, kredi sağlanamaması durumunda fındık üreticilerinin yüzde 28,8’i tasarruflarına başvururken, 23,7’si ise hasat öncesi elde edilecek olan fındığı yerli tüccara satma yönetimlerine başvurmaktadır. Ek olarak, söz konusunda durumda üreticiler yüzde 15,2 oranında daha fazla aile emeği kullanma yolunu tercih ederken, yüzde 7,6 oranında ise eş-dosttan destek elde etme yoluna başvurumaktadırlar. Buradan da görüldüğü üzere Giresun ilindeki fındık üreticilerinin kullanılan kredi sağlayamama durumunda başvurdukları ilk yol var olan tasarrufları olmuştur. Tasarruf kullanımından daha sonra fındığı hasat öncesi satmak ise üreticilerin yerli tüccar ile eşitsiz bir ilişki içerisine soktuğu söylenebilir.

3.5. Ankette Elde Edilen Verilerin Çapraz Değerlendirilmesi

Bu bölümde elde edilen veriler ile Ki-Kare testi- Spearman testi ve çoklu regresyon testi sonuçlarına yer verilecektir.

3.5.1. Çapraz Analiz 1

Kullanılan kredi miktarı ile yaş ve eğitim durumu arasındaki ilişki Tablo 3.7’den görülmektedir. Spearman analizi sonuçlarına göre;

- Kullanılan Kredi miktarı ile eğitim bağımsız değişkeni arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki vardır. $r_{\text{spearman}} = -0.122$, $p=0.087$, $p>0.05$.

- Kullanılan Kredi miktarı ile yaş bağımsız değişkeni arasında pozitif fakat istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki vardır. $r_{\text{spearman}} = 0.102$, $p = 0.154$, $p > 0.05$.

Tablo 3. 7.: Spearman Çapraz Analizi

			Kredi Miktarı	Eğitim	Yaş
Spearman's rho	Kredi Miktarı	Correlation Coefficient	1	-0.122	0.102
		Sig. (2-tailed)		0.087	0.154
		N	198	198	198
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).					

3.5.2. Çapraz Analiz 2

Mülk durumu ve kredi kullanımı arasında ilişkinin bulunup bulunmadığını test etmek amacı ile Ki-Kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. Söz konusu teste sıfır hipotezi değişkenlerin birbirinden bağımsız olduğunu ortaya koyarken alternatif hipotez ise değişkenlerin birbirinden bağımsız olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3.8’de mülk durumu değişkeni ve kullanılan kredi değişkeni arasındaki ilişkiyi çözümlemek için uygulanan Ki-Kare testi sonuçları görülmektedir. Pearson Ki kare testi sonucunu bakıldığında $\chi^2 (8, N=198) = 5.772$, $p = 0.673$, $p > 0.05$ sonuçları çıkarılmaktadır. Bu durumda $p > 0.05$ olduğundan H_0 reddedilemez ve mülk durumu bağımsız değişkeni ile kullanılan kredi miktarı arasında bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılır.

Tablo 3. 8.: Mülk Durumu ve Kullanılan Kredi Çapraz Analizi

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	5.772 ^a	8	0.673
Likelihood Ratio	7.026	8	0.534
N of Valid Cases	198		
a. 7 cells (46.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .16.			

3.5.3. Tüm Değişkenler ile Çoklu Regresyon Analizi

Çoklu regresyon, bir bağımlı değişken ile birden çok bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koymak üzere yapılan bir analizdir. Modellemesi ise denklem 1.1’de görülmektedir (Can, 2020, s. 277) :

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_{ik} X_{ik} + \varepsilon_i ; i = 1, 2, \dots, n. \quad (1.1)$$

Y: Bağımlı Değişken

X_j: Bağımsız Değişkenler (j= 1, 2,...,k)

B_j: Tahmin Edilecek Parametreler (j= 1, 2,...,k)

ε: Hata terimi

Modelin bütün olarak anlamlılığı için F testi, parametrelerin tek tek anlamlılığı için t testi, bağımlı değişkenin yüzde kaçının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını bulmak için ise düzeltilmiş belirlilik katsayısı (**Adjusted R²**) kullanılır (Kalaycı, 2018, s. 259).

Tablo 3. 9.: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Tablosu

Bağımlı Değişken	Kullanılan Kredi Miktarı
Bağımsız Değişkenler	Toplan Fındık Geliri
	Fındık Üretimi Dışı Gelir
	Üretim Masrafları

Tablo 3.9.’dan görüldüğü üzere uygulanacak olan modelde bağımlı değişken olarak kullanılan kredi miktarı, bağımsız değişkenler olarak ise toplam fındık geliri, fındık üretimi dışı elde edilen gelir (bu değişken tarım dışı işlerden elde edilen gelirleri,

emekli maaşlarını ve ayrıca fındık üretimi dışında tarımsal işlerden elde edilen gelirleri kapsamaktadır.), üretim masraflarıdır.

3.5.3.1. Modelin Anlamlılığının Sınanması

Bu bölüm çoklu regresyon modelinin anlamlılık ve belirlilik katsayıları değerlendirilecektir. $F = (3, 194) = 23.225$, $p < 0,01$ olarak belirlenmiştir. Buradan hareketle modelin genel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Çoklu regresyon modelinde dahil edilen bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenlerini açıklama oranına bakıldığında düzeltilmiş belirlilik katsayısı değeri ise $R^2_{\text{Adjusted}} = 0.253$ olarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak modele dahil edilen bağımsız değişkenler (fındık gelirleri, üretim masrafları ve diğer gelirler) bağımlı değişkenin (kullanılan krediler) yüzde 25'ini açıklamaktadır.

Tablo 3. 10.: Modelin Belirlilik Katsayısı

R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
0.264	0.253	0.22456

Tablo 3. 11.: Modelin ANOVA Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	3.514	3	1.171	23.225	0
Residual	9.783	194	0.050		
Total	13.297	197			

3.5.3.2. Çoklu Doğrusal Bağımlılığın Sınanması

Çoklu doğrusallık problemi açıklayıcı değişkenlerin arasındaki ilişkinin derecesi ile ilgili bir sorundur. Bu problemin tespiti için açıklayıcı değişkenlerin korelasyon katsayılarının düşük olması veya Varyans Şişkinlik Faktörü (**VIF**,

Variance Inflation Factor) 1'e eşit ($VIF=1$) veya 1 ile 5'e eşit ($1 < VIF \leq 5$) olacak şekilde olması beklenmektedir. Öte yandan 10'dan büyük olarak elde edilen VIF değeri sonucunda modelde çoklu doğrusal bağımlılık olduğu ve modelin yeniden kurulması gerektiği tavsiye edilmektedir (Özdamar, 2015). Modele dahil edilen bağımsız değişkenler arasında korelasyonun düşük oranlarda olması beklenir. Söz konusu ilişkinin bağımsız değişkenler arasında katsayısının 0.9'dan ($r < .9$) düşük olması beklenmektedir. Aksi durumda ise modelde çoklu bağıntı problemi olduğu söylenebilir (Field, 2013, s. 497).

Tablo 3. 12.: Pearson Katsayısı ve Çoklu Bağıntının Sınanması

	Değişkenler	Kredilog	Fındıkgelirilog	Masraflog	Gelirlog
Pearson Correlation	kredilog	1	0.483	0.47	0.065
	fındıkgelirilog	0.483	1	0.718	0.077
	masraflog	0.47	0.718	1	0.133
	gelirlog	0.065	0.077	0.133	1
Sig. (1-tailed)	kredilog		0	0	0.18
	fındıkgelirilog	0		0	0.141
	masraflog	0	0		0.031
	gelirlog	0.18	0.141	0.031	

Tablo 3.13'te görüldüğü üzere modele dahil edilen bağımsız değişkenlerin korelasyon katsayıları arasında 0.9'dan ($r > .9$) büyük olan bir değişken gözlemlenmemektedir. Öte yandan Pearson korelasyon katsayılarına dayanarak bağımlı değişken olan alınan kredileri en yüksek oranda açıklayan açıklayıcı değişkenin yüzde 48 ile fındıktan elde edilen gelirlerdir. Fındık gelirlerini yüzde 47 ile üretim masrafları izlerken fındık üretimi dışı gelirler ise sadece yüzde 0,6 oranında bağımlı değişkeni açıkladığı görülmektedir. Son olarak tolerans ve VIF değerlerine bakıldığında ise, tolerans değerlerinin düşük olmadığı VIF değerlerinin ise 1 ile 5 arasında olduğu görülmektedir. Buradan da çıkarılabilir ki modelde bağımsız değişkenler arası çoklu bağıntı yoktur.

Tablo 3. 13.: VIF Değerleri

	Tolerans	VIF
findıkgelirilog	0.484	2.068
masraflog	0.478	2.093
gelirlog	0.982	1.019

3.5.3.3. Bulguların Yorumlanması

Kredi değişkeninin, modelin bağımsız değişkenleri olan üretim masrafları, üretim dışı gelirler ve fındık gelirleri ile arasındaki bağıntı Tablo 3.16'dan görülmektedir. Modelde bulunan bağımsız değişkenlerin (**predictor**) etkilerini anlamak için standart hale getirilmiş beta değerleri de (**Standardized coefficient beta**) kullanılabilir (Field, 2013, s. 503).

Tablo 3.16'dan yola çıkarak aşağıdaki yorumlamalar yapılabilir:

- Fındık geliri değişkeni, kullanılan kredi bağımlı değişkenini olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır. $\beta = .30$, $t(194) = 3.392$, $p < 0.05$, $pr^2 = 0.0561$.
- Üretim masrafları değişkeni, kullanılan kredi bağımlı değişkenini olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır. $\beta = .253$, $t(194) = 2.836$, $p < 0.05$, $pr^2 = 0.04$.
- Üretim dışı elden edilen gelir değişkeni, kullanılan kredi bağımlı değişkenini olumlu fakat anlamsız olarak yordamaktadır. $\beta = .009$, $t(194) = .142$, $p > 0.05$, $pr^2 = 0.0001$.

Tablo 3. 14.: Çoklu Regresyon Modeli Bulguları

	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	p-value	95.0% Confidence Interval for B	
	B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound
Constant	2.699	0.327		8.253	0	2.054	3.344
findıkgelirilog	0.198	0.058	0.3	3.392	0.001	0.083	0.314
masraflog	0.143	0.05	0.253	2.836	0.005	0.043	0.242
gelirlog	0.012	0.082	0.009	0.142	0.888	-0.151	0.174

Tablo 3.16'dan hareketle tahmin edilen çoklu regresyon modeli ise:

$$\text{LogKullanılan Krediler} = 2.699 + (.198 * \text{LogFındık Geliri}) + (.143 * \text{LogÜretim Masrafları}) + (0.012 * \text{LogÜretim Dışı Gelirler}), n= 197, R^2= 0.264, \bar{R}^2= 0.253, \sigma= 0.2246.$$

- Fındık gelirinde meydana gelen %1'lik artış kullanılan kredi miktarını %0.196 arttırmaktadır. Kullanılan kredi miktarının fındık gelirine esnekliği 0.196'dır.
- Üretim masraflarında meydana %1'lik artış kullanılan kredi miktarını %0.143 oranında arttırmaktadır. Kullanılan kredi miktarının üretim masraflarına esnekliği 0.196'dır
- Üretim dışı gelirin katsayısı istatistiksel olarak anlamsız olduğu için ekonomik anlamlılığı tartışılmamıştır.

Görülmektedir ki, araştırma sonuçları Giresun ilinde fındık üreticilerinin yaş durumu, eğitim, mülk durumları ve kredi kullanımları arasında istatistiksel olarak bir ilişki bulamamıştır. Bu olgu, Türkiye'de yapılan çalışmalarla uyusmaktadır. Öte yandan fındık üretiminden elde edilen gelir ve kredi kullanımı arasındaki doğrudan ilişki, Türkiye'de üretim değerinin artması ile kredi kullanımının arttığını tespit eden çalışmalarla örtüşmektedir. Ayrıca, yürütülen çalışmanın sonuçları üretim masraflarının ve diğer değişkenlere göre az oranda da olsa üretim dışı elde edilen gelirin, kredi kullanımını olumlu olarak etkilediği tespit edilmiştir. Ek olarak modele dahil edilen bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenin yüzde 25'ini açıkladığı bulunmuştur. Sonuç olarak, Giresun ilinde fındık üreticilerinin kredi kullanımı belirleyen modele dahil edilen bağımsız değişkenler dışında birçok faktör olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Tarihi ticaretin, bankacılığın başlangıcı kadar eski olan finans ve finansallaşma günümüzde ülkelerin ve insanların tercihlerini, geleceklerini ortaya attığı birçok araç ile belirlemektedir. Sadece bireylerin ve ülkelerin kaderi değil aynı zamanda sektörlerinde kaderi, finans sektörünün artık bir lokomotif sektör olarak görülmeye başlanması ile değişmeye başlamıştır. Finansın önlenemez ilerleyişi, hissedarların aşırı kar güdüsü, bireylerin ve ekonomide bulunan sektörlerin piyasaya entegre olma çabaları, finansallaşma olgusunun artarak etkisi arttırmasına neden olmuştur.

Finansallaşma çalışmanın birinci bölümünde bahsedildiği üzere birçok araştırmacı tarafından, farklı bakış açıları ile değerlendirilmiştir. Marksist bakış açısı finansallaşmayı, hissedar payı ve toplum oluşturan bireylerin kar güdülerini ışığında, ikinci dünya savaşı sonrası ortaya çıkan bir birikim süreci olarak tanımlamaktadırlar. Keynesyen yaklaşımlar, Minsky'in dengesizlik hipotezi ile finansın ve finansallaşmanın ülke ekonomileri üzerindeki olumsuz etkilerini araştırmışlardır. Neo-klasik yaklaşımlar bireycilik, rasyonellik, ekonomide sürekli denge olduğu gibi argümanları temel alarak finans tezlerini oluşturmuşlardır. Tüm görüşlerin ortak noktası ise, finansın ve finansallaşmanın neo-liberal dönüşümün devamı niteliğinde olan sürekli gelişen ve genişleyen bir birikim süreci olduğunu ortaya atmalarıdır. Gerek kronolojik yaklaşımlar gerek se teorik yaklaşımlar olsun bu olguyu destekler niteliktedir.

Finansallaşmanın yayılmacı doğasından tarım sektörü de etkilenmiştir. 18.yy'da İngiltere'de kurulan tarım borsaları ile başlayan tarımın finansın işgalci eğiliminde etkilenmesi, diğer ülkelerde de tahıl bazlı tarım borsalarının kurulması ile hızla devam etmiştir. Her ne kadar ABD, İngiltere, Avusturalya gibi ülkelerde söz konusu tarım borsaları ağır denetim altında tutulsa da 1980 yılından itibaren liberalizasyon politikaları, bahsi geçen denetlemelerin en az seviyeye indirilmesine neden olmuştur. Öte yandan IMF, DB, DTÖ gibi uluslararası kuruluşların tarım alanına yönelik politikalarının kapsamı, tarım alanına yönelik uluslararası anlaşmalara da yansımıştır. Bu anlaşmaların sonucunda tarımsal piyasaların liberalizasyonu ve

deregölasyonu amacı ile tarıma yönelik destek politikaları ile ticari kuralların kapsamında köklü değişikliklere gidilmiştir. 2008 krizi ise tarımsal alanda finansallaşma olgusuna yeni tartışmaların dahil olması anlamına gelmiştir.

İkinci bölümde belirtildiği üzere, Türkiye’de ise Osmanlı döneminde nüfusun yüzde 90’ı tarım ile uğraşmakta, tarım ürünleri ihracatın en az yüzde 40’ını kapsamaktadır. Ülke için bu kadar önemli olan tarım sektörü ve üreticiler 19.yy’da finansman sıkıntısı yaşamaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak 1843 yılında Ziraat Meclisi, 1867 yılında Memlekete Sandıkları, 1888 yılında ise Memleket Sandıkları artık Ziraat Bankası adı ile üreticiye finansal destek sağlamaya başlamıştır. Bu dönemden sonra kurulan ulusal ÇAYKUR, TMO gibi kuruluşlar, çiftçiye topraklandırma kanunları ve çok partili hayata geçiş süreci tarım üzerinde birçok uygulamaya tanıklık etmiştir. Türkiye’de tarımsal büyüme hedeflerinin sağlandığını ileri sürmek mümkün olmamaktadır. 24 Ocak kararları ile devletin tarım sektörüne yönelik müdahalelerinin kapsamında köklü değişimlere tanıklık edilmiştir. Tarımsal destekler aşırı derecede azaltılmış, tarımla ilgili birçok kurum özelleştirilmiş, üretici piyasa merkezli politikalar ile yüzleşmiştir. Bu durum sonucunda üreticilerin finansın araçlarına başvurma eğilimleri artmıştır. Çalışmada söz konusu araçlar, krediler, mikro-krediler, tarımsal borsalar ve tarımsal sigortalar başlıkları altında ele alınmıştır.

Tüm bunlardan yola çıkarak, tarımsal finansallaşmanın en önemli belirleyicilerinden olan kredilerin Giresun ilindeki fındık üreticilerindeki etkileri ve kredi kullanımlarını belirleyen faktörler üçüncü bölümde analiz edilmektedir. Fındığın Türkiye için büyük tarımsal ihraç kalemlerinden birisi olması, Karadeniz bölgesinde tartışılmaz geçim kaynağı olarak değerlendirilmesi, fındığın araştırma için seçilmesine neden olmuştur. Türkiye’de fındık üretimi verim olarak diğer ülkelere nazaran çok düşük olsa da üretim miktarı ve kalite açısından dünyada ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca, fındık üreticileri de 1980 sonrasında Türkiye’de yürürlüğe giren liberal reformlardan olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Buradan yola çıkarak çalışmada Giresun’da fındık üreticilerini kredi kullanımını etkileyen faktörlerin irdelenmesi amaçlanmıştır. Anket sonuçlarının analizi sonucunda yaş ve eğitimin kredi kullanımını Giresun’da bulunan fındık üreticileri üzerinde etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Mülk

durumunun kredi kullanımını etkilemediği ortaya çıkarılmıştır. Öte yandan kredi kullanımını bağımlı değişken olarak alan, fındık üretim gelirleri, üretim masrafları, tarımsal üretim gelirlerini ise bağımsız değişken olarak alan çoklu regresyon analizi sonucuna göre, fındık üretim geliri ve üretim masrafları kredi kullanımını en çok etkileyen faktörler iken, tarım dışı elde edilen gelirlerin payı oldukça düşük olarak tespit edilmiştir. Giresun'da bulunan fındık üreticilerinin kredi kullanımının üretim masrafları ve fındık üretiminden elde ettikleri gelirlerden yüksek oranda etkilediği sonucuna varılabilir. Verilerin sonuçları aynı zamanda bu olgular dışında başka etmenlerin de Giresun ilinde fındık üreticilerinin kredi kullanımlarını belirlediğini gündeme getirmektedir.

Sonuç olarak, üretim masraflarının yüksek oranda kredi kullanımını etkilemesi, devlet tarafından yeni, üretici merkezli tarımsal destek ve finans araçları oluşturması gibi politikaların önemli üzerinde durulabilir. Diğer yandan çalışma bulguları tarımda finansallaşma sürecinde aktif olan bankaların Giresun özelinde de benzer bir eğilimi taşıdığını ortaya koymuştur. Destekleme politikaların etkinliğinin bu koşullar altında zayıfladığı öngörülmüştür. Bunun yanında, kullanılan kredilerin vade, teminat ve faizlerinin düzenlenmesi üretici için kredilerin kolay erişim aracı olmasını sağlayan unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Üreticilerin kredi kullanımını etkileyen faktörlerin ne olduğu konusunda daha kapsamlı çalışmaların önemli olacağı gündeme gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağırbaş, N.: 2016 "Türkiye'de Son 10 Yılda Uygulanan Tarımsal Desteklemelerin Doğrudan Gelir Desteği Dönemi İle Karşılaştırılmalı Olarak Değerlendirilmesi". **Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, 41-52.
- Aglietta, M.: 2000 "Shareholder Value and Corporate Governance: Some Tricky Questions". **Economy and Society**, 29/1, 146-159. doi:10.1080/030851400360596
- Aitken, R.: 2013 "The Financialization of Micro-Credit". **Development and Change**, 44/3, 473-499. doi:10.1111/dech.12027
- Akbay, Ö. A.: 2001 "Doğrudan Gelir Desteği Uygulamaları ve Türkiye Tarımı". **Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, 16/3, 79 - 84.
- Akgüç, Ö.: 2014 **Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi** (10. b.). İstanbul: Avcıol Yayınları.
- Andrews, M.: 2006 **Microcredit and Agriculture: How to Make it Work**. Waterloo: MEDA.
- Arnsperger, C., Varoufakis, Y.: 2008 **Neoclassical Economics: Three Identifying Features**. E. Fullbrook içinde, *Pluralist Economics* (s. 13-26). New York: Palgrave Macmillan.
- Arrighi, G.: 1994 **The Long Twentieth Century : Money, Power, and the Origins of Our Times**. London: Verso.
- Arrighi, G.: 2009 "The Winding Paths". **New Left Review**, 34. (D. Harvey, Röportaj Yapan) New Left Review.

- Arslan, M.,
Boz, İ.: 2005 "Doğrudan Gelir Desteğinin Tarımsal Amaçlı Kullanımını Engelleyen Faktörler" . **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 11/2, 61 - 70.
- Aşçı, Z.,
Demiryürek, K.: 2008 "Kırsal Yoksullukla Mücadelede Yeni Adım : Mikrokredi". **Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, 12/4, 73-79.
- Ashrafi, H.: 2017 "Micro Credit as a Poverty Alleviation Tool in Turkey: A Case Study Analysis of Turkish Grameen Micro Credit Project". **Asian Business Review** , 7/1, 45-50. doi:10.18034/abr.v7i1.9
- Atacan, İ.,
Altay, E.: 2019 "Emtia Futures Piyasalarında Sürü Davranışının Analizi". **Alphanumeric Journal**, 7/1, 37-54. doi:10.17093/alphanumeric.477589
- Aydın, B.: 2007 "Tarımda Sözleşmeli üretim Modeli". **Ekonomik Yaklaşım**, 18/65, 91-105.
- Aydın, Z.: 2010 "Neo-Liberal Transformation of Turkish Agriculture". **Journal of Agrarian Change**, 10/2, 149–187.
- Aydın, Z.: 2018 **Çağdaş Tarım Sorunu**. Ankara: İmge Kitabevi.
- Aydoğdu, C.,
Rad, S. T.: 2019 "Tarımsal Finansman: Mersin İlinde Tarımsal Kredi Kullanımı". **Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi** , 5/2, 58-67.
- Aysu, A.: 2008 **Küreselleşme ve Tarım Politikaları** . İstanbul: Su yayınevi.
- Babacan, A.: 1999 **Genel Tarım Politikaların Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi**. Ankara: T.C. Devlet Planlama Teşkilatı.

- Baglioni, E.,
Gibbon, P.:
2013 "Land Grabbing, Large- and Small-scale Farming: What Can Evidence and Policy from 20th Century Africa Contribute to The Debate?", **Third World Quarterly**, 34/9, 1558-1581.
doi:10.1080/01436597.2013.843838
- Bakkal, U.,
Susam, N.:
2008 "Türkiye'de Tarım Politikalarındaki Dönüşümün Kamu Bütçesi ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri". **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 10/1, 327-257.
- Baray, A. İ.,
Ergün, T.:
1990 **1980 Sonrası Dönemde Türkiye'nin Tarımsal Yapısında Ortaya Çıkan Değişmeler**. İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı.
- Baskıcı, M.:
2003 "Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1870-1914". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 58/1, 29-53.
- Berk, A.: 2019 "A Research on Determination of Farmer's Preference and Their Problems in Credit Use". **3th International Conference on Food and Agricultural Economics** (s. 86-94). Alanya: ECONAGRO.
- Berk, A.,
Uçak, H.: 2010 "Development and Structural Changes in Turkish Agricultural Insurance Policy". **Oeconomia**, 9/1, 5-14.
- Bernstein, H.:
1977 "Notes on Capital and Peasantry". **Review of African Political Economy**, 10, 60-73.
- Bernstein, H.:
2010 **Class Dynamics of Agrarian Change**. Winnipeg: Fernwood Publishing.

- Bernstein, H.:
2015 Studies
(BICAS). "Food Regimes and Food Regime Analysis: A Selective Survey. Land grabbing, conflict and agrarian-environmental transformations: perspectives from East and Southeast Asia". Amsterdam: **BRICS Initiative for Critical Agrarian**
- Bora, B.: 2010 "Subsidised agricultural insurance in Turkey (TARSIM)".7/54 . **Trébol**.
- Boratav, K.:
1980 **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Boratav, K.:
1988 **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**. İstanbul : Gerçek Yayınevi.
- Boratav, K.:
1997 **Özelleştirme , Kaynak Transferleri ve Yozlaşma** . Ankara: TİGEM.
- Borras, S. M.,
Franco, J. C.:
2014 "From Threat to Opportunity? Problems with Codes of Conduct for Land Grabbing. Rethinking Food Systems: Structural Challenges", **New Strategies and the Law**, 13/2, 147-162. doi:10.1007/978-94-007-7778-1_7
- Borras, S. M.,
Hall, R.,
Scoones, I.,
White, B.,
Wolford, W.:
2011 "Towards a Better Understanding of Global Land Grabbing: An Editorial Introduction". **Journal of Peasant Studies**, 38/2, 209-216. doi:10.1080/03066150.2011.559005
- Boyer, R.:
2000 "Is a Finance-led Growth Regime a Viable Alternative to Fordism? A Preliminary Analysis". **Economy and Society**, 29/1, 111-145. doi:10.1080/030851400360587
- Brenner, R.:
2003 **Boom and The Bubble The US In The World Economy**. London: Verso.

- Bresser-Pereira, L. C.: 2010 "The 2008 Financial Crisis and Neoclassical Economics". **Brazilian Journal of Political Economy**, 30/1, 3-26.
- Bryan, D., Martin, R., Rafferty, M.: 2009 "Financialization and Marx: Giving Labor and Capital a Financial Makeover". **Review of Radical Political Economics**, 41/4, 458-472. doi:10.1177/0486613409341368
- Burch, D., Lawrence, G.: 2006 "Towards a Third Food Regime: Behind the Transformation". **Agriculture and Human Values**, 26/4, 267-279. doi:10.1007/s10460-009-9219-4
- Burhan, Ö., Ören, M. N.: 2014 "Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması Çerçevesinde İleri Tarım Müzakerelerindeki Gelişmeler ve Türkiye Tarımı Üzerine Etkileri". **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 20/1, 29-39.
- Can, A.: 2020 **SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi** (9. b.). Ankara: Pegem Yayınevi.
- Cannan, E.: 1923 "Adam Smith on Twentieth Century Finance". **Economica**, Haziran/8, 93-97. doi:10.2307/2548476
- Çaşkurlu, S.: 2012 "Türk Tarımının Üçüncü Gıda Rejimine Eklemlenme Süreci". **Mülkiye Dergisi**, 36/3, 61-100.
- Çayır, C.: 2019 **Elektronik Ürün Senetlerinin Tarım Fiyatlarına Etkisi : Türkiye Örneği**. İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Para , Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

- Çelik, T.: 2019 "Gıda Rejimi Teorisi ve Türkiye'nin Tarımsal Yapısında Meydana Gelen Dönüşüm". **Fiscaoeconomia**, 3/2, 128-160. doi:10.25295/fsecon.2019.02.006
- Çetin, B.: 2008 **Tarımsal Finansman** (1. b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Chahal, G.: 2016 **Agricultural Coopeariton, Finance and Business Management**. (Çevrimiçi), <https://edirc.repec.org/data/dacccsin.html>, 29 Nisan 2021
- Chand, R.: 2008 "The Global Food Crisis : Causes , Severity and Outlook". **Economic and Political Weekly**, 43/26, 115-122.
- Chavan, P., Ramakumar, R.: 2002 "Micro-Credit and Rural Poverty: An Analysis of Empirical Evidence". **Economic and Political Weekly**, 37/10, 955-965.
- Chen, S., Wilson, W. W., Larsen, R., Dahl, B.: 2015 "Investing in Agriculture as an Asset Class". **Agribusiness**, 31/3, 353-371. doi:10.1002/agr.21411
- Çiftçi, T.: 2014 "Tarım Sigortalarının Devlet Tarafından Desteklenmesi ve Tarım Sigortaları Havuzu Sistemi". **Ankara Barosu Dergisi**, 4, 523-540.
- Çiftyıldız, K., İsel, M.: 2020 "Türkiye’de Tarım Sigortalarının Gelişimi TARSİM’e Geçiş Süreci ve Sigorta Sektörü İşgücü ve İstihdamı Açısından Değerlendirilmesi". **ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 1/1, 105-118.
- Cingi, S.: 1987 "Türkiye Ekonomisinde Finansal Finansman". **Hacettepe Üniveritesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 5/1-2, 15-22.

- Clapp, J.: 2011 **Food** (1. b.). Cambridge: Polity.
- Clapp, J.: 2012 "The Financialization of Food: Who is Being Fed?", **International Society for Ecological Economics Conference**, (s. 16-19). Rio de Janeiro.
- Clapp, J.: 2014 "Financialization, Distance and Global Food Politics". **The Journal of Peasant Studies**, 41/5, 797-814. doi:10.1080/03066150.2013.875536
- Clapp, J.: 2015 "Distant Agricultural Landscapes". **Sustainability Science**, 10/2, 305-316. doi:10.1007/s11625-014-0278-0
- Cole, R.: 2012 The New Black Gold: U.S. Farmland. **The Globe and Mail**.
- Cole, S. A., Xiong, W.: 2017 "Agricultural Insurance and Economic Development". **Annual Review of Economics**, /9, 235–262. doi:10.1146/annurev-economics-080315-015225
- Coleman, W. D., Grant, W. P.: 1998 "Policy Convergence and Policy Feedback: Agricultural Finance Policies in a Globalizing Era". **European Journal of Political Research**, 34/2, 225-247. doi:10.1111/1475-6765.00406
- Conceição, P., Mendoza, R. U.: 2009 "Anatomy of the Global Food Crisis". **Third World Quarterly**, 30/6, 1159-1182. doi:10.1080/01436590903037473
- Conning, J., Udry, C.: 2007 **Rural Financial Markets in Developing Countries**. R. Evenson, & P. Pingali (Dü) içinde, Handbook of Agricultural Economics (Cilt 3, s. 2857-2908). Amsterdam: Elsevier.

- Cordonnier ,
L., Van de
Velde , F.:
2014 "The Demands of Finance and The Glass Ceiling of Profit
Without Investment". **Cambridge Journal of Economics**, 39/3,
871-885. doi:10.1093/cje/beu064
- Cotula, L.:
2012 "The International Political Economy of The Global Land Rush:
A Critical Appraisal of Trends, Scale, Geography and Drivers".
Journal of Peasant Studies, 39/3-4, 649-680.
doi:10.1080/03066150.2012.674940
- Dallery, T.:
2009 "Post-Keynesian Theories of The Firm Under Financialization".
Review of Radical Political Economics, 41/4, 492-515.
doi:10.1177/0486613409341371
- Davis, G. F.:
2009 **Managed By the Markets : How Finance Reshaped
America**. Oxford: Oxford University Press.
- Deininger, K.,
Byerlee, D.,
Lindsay, J.,
Norton, A.,
Selod, H.,
Stickler, M.:
2011 **Rising Global Interest in Farmland : Can It Yield
Sustainable and Equitable Benefits?**, Washington, D.C:
World Bank Group.
- Deinnger, K.:
2003 **Land Policies for Growth and Poverty Reduction**.
WorldBank. Washington: Oxford University Press.
- Dembinski, P.
H.: 2008 **Finance: Servant or Deceiver?: Financialization at the
Crossroads**. London: Palgrave Macmillan.
- Demirtaş, D.:
2015 **Türkiye'de Tarım İşletmelerinin Finansmanında Bankacılık
Sektörünün Değişen Rolü : Adana İli Örneği**. Adana:
Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.

- DenizBank.: **DenizBank Faaliyet Raporu 2019.** İstanbul: DenizBank Finansal Hizmetler Grubu.
- Dickens, E. T.: **The Eurodollar Market and the New Era of Global Financialization.** G. A. Epstein (Dü.) içinde, Financialization and the World Economy (s. 210-219). Edward Elgar.
- Doğan, B. B.:2010 "Ticaret Borsacılığının Dünyada ve Türkiye'deki Gelişim Süreçlerine Genel Bakış". **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 24/1, 43-61.
- Doğan, S.: 2002 "Dünya Tarım Ürünleri Ticaretinin Liberalleşmesine Yönelik Düzenlemelerin Türk Tarımına Yansımaları". **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, (7), 1-19.
- Doğan, Z., Seçkin, A., Berkman, A. N.: 2015 "Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları:Tarihsel Bir Bakış". **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8/1, 29-41.
- Duman, H. A.: 1997 **Tarım Sektörünün Finansman Sorunu.** Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Duman, S., Yavuz, O., Turhan, Ş.: 2000 **Kırsal Alanda Mikro-Teşebbüsler ve Mikro-Finans.** IV. Ulusal Tarım Kongresi, (s. 1-7). Tekirdağ.
- Dumenil, G., Levy, D.: 2004 **Capital Resurgent: Roots of the Neoliberal Revolution.** (D. Jeffers, Çev.) Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

- Epstein, G.: 2001 "Financialization, Rentier Interests, and Central Bank Policy". **Financialization of the World Economy** (s. 1-43). Amherst: Department of Economics and Political Economy Research Institute (PERI).
- Epstein, G. A.: 2005 **Financialization and the World Economy**. Northampton : Edward Elgar.
- Epstein, R. A.: 2010 "Why I Will Never Be A Keynesian". **Harvard Journal of Law and Public Policy**, 33/2, 387-406.
- Erdal, G.: 2006 **Türkiye'de Vadeli İşlemler Piyasası ve Bazı Tarımsal Ürünler Üzerinde Uygulanabilirliği**. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Doktora Tezi.
- Erdaş, H.: 2012 **Türkiye'de Tarımın Finansmanında Tarımsal Kredilerin Rolü: Edirne Bölgesi Örneği**. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.
- Erdoğan, Z.: 2000 "Tarımsal Destekleme Politikalarında Doğrudan Destekleme Sistemi". **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 16/1, 305 - 325.
- Erdoğan, M. C.: 2019 **Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk İktisat Düşüncesinde Tarım ve Kalkınma**. A. G. Saygın, & M. Saygın (Dü.), Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları içinde (s. 53-77). Ankara: Atatürk Kültür , Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ergüneş, N.: 2009 **Global Integration of the Turkish Economy in the Era of Financialisation**. Tartışma Metni (8). London: SOAS University of London.

- Fairbairn, M.: 2013 **"Just Another Asset Class?: Neoliberalism, Finance, and The Construction of Farmland Investment"**. S. A. Wolf, & A. Bonanno içinde, *The Neoliberal Regime in the Agri-Food Sector* (s. 245-263). London: Routledge.
- Fairbairn, M.: 2014 "‘Like Gold With Yield’: Evolving Intersections Between Farmland and Finance". **Journal of Peasant Studies**, 41/5, 777-795.
- Fairbairn, M.: 2015 "Foreignization, Financialization and Land Grab Regulation". **Journal of Agrarian Change**, 581-591.
- Fertekligil, A.: 2000 **Türkiye’de Borsa’nın Tarihçesi**. İstanbul: IMKB yayımları.
- Field, A.: 2013a **Discovering Statistics Using IBM Spss Statistics** (4. b.). London: Sage Yayınları.
- Fine, B.: 2013b "Financialization from a Marxist Perspective". **International Journal of Political Economy**, 42/4, 47-66. doi:10.2753/IJP0891-1916420403
- Fine, B., Saad Filho, A.: 2012 **The Elgar Companion to Marxist Economics**. (M. Boffo, Dü.) Northampton: Edward Elgar.
- Fontana, G., McCombie, J., Sawyer, M.: 2009 **Macroeconomics, Finance and Money : Essays in Honour of Philip Arestis**. Londra: Palgrave Macmillan.

Food and
Agriculture
Organization
(FAO).: 2003

The State of Food Security in the World. Food and
Agriculture Organization of the United Nations. Roma: FAO.

Food and
Agriculture
Organization
(FAO).: 2020

World Agriculture: Towards 2015/2030. Roma: Publishing
and Multimedia , FAO.

Foster, J. B.:
2006

"Monopoly-Finance Capital". **Monthly Review**, 58/7, 1-13.
doi:10.14452/MR-058-07-2006-11_1

Foster, J. B.:
2007

"The Financialization of Capitalism". **Monthly Review**, 58/11,
1-12. doi:10.14452/MR-058-11-2007-04_1

Foster, J. B.:
2008

"The Financialization of Capital and The Crisis". **Monthly
Review**, 59/11, 1-19. doi:10.14452/MR-059-11-2008-04_1

Friedmann, H.:
2005

"From Capitalism to Green Capitalism: Social Movements and
Emergence of Food Regimes". **New Directions in the
Sociology of Global Development (Research in Rural
Sociology and Development)**, 11, 227-264.
doi:10.1016/S1057-1922(05)11009-9

Friedmann, H.:
2011

"Focusing on Agriculture: A Comment on Henry Bernstein's
'Is There an Agrarian Question in the 21st Century?'".
Canadian Journal of Development Studies, 27/4, 461-465.
doi:10.1080/02255189.2006.9669167

Friedmann, H.,
McMichael, P.:
1989

"Agriculture and the State System: the Rise and Decline of
National Agricultures, 1870 to the Present". **Sociologica
Ruralis**, 29/2, 93-117. doi:10.1111/j.1467-9523.1989.tb00360.x

- Froud, J.,
Johal, S.,
Williams, K.:
2002 "Financialisation and The Coupon Pool". **Capital & Class**, 26/3, 119-151. doi:10.1177/030981680207800106
- Fuchs, D.,
Meyer-Eppler,
R.,
Hamenstädt,
U.: 2013 " Food for Thought : The Politics of Financialization in The Agrifood System". **Competition and Change**, 17/3, 219-233. doi:10.1179/1024529413Z.000000000034
- Gezginci, H.:
2005 **Türkiye'de Tarımsal Kredi ve Sigortaları**. İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Ghosh, J.:
2010 "The Unnatural Coupling: Food and Global Finance". **Journal of Agrarian Change**, 10/1, 72-86. doi:10.1111/j.1471-0366.2009.00249.x
- GRAIN.:
2008a "Making a killing from hunger : We need to overturn food policy, now!", **GRAIN**.
- GRAIN.:
2008b "The 2008 Land Grab for Food and Financial Security". **GRAIN Briefing**.
- GRAIN.:
2010a "The New Farm Owners: Corporate Investors Lead The Rush for Control Over Over-seas Farmland Agriculture and food in crisis". **GRAIN**, s. 1-10.
- GRAIN.:
2010b "World Bank Report on Land Grabbing: Beyond the Smoke and Mirrors. Against the Grain", **GRAIN**

- GRAIN.: Pension funds: key players in the global farmland grab.
2011a **GRAIN.**
- GRAIN.: **The Great Food Robbery : How Corporations Control The**
2011b **Food and Destroy The Planet.** Barcelona: Pambazuka Press.
- Grameen Annunal Report 2019, (Çevrimiçi),
Bank.: 2019 https://grameenbank.org/wp-content/uploads/bsk-pdf-manager/AnnualReportPDF_2019.pdf, 15 Mart 2021
- Gülçubuk, B.: **Kırsal Alanda Kredi Kullanımının Sosyo-Ekonomik**
2000 **Temelleri :Hızlı Kırsal Değerlendirme Yaklaşımı ile Kırıkkale İli Keskin İlçesi Araştırması.** Ankara: TZOB Yayınları.
- Gülçubuk, B., "Applicable Agricultural Insurance Models at The Rural Area:
Güneş, E.: A case study From Turkey". **Scientific Research and Essays**,
2010 5/9, 837-844.
- Gümüşlü, G.: "Türkiye Milli Gelirinde Yıllar ve Sektörler İtibariyle Bütünsel
1986 Değişme". **İstanbul İktisat Fakültesi Dergisi**, 42/1-4, 231-239.
- Günaydın, G.: "Küreselleşme ve Türkiye Tarımı". **Tarım Politikaları Yayın**
2002 **Dizisi**, 3, s. 1-100.
- Günaydın, G.: "Türkiye'de Tarım Sektörü". **Tarım ve Mühendislik**, 76, 12-27.
2006

- Günaydın, G.: 2009 "Türkiye Tarım Politikalarında“Yapısal Uyum: 2000’li Yıllar”. **Mülkiye**, 33/262, 175-223.
- Güneş, E., Movassaghi, H., Orkan Özer, O.: 2016 "Determinants of Credit Use in Turkish Agriculture". **International Journal of Research in Agricultural Sciences**, 34, 216-222.
- Güngen, A. R.: 2010 "Finansallaşma : Sorunlu bir Kavram ve Verimli bir Araştırma Gündemi". **Praksis**, 22, 85-108.
- Güran, T.: 1988 "Osmanlı Tarım Ekonomisi 1840-1910". **Türk İktisat Tarihi Yıllığı**, 1, 225-303.
- Gürel, B.: 2011 "Agrarian Change and Labour Supply in Turkey: 1950–1980". **Journal of Agrarian Change**, 11/2, 195–219.
- Gutierrez, L.: 2013 "Speculative Bubbles in Agricultural Commodity Markets". **European Review of Agricultural Economics**, 40/2, 217–238. doi:10.1093/erae/jbs017
- Güven, B.: 2007 "The Marxist Explanations for Financialization: A Critical Review". 1-39. doi:10.31235/osf.io/hd6pc
- Hannanu, B., Abdallah, A.-H., Zakaria, H.: 2015 "Factors Influencing Agricultural Credit Demand in Northern Ghana". **African Journal of Agricultural Research**, 10/7, 645-652. doi:10.5897/AJAR2014. 9330
- Hartarska, V., Nadolnyak, D., Shen, X.: 2015 "Agricultural Credit and Economic Growth in Rural Areas". **Agricultural Finance Review**, 75/3, 302-312. doi:10.1108/AFR-04-2015-0018

- Harvey, D.: 2007 **The Limits to Capital**. London: Verso.
- Hayran, S., Gül, A.: 2018 "Mersin İlinde Çiftçilerin Tarımsal Kredi Kullanım Kararlarını Etkileyen Faktörler". **Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, 8/1, 271-277.
- Hays, D. G.: 1964 "Dependency Theory: A Formalism and Some Observations". **Linguistic Society of America**, 40/3, 511-525. doi:10.2307/411934
- Hein, E.: 2010 **A Keynesian Perspective on 'Financialisation'**. P. Arestis, & M. Sawyer içinde, 21st Century Keynesian Economics (s. 120-161). Londra: Palgrave Macmillan.
- Hein, E.: 2012 "Financialization," Distribution, Capital Accumulation, and Productivity Growth in a Post-Kaleckian Model. **Journal of Post Keynesian Economics**, 34/3, 475-496. doi:10.2753/PKE0160-3477340305
- Helleiner, E.: 2011 "Introduction: The Greening of Global Financial Markets?", **Global Environmental Politics**, 11/2, 51-53. doi:10.1162/glep_a_00053
- Helleiner, E., Clapp, J.: 2012 "Troubled futures? The Global Food Crisis and The Politics of Agricultural Derivatives Regulation". **Review of International Political Economy**, 19/2, 181-207. doi:10.1080/09692290.2010.514528
- Henry, J. F.: 2011 **The Making of Neoclassical Economics**. New York: Routledge.

- Hilferding, R.: 1981 **Finance Capital. A Study of the Latest Phase of Capitalist Development.** (T. Bottomore, Dü., M. Watnick, & S. Gordon, Çev.) London: Routledge & Kegan Paul.
- Hobsbawm, E.: 1995 **Age of Extremes - the Short Twentieth Century : 1914-1991.** London: Abacus.
- Hollis, A., Sweetman, A.: 1998 "Microcredit: What Can we Learn from the Past?", **World Development**, 26/10, 1875-1891. doi:10.1016/S0305-750X(98)00082-5
- İlkkaracan, İ., Tunalı, İ.: 2010 **Agricultural Transformation and the Rural Labour Market in Turkey.** B. Karapınar, F. Adaman, & G. Özertan içinde, Rethinking Structural Reform in Turkish Agriculture: Beyond the World Bank's Strategy (s. 103-149). New York: Nova Science Publishers.
- İloğlu, A. S.: 1964 "Türkiye'de Zirai Kredi ve T.C. Ziraat Bankası". **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 15, 89 - 118.
- İnan, İ. H.: 2016 **Tarım Ekonomisi ve Tarım İşletmeciliği** (7. b.). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- International Finance Corporation (IFC).: 2011 **Scaling Up Access to Finance for Agricultural SMEs Policy Review and Recommendations.** Washington, D.C.: Agricultural Finance Support Facility (AgriFin).
- Isaacs, G.: 2011 "Contemporary Financialization: A Marxian Analysis". **Journal of Political Inquiry**, 4, 1-33.

- Isakson, S. R.: 2014 "Food and Finance: The Financial Transformation of Agro-food Supply Chains". **Journal of Peasant Studies**, 41/5, 749-775. doi:10.1080/03066150.2013.874340
- Işık, M., Kan, A.: 2007 "Türkiye'de Zorunlu Tarım Sigortalarının Uygulanabilirliği". **Sosyoekonomi**, 2, 29-42.
- Isoto, R. E., Sam, A. G., Kraybill, D. S.: 2017 "Uninsured Health Shocks and Agricultural Productivity among Rural Households: The Mitigating Role of Micro-credit". **The Journal of Development Studies**, 53/12, 2050-2066. doi:10.1080/00220388.2016.1262027
- Iturrioz, R.: 2009 **Agricultural Insurance**. Washington: WorldBank.
- Jacoby, T.: 2008 "The Development of Turkish Agriculture: Debates, Legacies and Dynamics". **The Journal of Peasant Studies**, 35/2, 249-267. doi:10.1080/03066150802150985
- Jensen, R. T.: 2010 "Information, Efficiency, and Welfare in Agricultural Markets". **International Association of Agricultural Economists**, 41/1, 203-216. doi:10.1111/j.1574-0862.2010.00501.x
- Joe, D., Giner, C., Thompson, W., Von Lampe, M.: 2008 "High Food Commodity Prices: Will They Stay? Who Will Pay?". **Agricultural Economics**, 39, 393-403. doi:10.1111/j.1574-0862.2008.00346.x
- Johnston, R.: 1983 **The Economics of the Euro-Market : History , Theory and Policy**. London: Macmillan Press.

- Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı.: 2021 "KEDV : Ekonomik Güçlendirme". (Çevrimiçi), <https://www.kedv.org.tr/ekonomik-guclendirme> 1 , 25 Nisan 2021
- Kalaycı, Ş.: 2018 **Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri** (9. b.). Ankara: Dinamik Akademi Yayınevi.
- Karacan, A. R.: 1991 **Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi**. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Karataş, C.: 1992 "Privatization and Regulation in Turkey : An Assessment". **Journal of International Development**, 4/6, 583-605. doi:10.1002/jid.3380040603
- Karlı, B.: 1996 "Türkiye’de Tarımsal Kredinin Organizasyonu ve Kredi Kullanımındaki Gelişmeler". **Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi**, 1/93, 93-103.
- Kasnakoğlu, H., Akder, H., Çakmak, E.: 1999 **Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye**. İstanbul: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD).
- Katchova, A. L.: 2005 "Factors Affecting Farm Credit Use". **Agricultural Finance Review**, 65/Haziran, 17-29. doi:10.1108/00214660580001164

- Kaya, E.,
Kadanalı, E.:
2020 "Geçmişten Günümüze Lider Tarımsal Kredi Kuruluşu", **T.C. Ziraat Bankası. Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 19, 131-152.
- Kazgan, H.,
Ateş, T.,
Tekin, O.:
1999 **Osmanlı'dan günümüze Türk finans tarihi**. İstanbul: İMKB Yayınları.
- Keskinkılıç,
K.: 2013 **Tarım Sigortacılığı; Dünya ve Türkiye'deki Uygulamaların Değerlendirilmesi**. İzmir: İzmir Ticaret Borsası.
- Keyder, Ç.:
1983 "Paths of Rural Transformation In Turkey". **The Journal of Peasant Studies**, 11/1, 34-49.
doi:10.1080/03066158308438219
- Keyder, Ç.:
1987 **State and Class in Turkey : A Study in Capitalist Development**. London: Verson.
- Keyder, Ç.,
Yenal, Z.:
2013 **Bildiğimiz Tarımın Sonu**. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Keynes, J. M.:
2018 **The General Theory of Employment, Interest, and Money**. Cham: Palgrave Macmillan.
- Kim, H.-Y.:
2013 "Statistical Notes for Clinical Researchers: Assessing Normal Distribution (2) Using Skewness and Kurtosis". **Restorative Dentistry & Endodontics**, 52-54.
doi:10.5395/rde.2013.38.1.52

- Kırkpınar, N.: 2019 **27 Mayıs Darbesi Ardından Türkiye'de Tarım ve Çiftçi Örgütlenmesi**. A. G. Saygın, & M. Saygın (Dü.), Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları içinde (s. 129-154). Ankara: Atatürk Kültür , Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Koçtürk, O. M., Tepeci, M., Duramaz, S., Yatbaz, A.: 2013 "The Use of Agricultural Loan: An Analysis of Farmers' Bank Selection Decisions in Manisa, Turkey". **Journal of Food Agriculture and Environment**, 11/3 764-768.
- Köse, A. H., Yeldan, E.: 1998 "Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri : 1980-1997". **Toplum ve Bilim**, 77, 45-67.
- Köymen, O.: 2008 **Kapitalizm ve Köylülük : Ağalar , Üretenler ve Patronlar (1. b.)**. İstanbul: Yordam Kitap.
- Krippner, G. R.: 2005 "The Financialization of The American Economy". **Socio-Economic Review**, 3/2, 173-208. doi:10.1093/SER/mwi008
- Lahiff, E., Borras, S., Kay, C.: 2007 "Market-led Agrarian Reform: Policies, Performance and Prospects". **Third World Quarterly**, 28/8, 1417-1436. doi:10.1080/01436590701637318
- Lapavitsas, C.: 2009a "Financialisation Embroils Developing Countries". **Papeles de Europa**, 19/19, 108-139. doi:10.5209/REV_PADE.2009.V19.22422

- Lapavitsas, C.: 2009b "Financialisation, or the Search for Profits in the Sphere of Circulation". **EKONOMIAZ**, 72/3, 98-119.
- Lapavitsas, C.: 2009c "Financialised Capitalism: Crisis and Financial Expropriation". **Historical Materialism**, 17/2, 114-148. doi:10.1163/156920609X436153
- Larson, D. F., Martin, W., Şahin, Ş., Tsigas, M.: 2014 **Agricultural Policies and Trade Paths in Turkey**. WorldBank. doi:10.1596/1813-9450-7059
- Lawson, T.: 2013 "What Is This 'School' Called Neoclassical Economics?", **Cambridge Journal of Economics**, 37/5, 947-983. doi:10.1093/cje/bet027
- Li, T. M.: 2014 "What Is Land? Assembling a Resource for Global Investment". **Transactions of the Institute of British Geographers**, 39/4, 589-602. doi:10.1111/tran.12065
- Li, T. M.: 2015 "Transnational Farmland Investment: A Risky Business". **Journal of Agrarian Change**, 15/4, 560-568. doi:10.1111/joac.12109
- Locker, L., Nugent, R., Anderson, C. L.: 2002 "Microcredit , Social Capital and Common Pool Resources". **World Development**, 30/1, 95-105. doi:10.1016/S0305-750X(01)00096-1
- Luxemburg, R.: 1951 **The Accumulation of Capital**. (W. Stark, Dü., & A. Schwarzschild, Çev.) London: Routledge and Kegan Paul.

- Luyt, I.,
Santos, N.,
Arianna, C.:
2013 **Emerging Investment Trends In Primary Agriculture A Review of Equity Funds and Other Foreign-led Investments In The CEE and CIS Region.** Roma: Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO).
- Mahajan, V.:
2005 "Microcredit to Livelihood Finance". **Economic and Political Weekly**, 40/41, 4416-4419.
- Mahul, O.,
Stutley, C. J.:
2010 **Government Support to Agricultural Insurance Challenges and Options for Developing Countries.** Washington: WorldBank. doi:10.1596/978-0-8213-8217-2
- Malaiarasan,
U.,
Ramasamy, P.:
2018 "Determinants of Demand for Formal Agricultural Credit in Rural India". **Asian Journal of Agricultural Extension, Economics & Sociology**, 28/1, 1-7.
doi:10.9734/AJAEES/2018/32150
- Martin, S. J.,
Clapp, J.: 2015 "Finance for Agriculture or Agriculture for Finance?", **Journal of Agrarian Change**, 15/4, 549-559. doi:10.1111/joac.12110
- Marx, K.: 1887 **Capital : A Critique of Political Economy** (1. b.). (F. Engels, Dü., S. Moore, & E. Aveling, Çev.) Moscov: Progress Publishers.
- Marx, K.: 1894 **Capital : Process of Capitalist Production As A Whole** (3. b.). (F. Engels, Dü.) New York: International Publishers.
- McMichael, P.:
2012 "The Land Grab and Corporate Food Regime Restructuring". **Journal of Peasant Studies**, 39/3-4, 681-701.
doi:10.1080/03066150.2012.661369

- McMichael, P.: 2013 "Value-chain Agriculture and Debt Relations: contradictory outcomes". **Third World Quarterly**, 34/4, 671-690. doi:10.1080/01436597.2013.786290
- Milojević, I., Ćurčić, M.: 2017 **Role of The Budget In Financing of Agriculture**. J. Subić, B. Kuzman, & A. J. Vasile (Dü.), Sustainable Agriculture and Rural Development In Terms of The Republic of Serbia Strategic Goals Realization with the Danube Region - Development and Application of Clean Technologies in Agriculture - Thematic Proceedings içinde (s. 360-373). Belgrade: Institute of Agricultural Economics.
- Minsky, H. P.: 2008 **John Maynard Keynes**. New York: McGraw-Hill.
- Minsky, H. P.: 2008 **Stabilizing an Unstable Economy** (1. b.). New York: McGraw-Hill.
- Mirahmetoğlu, G., Yılmaz, M. K.: 2007 "Türkiye’de Ticaret Borsalarının Gelişimi, Ekonomideki Yeri ve Performansı Üzerine Analitik Bir Değerlendirme". **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 33, 81 - 95.
- Moosa, I., Ramiah, V.: 2017 **The Financial Consequences of Behavioural Biases : An Analysis of Bias in Corporate Finance and Financial Planning**. Cham: Palgrave Macmillan.
- Morgan, J.: 2016 **What is Neoclassical Economics?** (T. Lawson, Dü.) New York: Routledge.
- Mülayim, Z.: 1973 "Tarım Kredi Kooperatifleri". **Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği**, 34. Genel Kurulu. Ankara.

Mülayim, Z.: 1975 **Genel ve Tarımsal Kooperatiftiçilk** . Ankara: Bilgi Yayınevi.

Mülayim, Z. G.: 2019 **Kooperatifçilik** (8. b.). İstanbul: Yetkin Yayınları.

Myers, R. J., Sexton, R. J., Tomek, W. G.: 2010 " A Century of Research on Agricultural Markets". **American Journal of Agricultural Economics**, 92/2, 376–403. doi:10.1093/ajae/aaq014

Nadirdiği, O.: 2015 **Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Ticari Ürün Borsaları ve Karşılaştırmalıdır Analizi**. Ankara: T.C. Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Uzmanlık Tezi .

National Rural Advisory Council (NRAC): 2012 **Feasibility of agricultural insurance products in Australia for weather-related production risks**. Canberra: Austuralian Government : Department of Agriculture, Water and the Environment.

Nijs, L.: 2014 **The Handbook of Global Agricultural Markets : The Business and Finance of Land, Water, and Soft Commodities**. London: Palgrave Macmillan.

Nouman, M., Fahad Siddiqi, M., Asim, S., Hussain, Z.: 2013 "Impact of Socio-Economic Characteristics of Farmers". **Sarhad Journal of Agriculture**, 29/3, 469-476.

- OECD.: 2002 **OECD Economic Surveys: Turkey 2002**. Paris: OECD Publishing. doi:10.1787/eco_surveys-tur-2002-en.
- OECD.: 2019 **Tarım Politikaları İzleme ve Değerlendirme Raporu**. OECD.
- Olhan, E.,
Yazgı, F.:
2017 "Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye'de Tarım Sigortası Sistemlerinin Karşılaştırılması". **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 23/2, 231-239. doi:10.24181/tarekoder.369424
- Onaran, Ö.,
Stockhammer,
E., Grafl, L.:
2011 "Financialisation, Income Distribution and Aggregate Demand In the USA". **Cambridge Journal of Economics**, 35/4, 637-661. doi:10.1093/cje/beq045
- Öniş, Z.: 2004 "Turgut Özal and His Economic Legacy: Turkish NeoLiberalism in Critical Perspective". **Middle Eastern Studies**, 40/4, 113-134. doi:10.1080/00263200410001700338
- Öniş, Z.,
Şenses, F.:
2007 "Global Dynamics, Domestic Coalitions and a Reactive State: Major Policy Shifts in Post-War Turkish Economic Development". **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 34/2, 251-86.
- Oral, N.: 2015 **Türkiye'de Tarımın Ekonomik Politikası 1923-2013**. Ankara: NotaBene.
- Orhangazi, Ö.:
2008a "Financialisation and capital accumulation in the non-financial corporate sector: 1973-2003". **Cambridge Journal of Economics**, 32/6, 863-886. doi:10.1093/cje/ben009

Orhangazi, Ö.: 2008b "Keynesgil Finansal Düzenlemelerden Finansallaşmaya: İktisat Literatürü ve ABD Ekonomisinin Finansallaşmasına Tarihsel Bir Bakış". **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 35/1, 133-159.

Orhangazi, Ö.: 2019 "2000'li Yıllarda Yapısal Dönüşüm ve Emegin Durumu". **Çalışma ve Toplum**, 60/1, 325-347.

Ouma, S.: 2014 "Situating global finance in the Land Rush Debate: A critical review". **Geoforum**, 57, 162-166. doi:10.1016/j.geoforum.2014.09.006

Ouma, S.: 2016 "From Financialization to Operations of Capital: Historicizing and Disentangling The Finance–farmland-Nexus". **Geoforum**, 72, 82-93. doi:10.1016/j.geoforum.2016.02.003

Oyan, O.: 2000 "Tarımda Ne Yapılmak İsteniyor ?". **Teori Dergisi**, 127, 23-31.

Oyan, O.: 2004 **Tarımsal Politikalardan Politikasız Bir Tarıma Doğru**. N. Balkan, & S. Savran içinde, Neoliberalizmin Tahrifatı ; Türkiye'de Ekonomi, Toplum ve Cinsiyet (s. 44-68). İstanbul: Metis Yayınları.

Oyan, O.: 2009 "IMF ve Dünya Bankası'nın Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin Bilançosu". **Mülkiye**, 33/262, 237-274.

Özalp, B.: 2019 "Bir Serbest Dönüşüm Hikayesi: Türkiye Tarımı". **Madde , Diyalektik ve Toplum**, 2/1, 65-73.

- Özçelik, A.,
Güneş, E.,
Artukoğlu, M.
M.: 2005
Ankara.
- Türkiye'de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları.** Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, (s. 1-24).
- Özdamar, K.:
2015
- Paket Verileri İle İstatistiksel Veri Analizi** (10. b., Cilt 1). İstanbul: Kaan Kitabevi.
- Özdemir, A.,
Baylan, G.:
2017
- "Türkiye’de Tarım Sigortacılığının Gelişimi ve Yarattığı Etkiler". **Kesit Akademi Dergisi**, 3/12, 89-115.
- Özer, S.: 2014
- "Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları". **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 31, 61-80.
- Özgür, R. Ö.:
2019
- "Türkiye’de Tarım Sektörü Sigorta Sistemi: Problemler ve Çözüm Önerileri". **Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi**, 2/2, 104 – 117. doi:10.32951/mufider.594826
- Özsayın, D.:
2005
- Dünyada ve Türkiye'de Tarım Sigortaları ve Risk Yönetimi** . Bursa: Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Palley, T. I.:
2013
- Financialization: What It Is and Why It Matters.** T. I. Palley içinde, Financialization (s. 17-40). London: Palgrave Macmillan. doi:10.1057/9781137265821_2

- Palma, G.:
1978 "Dependency: A Formal Theory of Underdevelopment or A Methodology for The Analysis of Concrete Situation of Underdevelopment?". **World Development**, 6/7-8, 881-924. doi:10.1016/0305-750X(78)90051-7
- Pamuk, Ş.:
1991 **War, State Economic Policies, and Resistance by Agricultural Producers in Turkey : 1939-1945.** F. Kazemi, & J. Waterbury içinde, Peasants and Politics in the Modern Middle East (s. 125-142). Miami: University Press of Florida.
- Pamuk, Ş.:
2009 "Türkiye’de Tarım ve İktisadi Gelişme: 1880-2000". **Mülkiye**, 33/262, 63-77.
- Pamuk, Ş.:
2019 "Türkiye’de 1980 Sonrasında İktisadi Politika ve Kurumların Evrimi". **İktisat ve Toplum**, 100, 7-11.
- Pandey, U.:
2008 **Agricultural Cooperation, Finance And Business Management.** (Çevrimiçi), <https://www.coursehero.com/file/18657516/AGRICULTURAL-COOPERATION-FINANCE-AND-Business/> , 15 Haziran 2021
- Paul, A. B.,
Heifner, R. G.,
Helmuth, J.
W.: 1976 **Farmers' Use of Forward Contracts and Futures Markets.** Washington: US National Economic Analysis Division, Economic Research Service.
- Philips, K.:
1993 **Boiling Point : Democrats , Republicans and The Decline of Middle Class Prosperity.** London: Random House.

Quataert, D.: 1975 "Dilemma of Development: The Agricultural Bank and Agricultural Reform in Ottoman Turkey, 1888–1908". **International Journal of Middle East Studies**, 6/2, 210 - 227. doi:10.1017/S002074380002451X

Quataert, D.: 2005 **The Ottoman Empire : 1700–1922** (2. b.). Cambridge: Cambridge University Press.

Quataert, D.: 2008 **Anadolu’da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908** (1. b.). (A. Z. Gündoğan, & Ö. N. Gündoğan, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Qudrat-I Elahi, K., Rahman, M. L.: 2006 "Micro-credit and micro-finance: functional and conceptual differences". **Development in Practice**, 16/5, 476-483. doi:10.1080/09614520600792481

Rad, S., Aydoğdu, C.: 2019 "Tarımsal Finansman: Mersin İlinde Tarımsal Kredi Kullanımı". **Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi**, 5/2, 58-67.

Ramiah, V., Xu, X., Moosa, I.: 2015 "Neoclassical Finance, Behavioural Finance and Noise Traders: A Review and Assessment of the Literature". **International Review of Financial Analysis** , 41/2, 1-52. doi:10.1016/j.irfa.2015.05.021

Ray, P. K.: 1981 **Agricultural Insurance : Theory and Practice and Application to Developing Countries** (2. b.). Oxford: Pergamon Press.

Rehber, E.: 2000 **Vertical Coordination in the Agro-Food Industry and Contract Farming: A Comparative Study of Turkey and the USA**. Food Marketing Policy Center. Connecticut : University of Connecticut.

- Rodrik, D.: 1990 **Premature Liberalization, Incomplete Stabilization: The Ozal Decade In Turkey**. Cambridge: National Bureau Of Economic Research.
- Ross, S. A.: 2005 **Neoclassical Finance**. New Jersey: Princeton University Press.
- Russi, L.: 2013 **Hungry Capital : Financialization of Food**. Winchester: Zero Books.
- Samuels, W. J.: 1990 **Recent Economic Thought Series**. (K. Hennings, Dü.) Boston : Kluwer Academic.
- Sawyer, M.: 2013 "What Is Financialization?". **International Journal of Political Economy**, 42/4, 5-18. doi:10.2753/IJP0891-1916420401
- Schutter, O.: 2011 "The Green Rush: the Global Race for Farmland and the Rights of Land Users". **Harvard International Law Journal**, 52/2, 503-559.
- ŞekerBank.: 2019 **2019 Faaliyet Raporu**. (Çevrimiçi), <https://www.sekerbank.com.tr/yatirimci/faaliyet-raporlari> , 12 Mart 2021
- Selek Öz, C., Çolakoğlu, C.: 2014 "Türkiye’de Mikro Kredi Uygulamasının Sakarya İli Özelinde İncelemesi". **Çalışma ve Toplum**, 4, 177-206.

- Semerci, A.:
2021 "Tarım İşletmelerinde Tarımsal Kredi Kullanım Durumunun Analizi". **Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi**, 8/2, 396–410. doi:10.30910/turkjans.860909
- Sezton, R. j.:
2012 "Market Power, Misconceptions and Modern Agricultural Markets". **American Journal of Agricultural Economics**, 1-11. doi:10.1093/ajae/aas102
- Snow, D. R.,
Buss, T. F.:
2001 "Development and the Role of Microcredit". **Policy Studies Journal**, 29/2, 296-307. doi:10.1111/j.1541-0072.2001.tb02093.x
- Soyak, M.:
2010 "Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi". **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, 24, 129-144.
- Srinivas, H.:
1997 "So, What Is "Microcredit" ??". Kobe: Global Development Research Center.
- Stockhammer,
E.: 2004 "Financialisation and The Slowdown of Accumulation". **Cambridge Journal of Economics**, 719–741. doi:10.1093/cje/beh032
- Stockhammer,
E.: 2013 "Financialization, Income Distribution and The Crisis". **Investigación Económica**, 71/279, 39-70. doi:10.22201/fe.01851667p.2012.279.37326
- Suiçmez, B.
R.: 2002 **Tarım Alanında Özelleştirmeler**. Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.

Sümer, G.,
Polat, Y.: 2016

"Dünyada Tarım Sigortaları Uygulamaları ve Tarsim". **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 18/1, 236-263.

Sweezy, P.
M.:1994

"The Triumph of Financial Capital". **Monthly Review**, 46/2, 1-8. doi:10.14452/mr-046-02-1994-06_1

T.C.
Anayasası.
:1961

1961 Anayasası, (Çevrimiçi),
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10816.pdf> , 11 Eylül 2021

T.C.
Başbakanlık
Devlet
İstatistik
Enstitüsü
(TÜİK):. 2001

Tarımsal Göstergeler 1923-1998. Ankara: T.C. Başbakanlık
Devlet İstatistik Enstitüsü.

T.C.
Başbakanlık
Devlet
Planlama
Teşkilatı
(DPT):. 2008

Temel Tarımsal Göstergeler. Ankara: İktisadi Sektörler ve
Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

T.C. Gümrük
ve Ticaret
Bakanlığı
Kooperatifçilik
Genel
Müdürlüğü.:
2014

Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2013. Ankara.

T.C. Kalkınma
Bakanlığı.:
2015

Ekonomik ve Sosyal Göstergeler : 1950-2014. Ankara

T.C. Resmi
Gazete.: 2006

Tarım Kanunu, (Çevrimiçi),
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060425-1.htm> , 12 Eylül 2021

T.C. Tarım ve
Köy İşleri
Bakanlığı.:
2004

Osmanlı'dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Eden Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri. Ankara.

Takım, A.:
2012

"Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 67/2, 157-187.

Tarım ve
Köy İşleri
Bakanlığı.:
2005

Türkiye'de Tarım. (F. YAVUZ, Dü.) , Ankara

TARSİM.:
2019

TARSİM 2019 Faaliyet Raporu. İstanbul: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı.

TARSİM.:
2021

Hakkımıza : TARSİM. (Çevrimiçi),
<https://web.tarsim.gov.tr/havuz/> , 12 Mart 2021

Taşkıran, R.,
Özdoğan, H.:
2010

"Türkiye'de Tarımsal Kredi Uygulamaları". **Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1, 150-163.

Tekin, A.:
2006

"Turkey's Aborted Attempt at Export-led Growth Strategy: Anatomy of The 1970 Economic Reform". **Middle Eastern Studies**, 42/1, 133-163. doi:10.1080/00263200500261902

Tekin, A.,
Karlı, B., Gül,
M.: 2017

"Development of Implementation of Agricultural Insurance in Turkey. Scientific Papers Series Management". **Economic Engineering in Agriculture and Rural Development**, 17/2, 355-364.

Teoman, Ö.:
2001 "Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartışmalarına Bir Katkı". **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 3, 41-60.

Teoman, Ö.,
Tartıcı, N.:
2012 "Türkiye Tarımında Sözleşmeli Üreticilik-Kapitalist Dönüşümde Bir Halka Olabilir mi?". **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 30/2, 163-184.

Terin, M.,
Güler, İ.,
Aksoy, İ.:
2014 "Türkiye’de Tarımsal Üretim ile Tarımsal Kredi Kullanımı Arasındaki Nedensellik İlişkisi". **Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, 4/1, 67-72.

TOÇ-BİR SEN
: 2019 **Rakamlarla Tarım Sektörü**. Ankara.

TOÇ-BİR
SEN.: 2020 **Rakamlarla Tarım Sektörü**. Ankara.

Tomek, W. G.,
Peterson, H.
H.: 2001 "Risk Management in Agricultural Markets". **The Journal of Futures Markets**, 21/10, 953–985. doi:10.1002/fut.2004

Toporowski,
J.: 2005 **Theories of Financial Disturbance : An Examination of Critical Theories of Finance**. Northampton: Edward Elgar.

Toprak, Z.:
1988 **Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler : 1900-1950**. Ş. Pamuk, & Z. Toprak içinde, Türkiye’de Tarımsal Yapılar : 1923-2000 (s. 19-35). Ankara: Yurt Yayınları.

- Tosun, F.,
Güneş, E.:
2017 "Tarım İşletmelerinde Sübvansiyonlu Kredi Kullanımı: Ankara İli Örneği". **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 23/2, 281-288.
- Turgut, İ.,
Dumanoglu,
P.: 2016 "Türkiye’de Tarım Sigortalarına Devlet Desteğinin Etkileri". **Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi**, 6/1, 94-99.
- Türker, M.,
Akdemir, Ş.:
2017 "Structural Characteristic of Agricultural Sector in Terms of Access to Agricultural Credits in Turkey". **New Medit**, Aralık, 66-72.
- Türkiye
Bankalar
Birliği (TBB):
2008 **Bankalarımız 2007**. İstanbul: Türkiye Bankaları Birliği.
- Türkiye
Bankaları
Birliği (TBB):
2010 **Bankalarımız 2009**. İstanbul: Türkiye Bankaları Birliği.
- Türkiye
Bankaları
Birliği (TBB):
2019 **Bankalarımız 2018**. İstanbul: Türkiye Bankaları Birliği.
- Türkiye
Bankaları
Birliği (TBB):
2020 **Bankalarımız 2019**. İstanbul: Türkiye Bankaları Birliği.
- Türkiye
Grameen
Mikro Finans
Programı.:
2019 **2019 Yılı Faaliyet Raporu**. Ankara: Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Mikrokredi Merkezi.

Türkiye Odalar
ve Borsalar
Birliği
(TOBB).: 1989

Türkiye’de Ekonomik Yapı Değişmeleri :1923–1988.
Ankara: TOBB.

Türkiye Tarım
Kredi
Kooperatifleri.:
2019

Tarım Kredi Kooperatifler Faaliyet Raporu 2019. Ankara.

Türkiye Ziraat
Odaları Birliği
(TZOB).: 2007

Zirai İktisadi Raporlar 2003-2006. Ankara: Türkiye Ziraat
Odaları Birliği.

Türkiye Ziraat
Odaları Birliği
(TZOB).: 2019

Zirai İktisadi Raporlar 2015-2018. Ankara: Türkiye Ziraat
Odaları Birliği.

Utkueri, O.:
2005

"Tarım Sigortaları'nda Yeni Başlangıçlara Doğru". **Birlik**, 24-
35.

Van der Zwan,
N.: 2014

"Making Sense of Financialization". **Socio-Economic Review**,
12/1, 99-129. doi:10.1093/ser/mwt020

Visser, O.:
2015a

"Finance and The Global Land Rush: Understanding The
Growing Role of Investment Funds In Land Deals and Large-
scale Farming". **Canadian Food Studies**, 2/2, 278-286.
doi:10.15353/cfs-rcea.v2i2.122

Visser, O.,
Clapp, J.,
Isakson, S. R.:
2015b

"Introduction to a Symposium on Global Finance and the Agri-
food Sector: Risk and Regulation". **Journal of Agrarian
Change**, 15/4, 541-548. doi:10.1111/joac.12123

- Von Braun, J.,
Meinzen-Dick,
R.: 2009 **“Land Grabbing” by Foreign Investors in Developing Countries: Risks and Opportunities.** Washington: The International Food Policy Research Institute (IFPRI).
- Vural, H.,
Gürbüz, İ. B.: 1994 **Ticaret Borsaları ve Vadeli İşlemler.** 1. Tarım Ekonomisi Kongresi, (s. 63-71). İzmir.
- Williams, J.
W.: 2014 "Feeding Finance: A Critical Account of The Shifting Relationships Between Finance, Food and Farming". **Economy and Society**, 43/3, 401-431.
doi:10.1080/03085147.2014.892797
- Wise, J. O.,
Brannen, R. L.: 1983 "The Relationship Of Farmer Goals And Other Factors To Credit Use". **Southern Journal of Agricultural Economics**, 15/2, 1-6. doi:10.22004/ag.econ.30155
- Wolff, H. W.: 1910 **People's Banks : A Record of Social and Economic Success** (3. b., Cilt xii). London: P.S. King and Son.
- Yağcıoğlu, M.: 2012 **Tarımsal Ürün Pazarlanmasında Ticaret Borsasının Rolü.** İzmir: İzmir Ticaret Borsası.
- Yavuz, F.: 2005 **Türkiye’de Tarım.** Ankara: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.

Yazan, Ö.: "Ziraat Bankasının İlk Yirmi Yılına Ait Bazı Kayıtların İncelenmesi". **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 17/4, 221-237.

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. : **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı : 1996-2000.** (Çevrimiçi), <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> , 14 Nisan 2021

Yenal, D.,
Yenal, N. Z.: "The Changing World Food Order: The Case of Turkey". **New Perspectives on Turkey** , 9, 19-46.
doi:10.1017/S089663460000220X

Yükseler, Z.: **Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi.** Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.

Yunus, M.: "Poverty Alleviation: Is Economics Any Help? Lessons from the Grameen Bank Experience". **Journal of International Affairs**, 52/1, 47-65.

Yunus, M.: "Halving Poverty by 2015-We Can Actually Make It Happen". **The Round Table**, 92/370, 363-375.
doi:10.1080/0035853032000111099

Yurtoğlu, N.: "Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Ziraat Donatım Kurumunun (TZDK) Yeri ve Önemi (1943-1960)". **Journal of History School**, 29, 277-312.
doi:10.14225/Joh1043

Zeytinoğlu, S.: 2002 **Tarım Kesiminin Finansmanı ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Karşılaştırılması**. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Zezza, G.: 2018 "Introduction to the special issue on financialization, growth and distribution". **Journal of Post Keynesian Economics**, 41/2, 161-164. doi:10.1080/01603477.2017.1422390

Zinman, J., Karlan, D.: 2011 "Microcredit in Theory and Practice: Using Randomized Credit Scoring for Impact Evaluation". **Science**, 332, 1278-1284. doi:10.1126/science.1200138

EKLER

EK-1: Anket Soruları

AD-SOYAD	
İL	
İLÇE	
KÖY	
Eğitim Durumu:	Okur Yazar Değil:
	Okur Yazar:
	İlkokul:
	Ortaokul:
	Lise:
	Üniversite:
	Lisansüstü:
Yaş:	

Gelirler:

Arazi Cinsi (Tarla, Bağ, Sera, Bahçe)	Alanı (Dekar)	Mülkiyet Durumu (Kira, Mülk, Ortak)	Kira ise Kira Bedeli (Aylık)	Ana Ürün	Birim Satış Fiyatı	Bu Yıl Elde Edilen Toplam Gelir (TL)	Kime Satıldığı (Yerli Tüccar, Fisko Birlik, TMO vb.)
Tarla: :() Bağ: :() Bahçe :()		Kira: () Mülk: () Ortak: ()	0-500: () 500-1000: () 1000-2000: () 2000-5000: () 5000+: ()	Fındık			Yerli Tüccar: () Fiskobirlik: () TMO: ()

Devlet Destekleri				
Sigorta Desteği (TL)	Ürün Destekleri (TL)	Hibe (TL)	Gübre ve Yakıt Destekleri (TL)	Alınan Diğer Destekler (İsim ve TL Miktar)
Var ise Miktar:	Var ise Miktar:	Var ise Miktar:	Var ise Miktar:	Var ise Miktar:
.....				
Yok: ()	Yok: ()	Yok: ()	Yok: ()	Yok: ()

Kendi Bahçesi Dışında Başka Tarımsal İşte Çalışma Durumu		
Yapılan İş İsmi	Çalışılan Süre (Gün/Saat)	Alınan Ücret (TL)
		Var ise Miktar:
		
		Yok: ()
		Var ise Miktar:
		
		Yok: ()

Tarım dışı işlerde çalışma durumu			
Yapılan İş	Çalışılan Süre (Gün)	Alınan Ücret (TL)	Emekli Maaşı (TL)
		Var ise Miktar:	Var ise Miktar:
			
		Yok: ()	Yok: ()
		Var ise Miktar:	Var ise Miktar:
			
		Yok : ()	Yok : ()

Masraflar:

Ürün	Tohum Fidan Bedeli	Gübre Masrafları	İlaçlama Masrafları	Sigorta Bedeli	Bakım Masrafları (ot yolma, dal kırma vb.)	Diğer Masraflar (yakıt, elektrik, Patoz vb.)
Fındık	Var ise Miktar:	Var ise Miktar:	Var ise Miktar:	Var ise Miktar:	Var ise Miktar:	Var ise Miktar:
						
	Yok: ()	Yok: ()	Yok: ()	Yok: ()	Yok: ()	Yok: ()

Sigorta :

Sigorta Türü	Sigorta Yaptırılan Kurum (Tarsim, Özel Kuruluş vb.)	Sigorta Bedeli (TL)	Sigorta Süresi
Tarım Sigortası	TARSİM: ()	Var ise Miktar:	
	Özel Kuruluş: ()		
	Sigorta yok: ()		
		Yok: ()	

Aile İşgücü	Yerli İşgücü	Yabancı İşgücü	
			Kadın
			Erkek
			Toplam çalışılan süre (gün)
Var ise Miktar:	Var ise Miktar:	Var ise Miktar:	Ödenen Ücret (TL)
..... .			
Yok: ()	Yok: ()	Yok: ()	

Kredi:

Kredi Çekilen Banka	Vadesi	Faiz%	Kredi Çekilen Miktar	Geri Ödenen Miktar	Kredinin Türü (Yatırım, Tarım, Tüketim vb.)
Ziraat Bankası: ()		0-5: ()			Yatırım: ()
HalkBank: ()		5-7: ()			Tüketim: ()
GarantiBank: ()		7-10: ()			Tarım: ()
DenizBank: ()		10-12: ()			
VakıfBank: ()		12-15: ()			
Diğer (Belirtiniz)		15-18: ()			
:		18+: ()			
Ziraat Bankası: ()		0-5: ()			Yatırım: ()
HalkBank: ()		5-7: ()			Tüketim: ()
GarantiBank: ()		7-10: ()			Tarım: ()
DenizBank: ()		10-12: ()			
VakıfBank: ()		12-15: ()			
Diğer (Belirtiniz)		15-18: ()			
:		18+: ()			

1) En çok hangi dönemlerde kredi kullanıyorsunuz?

Hasat öncesi dönem () Hasat dönemi () Diğer : (Belirtiniz)

.....

2) Ne sıklıkla kredi kullanıyorsunuz ?

4-5 yılda bir () 2 yılda bir () Her yıl () Yılda birkaç kere ()

3) Başvurduğunuz kredi kaynakları nelerdir?

Şahıs (Esnaf, Tüccar): () Kooperatif : ()

Devlet Bankası: () Özel bankalar : ()

4) Özel bankayı tercih etme nedeniniz nedir?

Kolay ve Hızlı bir şekilde işlemlerin hallolması : ()

Verilen Kredi miktarı : ()

Düşük teminat : ()

Faiz oranları: ()

Diğer (Belirtiniz) :

5) Devlet bankasını tercih etme nedeniniz nedir?

Kolay ve Hızlı bir şekilde işlemlerin hallolması : ()

Verilen Kredi miktarı : ()

Düşük teminat : ()

Faiz oranları : ()

Diğer (Belirtiniz) :

6) En çok kredi kullandığınız banka :

Ziraat Bankası: () DenizBank : () VakıfBank : () Halkbank : () Akbank
: () GarantiBankası : ()

Diğer (Belirtiniz) :

7) Krediyi hangi amaçla kullanıyorsunuz:

Girdi Temini (İşçi ücretleri, gübre, patoz , elektrik ve su gibi masrafları karşılamak için) : ()

Bireysel Tüketim: ()

Diğer: ()

8) Devlet/Özel Bankalarından veya Kooperatiflerden kredi alırken en çok sorunla karşılaştığınız alan nedir?

Faiz oranı: ()

Vade sıkıntısı : ()

Kredinin vaktinde verilmemesi : ()

Bürokratik işlemlerin uzunluğu : ()

Kredi kullanım şartları : ()

Diğer (Belirtiniz) :.....

9)Üretim için kredi sağlanamadığı durumda bu durumda ne gibi çözümler üretiyorsunuz?

Tasarruf kullanımı: () Eş-dosttan destek : () Tarlayı kiraya verme : ()

Daha fazla aile işgücü kullanma: () Fındığı Hasat Öncesi Tüccara Satma : ()

Diğer:

10) Çektiğiniz krediyi ödeyememe sıkıntınız oldu mu?

Evet () Hayır ()

11. Soruya yanıtız Evet ise:

Kaç Kez:

Ödeyememe nedeniniz nedir ?

Üretimin iklim ve hastalık gibi koşullara bağlı olması: ()

Belirsiz/Yetersiz ve çok geç ilan edilen fiyatlar: ()

Çekilen kredinin masrafları karşılayamaması, yetersiz gelmesi: ()

Çekilen kredinin asıl amacından farklı bir amaçla kullanılması: ()

12)Ödeyememe durumunda ne yaptınız:

Kefilin ödemesi durumu: () Haciz : () Gecikme faizi ödedim : ()
Mal-mülk satımı: ()

Eş-dosttan Borç Alma: ()

13) Kredi alırken kimden bilgi alıyorsunuz:

Banka Kredi Memuru: () Diğer kaynaklar (Belirtiniz) :
.....

TMO Görevlisi: ()

Diğer kredi kullanıcılarından: ()

14) Kredi çekiminde veya ödeme sürecinde yanlış bilgilendirildiğiniz düşünüyor musunuz: ?

Evet ()

Hayır ()

15) Kredi almak için başvuru yapmadan önce finans ve piyasa hakkında araştırma yaptınız mı?

Evet ()

Hayır ()

16) Fındığı sattığınız zaman alıcılar konusunda nelere dikkat ediyorsunuz?

Güvenilir-Tanıdık olmasına: ()

Fındık birim satış ücretinin yüksek olmasına: ()

Alıcının devlet kurumu olmasına: ()

Diğer (Belirtiniz)..... ()

17) Tasarruf yapabiliyor musunuz?

Evet: ()

Hayır : ()

ÖZGEÇMİŞ

Çağlar Orak Lisans eğitimine 2013 yılında Marmara Üniversitesi'nde Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde başlamıştır. 2015 yılında Marmara Üniversitesi İktisat bölümünde Çift-Anadal eğitime başlamıştır. 2016 yılında bir eğitim dönemi süresince Erasmus programı çerçevesinde Almanya'da Universität Bayreuth'da bulunmuştur. 2019 yılında İstanbul Üniversitesi İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat anabilim dalında yüksek lisans eğitime başlamıştır. 2021 yılında araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır.